نه ڪري هار سينگار سگهي

ڊاڪٽر عبدالجبار جوڻيجو

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com

ذڪر هار سينگار سکي

ڪهاڻين جو مجموعو

ڊاڪٽر عبدالجبار جوڻيجو

سنڌي ساهت سال ١٩٨١ع

ناشر

اداره شهباز پبليڪيشنس حيدرآباد سنڌ

پوسٽ باڪس ١٣٠

١٩٨١ع

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ليکڪ جا حق واسطا ڦنر

ڇاپو پهريون نومبر ١٩٨١ع مطابق ١٤٠١ھ

قيمت ١٥٫٠٠ روپيا

سول ايجنٽ:
ميشرس اديباب تلڪ چاڙهي حيدرآباد سنڌ

ڪتاب: ڏه ڪر هار سهنگار سڪي- ڪهاڻين جو مجموعو
ڊاڪٽر عبدالجبار جوڻيجو.
پبلشر: نور محمد عباسي اداره شهباز پبليڪيشنس.
حيدرآباد سنڌ پوسٽ باڪس نمبر ١٣٠
جمالي پرنٽنگ پريس حيدرآباد مان ڇپائي پڌرو ڪيو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سٽاءُ

ناشر نور محمد عباسي ۴

سهاڳ

ڀهانو ۹

ڀتلي ۲۱

ڀلي ڀڪ ڀرم جي ۳۰

ماڪ ۴۹

لڪندو ۵۴

ڳالهه هڪ جٽ زال جي ۷۱

زندگي آهي اشارن ۾ امير ۸۸

وڻ ڀونٽ ۱۲۲

ڪاڪ ڪڙمي وڻ ٽيا ۱۵۰

آما بند ۱۵۷

مهاندا ۱۶۵

نه ڪر هار سينگار سکي ۱۷۱

ٻيڪي ۽ ٻيڪي ۱۷۶

ليليءَ تي ڀهاڄ ۲۰۱

بادشاهه جي ڌيءَ ۲۰۹

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ناشر طرفان

هن اداري سنڌي ادب ۽ زبان جي ڏس ۾ جيڪي خدمتون سرانجام ڏنيون آهن آهي ڪنهن کان ڳجهيون نه رهيون آهن، ان ڪري انهن جو هتي ذڪر ڪرڻ بي جا آهي. اسان جيڪي ڪجهه، چاهيو آهي، اهو پڙهندڙن جي اڳيان آهي ۽ اسان جي ڪارڪردگيءَ جو فيصلو مٿن ڇڏيل آهي.

انهيءَ ۾ ڪو شڪ نه آهي جيئن هين ڇپائي جي ادارن جي اڳيان دقتون ۽ مسئلا آهن، تيئن اسان سان به آهي. عام پڙهندڙ توڙي ليکڪ ان ڳچ ڄڻن کي انهن مسئلن بابت شايد گهٽ ڄاڻ هوندي. هتي اسان پنهنجا مسئلا ان ڪري بيان نٿا ڪريون ته ڪو ڪنهن کي پريشان ڪجي، پر اسان چاهيون ٿا ته انهن مسئلن جي عام پڙهندڙ کي به ڄاڻ هجي.

اسان جون پهريون مسئلو معياري ادب هٿ ڪرڻ جو آهي. سنڌي زبان جا جيڪي به سٺا ليکڪ آهن، انهن ۾ ته اڪثر ڇڏي ڏنو آهي يا تمام ٿورو ٿا لکن، جڏهن ڪنهن رسالي جي ڪم ته اچيو وڃي پر ڪتاب

لاءِ نسبتاً وڌيڪ مواد ڪٺي ٿو. اسان ذاتي طرح ٽي سٺن ليکڪن سان تعلق ۾ آهيون ته جيئن ٽي ڪو معماري ڪتاب لکيو وڃي ته انکي جلد ٽي شايع ڪيو وڃي. اسان کي اميد آهي ته اسان جا وڏا ليکڪ اسان سان ان ڏس ۾ تعاون ڪندا.

اسان اڳيان ٻيو مرحلو هوندو آهي ڇپائيءَ جو. سنڌ ۾ جيڪو ڇپائيءَ جو ڪم ٿئي ٿو اهو ٽيڪنيڪل ٿوري تنظيم جي لحاظ کان اهڙو نه آهي، جو ڪتاب بنا چڪن جي ڇپجي سگهي، ان هوندي به ڪوشش ڪندا آهيون ته پروفن ۾ ٿوري ترتيب جي لحاظ کان ڪا چُڪ نه رهي، پر ان هوندي به ڪڏهين ڪڏهين چُڪون رهجي ويندڙيون آهن. اسان ان صورتحال ۾ جيئن پوءِ تيئن بهتري آڻڻ جي ڪوشش ڪري رهيا آهيون.

ٽيون مرحلو ڪتابن جي ورهاست جو آهي. ان ڏس ۾ سڀني ٿوري سٺن ورڪرن جي ضرورت رهي ٿي ۽ بلاشڪ انهي شين جي کوٽ اسان کي محسوس ٿئي ٿي، پر ان مسئلي جو حل اسان لاءِ ڏکيو ٿي پيو آهي.

انهن ٽنهي مسئلن جي باوجود اسان پنهنجي حال سارو مسلسل پڙهندڙن کي پڙهڻ لاءِ سٺا سٺا ڪتاب هٿ ۾ ڏيني رهيا آهيون.

ڊاڪٽر عبدالجبار جوڻيجو ليکڪ جي حيثيت ۾ ڪنهن کان گهٽ نه آهي. اسان ته ائين چوندا سين ته

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سنڌس ڦاهي خدمتون سنڌي ٻولي ۽ ادب لاءِ اعزاز آهن. اسان سنڌس هيءُ ڪتاب 'نه ڪر هار سهڻگار سڪي' شايع ڪري فخر تا محسوس ڪريون ۽ اميد اٿئون ته پڙهندڙ ڊاڪٽر عبدالجبار جي هن تخليق ۽ اسان جي ڇپائيءَ واريءَ محنت جو قدر ڪندا ۽ موٽ سان ڏيندا ته جيئن اسان اشاعت جو هيءُ سلسلو اڳتي وڌائي سگهون.

مهاڳ

جبار صاحب منهنجو سينئر هم ڪلاسي ۽ هڪ سال لاءِ استاد رهيو. پوءِ سنڌي ڊپارٽمينٽ ۾ ساٿي ٿي رهيا آهيون. اسان جي هڪٻئي سان اهڙي ڏي وٺ ٿيندي آهي، جو هڪڙو ٻوڪل تي هوندو آهي ته ٻيو اُهانڪو هوندو آهي. مون کيس ذاتي طور تمام ويجهڙائيءَ کان ڏٺو آهي.

آءٌ خاص طور جڏهن سندس ڪيا ڪهاڻي پڙهندو آهيان ته مونکي ان ۾ داخليت گهٽي حد تائين نظر ايندي آهي. مونکي اڪثر اُن رائيءَ جي ڳالهه ياد ايندي آهي، جنهن کي طوطي سچ چئي ڏنو. رائيءَ جي آئيني جي ئي ڳالهه آهي. اهو اکين جي اڳيان هجڻ ڪري عڪس ڏيکاري ٿو، پر انسان جي دل جي ڳالهه جڏهن قلم سان نڪري ٿي ته اُن ۾ اثر هوندو آهي. عام طور به افسانوي ادب ۾ اديب جو عڪس نظر اچي ٿو. مون جڏهن به جبار صاحب سان ان داخلي پهلوءَ تي ڳالهايو ته هُن مونکي ليڪچر ڏيڻ شروع ڪيو. پنهنجن ڪهاڻين ۾ داخليت هجڻ جو اُن لڪو اعتراف به ڪري ٿو. اهين چاڙون ٿا ته لکندڙ هڪ طرف سماج جي عڪاسي ڪري ٿو ته ٻئي طرف پنهنجو تجربو به ان ۾ ڏيکاري ٿو. هن مجموعي ۾ هڪ اهڙي به ڪهاڻي آهي، جيڪا سهڻي ۾ شايع ڪرائيائين ته ان وقت ان تي لکندڙ جو نالو ٻيو هو.

جبار صاحب جي ڪهاڻين جا هن کان اڳ ٻه مجموعا

'سوڪڙي' (١٩٥٦ع) ۽ 'اباڻو گهر' (١٩٥٨ع) شايع ٿيل آهن. انهن ۾ آيل ڪهاڻين کي هاڻي پوراڻيءَ جي بل چاڻي وساري ڇڪو آهي. ان کانپوءِ هون به وڌيڪ پنجويهه ڪهاڻيون لکيائين ۽ شايع ٿيون. انهن کي به ڪتاب ۾ نٿو آڻي. هي ڪتاب سنڌس ٽئين دور جي ڪهاڻين تي آڌارل آهي. ڪهاڻين کان سواءِ انيڪ مضمون ۽ مقالا لکي چڪو آهي، جيڪي سنڌي نثر ۽ نظم جي مختلف پهلوئن بابت آهن. شعر جي مجموعي سميت سنڌس ڏنڊيا وڏا ڪل ارڙهن ڪتاب شايع ٿيل آهن. اڪثر مسودي جو نقل نه رکڻ ڪري فرهب به ڪاڻا اٿس، يعني ڪهاڻين جا ٻه مجموعا ۽ ٻه ناولٽ مسودن جي صورت ۾ وڃائي چڪو آهي.

هنن پندرهن ڪهاڻين ۾ ٻارهن ڏينهن کي گهٽ ۾ گهٽ پندرهن عورتون ملنديون جن کي ليکڪ مختلف ذهنيتن جون عڪاسيائون ڪري آندو آهي. مون اهو به محسوس ڪيو ته ڪهاڻين ۾ هو اڪثر نقاد جو پارٽ ادا ڪري ٿو. هو سماج ۾ بڇڙائي کي ننديو ٿو. سنڌس ڪهاڻين ۾ ناول جيتري وسعت به ملي ٿي. مونکي يقين آهي ته جبار صاحب جو هي مجموعو سنڌي ادب ۾ هڪ سٺو واڌارو ثابت ٿيندو.

فقط

٢٢-٨-٨١ ڊاڪٽر غلام حسين پٺاڻ

. سنڌي ڊپارٽمينٽ سنڌ يونيورسٽي (ڄامشورو سنڌ)

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٻهاڏو

† شهر ننڍو، گهر ننڍو ۽ اوبرو پاڙو- پهرئين ڏينهن سوير سجاڳي ٿي. آيا کي اٿاريم ۽ نازو به ٿوري دير ۾ سجاڳ ٿي پيئي. هوءَ چمپل پائي غلسخاني ڏي وئي، ته آءٌ سوچڻ جي سمنڊ ۾ گم ٿي ويس. هوءَ ڪيتري نه سمجهو ٿي وئي هئي. ماءُ جي ڪا يادگيري نه هئس. خوش خوش! ڇهن ورهن جڏهن صبح جي پهر ۾ ڪڙدل گل. هڪڙي ٻارڙي جيتري همت واري ۽ آءٌ پڙهيل ڳڙهيل! سوچن کي سينڌون ڪيڻ وارو ايترو غمگين، ڄڻڪ دنيا جي هٿي چيڙي تي اچي ٻيٺو هوس، جتان منهنجي لاءِ ڪوبه رستو ڪونه هو. هوءَ کلندي منهنجي سامهون ڪرسيءَ جي ٻانهن تي ويٺي، وري اٿل ڏيئي مون کي ڳراٽڙي پاتائين، ته آءٌ مرڪيس (ڪوڙي مرڪ) اهڙي مرڪ منهنجي چپن تي آئي، جنهن کي لفظن ۾ بيان ڪيو، ته ان کي لڙڪن جي لڙي چئجو. هوءَ اسڪول جي تياري ڪرڻ لڳي وئي. ٻيڻ ڪري آءٌ آفيس لاءِ تيار ٿي ٻاهر نڪرڻ، تنهن کان اڳ نياڻو ڳچيءَ ۾ وجهي، ٻاهرئين دروازي تي اچي بيٺي. ڪيس اسڪول ۾ ڇڏيندو آءٌ آفيس هليو ويس.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

— ڳالهيون اڪائي ٿو: اوهين سمجهو ٿا، حقيقت ايئن آهي؟ نه ايئن ناهي! پنهنجي نلائقي ڪير به نٿو ڪهري. هرڪو پنهنجو بچاءُ ٿو ڳولهي. دنيا کي اکين ۾ ڌوڙ وجهڻ لاءِ، هتراڌو دليل ڏنو ٿو ناهي. (ناهڻا ٿي پون ٿا: ڪمپنيءَ جي ساک لاءِ). پاڻ کي سچو ثابت ڪرڻ لاءِ ڪر ٿاڪڻا ٿي پون ٿا. زال مري وئي آهي؟ دماغ جاءِ ناهي (بهانو). ڇگو جي في الحال بهانو ناهي، ته به همت پست، حوصلو سست آهي. ٻهار جي سار سنڀار ڏي مسئلو آهي، ان جو ڪهڙو ثبوت آهي ته ڪا ذهن ۾ ٻي ڳالهه ناهي؟ اهو سوچيو ڪو نه پيو وڃي، ته ٻي شاديءَ لاءِ تيار ٿجي. سوال آهي ته مري ويل زال سان محبت جون دعوائون به ته مشهور هيون. ان ڪري ته شهر ڏي ٻيو اچي وسايو اٿس. ڪو شاهد گواهه، ڪو مجيجي، ڪو حوالو ڏيڻ وارو ڏي نه هجي، سڀن کي سينڌون ڪيڻ سواليون آهن، هڪڙي آدرش ني پورو رهڻ ڏکيو آهي. اهڙا ڪوڙ ۽ ڪوڙا دليل هرڪو سڙد بچاءُ ۾ تيار رکندو آهي.

— آفيس ۾ آءٌ ٻيو نمبر هوس ۽ پهرئين نمبر جي اچڻ جو ڪو وقت مقرر ڪونه هو. آءٌ ڪم ۾ جنبي ويس ۽ سمجهي ويس ۽ سمجهيم، ته منهنجي جيابي جو بس اهو ئي هڪ مقصد هو. آفيس کان پوءِ گهر ۾ جيڪو وقت ملبو ٿي، سو نازو کي نپائڻ لاءِ هو. ساهءُ ٻنجي ته آءٌ نٿي سگهيس: پر اصطلاحي معنيٰ ۾ مون کي ماءُ

ٻڌجو وڃي. نازو هاڻي اٺن سالن جي هئي. هن کي ساڻس
جي ابتري يادگيري نه هئي. ساڻس جي برقعي متعلق
وقت نازو ٻن سالن جي هئي. نازو کي آها ڳالهيو ۽ سون
نازو جي ماءُ جي يادگيرين کي سيني سان سانڍيو ۽
اهڙن پڄ. ڇهه سال گذري ويا. انسان وچارو ماڻهوءَ
جي آچار آهي. هاڻي نه پنهنجو اڳو شهر— ٻاڏن جو
شهر ڇڏي آيو هوس ۽ ٻاڏن سان ڪڪ هوس ۽
ان جي ابتڙ وري نازو کي ساڻس جي ياد ڏيارينڊو
هوس ۽ اڪثر ڪانئس پڇندو هوس ته، "تو کي ماءُ ڪِٿي"
هت سان اشارو ڪري چوندي هئي— "نه نه! ڪٿي
هوندي، آها جهڙي." ڏنم نه ڇوڪريءَ لاءِ بابو ئي ٻس
هو، پر بابي جو ذهن پنهنجي جاءِ تي نه هو.

— پر ڪوڙ ناهي ۾ پڻ ٻون نمبر آهين. پيءُ جهڪڙن
ماءُ ٻڌجي سگهي، نه ماءُ ڏي سچو ثواب ڇو وڃي ها.
"اصطلاحي معني" لفظ نوٽ ڪريو! اصطلاحي معني ۾ ماءُ ٻڌجي
به ابترو آسان ڪونهي، جيترو سائيجن جي ڏهاڙي معني
۾ مسئلو موجود آهي. نازو ٻن سالن جي هئي، اوهين
نه نبيڙا ڪونه هئا. ناهيد زندگيءَ جا ڏک سک اوهان
سان ڏنا ۽ ابترو جلد اوهين انسان سان ماڻهوءَ جي آچار
پيا ٻڌجو. حقيقت ۾ پنهنجو مطلب ۽ خواهش اوهان کي
دليل بازيءَ تي مجبور ڪري ٿي. ٻاڏن جي شهر ڇڏڻ
سان جهڪڙن ٻاڏون (جهڪڙن آهن ته) به نه رهن،
ته دنيا ۾ جذباتي ڳالهيون ٻڌڻ ۾ نه اچن. (ٻاڏن سان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪڪ هوس اهو پنهنجو پاڻ کي رد ڏيڻ ناهي، تہ ٻيو
ڇا آهي؟) ”نوڪي ماءُ کپي“ جو مطلب ڇا آهي؟
+ پاڙي ۾ چوطرف چڪاس ڪيم. ڪنهن بہ گهر جي
حالت مون کي پنهنجي گهر جهڙي نظر نہ آئي. گهڻيءَ
مان صبح جو ۽ منجهند جو عورتن جي اچ وڃ گهٽ
هئي. ڪي آفيس پيون وينديون هيون، تہ ڪي ڪاليج
وغيره. اسان جي گهر جي سامهون جيڪو گهر هو؛ ان مان ٽيهن-
ٻٽيهن سالن جي هڪ ڇوڪري عين ان وقت گهر کان نڪري
ٽئڪسيءَ ۾ ويندي هئي، جڏهن آءٌ آفيس لاءِ ٻاهر
نڪرندو هوس. منجهند جو منهنجي اچڻ کان (شايد
اڳ موٽي ايندي هئي. هڪ اڌ ڀيرو نازو ڏانهن مرڪي
نهاريائين؛ پر نازو تہ نازو هئي، ڪو خاص ڌيان نہ
ڏنائينس:

هڪڙي شام هوءَ نازو کي پڪڙڻ ۾ ڪامياب ٿي
ويئي ۽ کيس وٺي هلي ويئي. آءٌ نازو جي واپسيءَ جو
اوسيڙو ڪندي ڪندي ليٽي پيس ۽ ڪتاب پڙهڻ لڳس.
ايتري ۾ نازو ٽافين جي پاڪيٽ کي هٿ ۾ ڪڏائيندي
منهنجي ڪمري ۾ اچي پهتي ۽ ٽپ ڏيئي آرام ڪرسيءَ
تي وڃي ويٺي، ڪرندي ڪرندي بچي.
”آنٽيءَ ڏنيون آهن.“ ٽافيون ڏيکاريندي چيائين.
”مون کي ڪاراهِ.“
”نہ وڏا ٻار ٽافيون نہ کائيندا آهن.“
”ڇو؟“ مون پڇيو.

”ڏند ڪري پوندا.“

”۽ نندڙا ٻار....“ مون اڃا جملو پورو ڪيو ڪين ڪونہ، تہ ٻہ ڏاڍيون ڪڏي مون کي ڏنائين ۽ چيائين، ”وٺو ٻيلا! وري کيٽو ڪندا.“ پنهنجي ڪمري ڏي ويندي،دروٽ بيهي چيائين: ”آنٽيءَ جو نالوزبيدہ آهي، بي ڳالهہ، تہ مون ماني ڪاڏي آهي، ٻين ڳالهہ، تہ آءٌ سمهڻ پئي وڃان.“ ۽ هلي ويئي. مون کي هن جي خوشي جو سبب معلوم هو.

– ”پاڙي ۾ چوطرف چڪاس ڪرڻ“ جو ٻيلا مطلب ڇا آهي؟ پتين ۽ دروازن کي ڏسڻ! گهٽيءَ کي ڏسڻ! نالين ۽ گٽرن کي ڏسڻ! ٻوڙ ٻاجي ۽ سودي وٺڻ لاءِ ويندڙ نوڪرن کي ڏسڻ! جيڪڏهن جواب ”نہ“ آهي تہ اصل مقصد ٿيو، پاڙي جي عورتن کي ڏسڻ ۽ انهن ۾ پنهنجي وجهہ جي عورت ڳولهي لهڻ.

ها! اوهان جي سامهون جيڪو گهر هو، تنهن مان ۳۰-۳۲ سالن جي هڪ ”ڇوڪري“، ”عين ان وقت“ گهر کان ٻاهر نڪري ٽئڪسيءَ ۾ ويندي هئي، جڏهن سائينجن آفيس وڃڻ لاءِ ٻاهر نڪرندا هئا. ڇا اوهان جو اعتراف نيت کي پورو ظاهر نٿو ڪري. ٻهريائين نازو ان ڏي ڌيان ڪونہ ڏنو، پر پٺس جي ڌيان جي قرهيءَ تي اکر لکجي ويا. جڏهن نازو کي هوءَ گهر وٺي ويئي، تہ هتي دل جو ڪهڙو حال هو. ڏاڍيون ڪاٺ کان تہ گهٽايو ڪونہ ويو!

† صبح جو نيرن ڪندي مون پنهنجي فيلسوفيءَ واري نموني ۾ چيو: ”عورت سان گهر ۾ رونق هوندي آهي.“
”ڪهڙي رونق آهي، آءُ آهيان، آيا آهي، ٻه عورتون آهيون، پر رونق نہ هتي ناهي.“ هن معصوميت سان چيو. ”تون نٿي سمجهين.“ ”آءٌ سمجهان ٿي. نڊڙي ڪونہ آهيان. آنٽي ٻہ عورت آهي. آن وٽ ٻہ هڪڙي آيا آهي. پيو گهر ۾ ڪير ٻہ ڪولهي. رونق نہ اتي ڪونهي.“ لڳو ائين ٿي تہ جيڪي مون چيو، سو نازو سمجهيو يا نہ، پر مونکي ”رونق“ جي سمجهاڻي ڏيڻ جي ضرورت آهي؛ پر ڪيترو سمجهايانس ها! هوءَ وري چوي ها، تہ رونق تہ اسڪول جي پٽيواليءَ جو نالو آهي.
– فيلسوف ٿيڻ لاءِ عورت جو ذڪر ايترو ضروري آهي ڇا؟ ڏوهہ مڙد کي ٻہ نہ ڏيو. هن جي فطرت ئي اهڙي آهي. رسوا ۽ ذليل ڪرڻ لاءِ ٻہ عورت کي منتخب ڪري ٿو. ڪڏهن چوي ٿو تہ عورت فريب آهي، دوکو آهي ۽ ڪڏهن ڪائنات جي تصوير ۾ عورت کان سواءِ رنگ ئي نظرنٿو اچيس. هر وقت پنهنجو مفاد ڏسي ٿو. ڪنهن وقت هڪڙا بهانا ڳولهي ٿو اچي تہ ڪنهن وقت پيار ڀار کي ”رونق“ جي سمجهاڻي ڪهڙي ڏبي! سمجهاڻي تہ پنهنجي دل کي ڏين ڪپي، جنهن ۾ خواهش جي آروڙي آهي.
† خير مون کي نازو جي آنٽيءَ ۾ ان کان وڌيڪ دلچسپي نہ هئي، تہ هوءَ نازو کي واندڪائيءَ جي وقت ۾ وندرائي

سڪهي ۽ نازو خوش رهي. بس! ان ڪان وڌيڪ ڪجهہ بہ نہ اچانہ سون ۽ مت ڪري زبيده جي منهن مهانڊي ڪي چٽائي ڏنو بہ نہ هو. مون کي دلچسپي بہ نہ هئي. جنهن جي زال مري وڃي ان لاءِ "ڪير" چا سوچيندو هوندو؟ اهو فڪر اڪثر ڪچ ڪاري وجهندو هو: پر آءٌ هڪ تجربيڪار مرد هوس. ڪو الهڙ جوان نہ هوس، جو ڪنهن نہ ڪنهن کي نظر ۾ رکندو وتان! منهجو ڏيان ها. منهنجو ڏيان ڪٿي هو؟ ڪٿي هو منهنجو ڏيان؟

— دلچسپي هئي! تمام گهٽي هئي!! نازو کي وندرائڻ ايترو ضروري نہ هو. پاڻ کي خوش رکڻ ضروري هو. پنهنجي خواهشن جو غلام ٿيڻو آهي. دل جي ڳالهہ زبان تي ضرور اچي ٿي. چي: جنهن جي زال مري وڃي ان لاءِ "ڪير" چا سوچيندو هوندو؟ ڪير يعني "ڪير"؟ اهو "ڪير" يلا ڪير آهي؟ دنيا وارا چنبو نہ! ڪير يعني اهو جيڪو سامهون رهيو ٿي. جنهن جي پٺيان هي ۽ سچي هاء گهوڙا آهي. دليان جا درياهہ وهي رهيا آهن، نيڪ آهي الهڙ نوجوان ناهين، هڪ تجربيڪار مرد آهين. تڏهن تہ مسئلو آهي. نوجوانن لاءِ ڪهڙو مسئلو آهي؟ وهي ۽ چڙهيلن لاءِ ئي تہ ڪاري وارا ڪک آهن. ڪيرنهاري بہ نٿو.

+ جيڪي بہ ٿورا دوست هئا، سي اشاري ۽ رمز سان شادي ڪرڻ لاءِ پيا اپاريندا هئم. آءٌ پنهنجي نازو جي نيپاج بابت ئي ڳڻتيون ڪائي رهيو هوس ۽ اڪثر ناهيد جو

وجود پنهنجي سامهون محسوس ڪندو هوس. اعتبار ڏي نہ ايندو هوم، تہ جا ناهيد ڪمري ۾ مڪ ڪي نہ سهندي هئي، سا مٽين مٿيءَ هيٺان دٻجي سڙل هوندي ڪوڙيون ڪتابن جو بہ پڙهيل هوس ۽ انهن ۾ مڙو ڏي هڪڙو حرف لکيل هو. جنهن مون کي ڇيڙاڙيو هو، تہ موت اٽڙ آهي. جي اٽڙ هو، تہ مون کي بہ انتظار ڪرڻ گهرجي ۽ ناهيد جي قبر جي پرسان آءٌ بہ هڪ جاءِ چونڊي ڇڏيان. مون پنهنجي سوچن ۾ پاڻ کي انهيءَ آدرش ني پورو رهڻ لاءِ پڻي تيار ڪيو. آءٌ نہ ڏوچوان تہ اهو مشڪل هو. مشڪل ڪجهہ بہ نہ آهي. سهپ سهپ جي ڳالهہ آهي. دنيا ۾ رهي وقت ڪان اڳ مرڻ بہ تہ هر ڪنهن جي وس ۾ ناهي: منهنجي سوچ جو مرڪز هر حال ۾ نازو هئي! ناهيد جي نشاني!

— دوستن کي ڇا هي؟ هنن کي ڪپي تماشو! شال نہ ڪنهن جي زال مري! همدرديءَ ۽ مشوري جي بهاني پيا اندر ساڙيندا ۽ پنهنجي دل خوش ڪندا. انهن کي نہ مزو ايندو آهي. شادي ڪرڻ لاءِ اياڻن ڪو نہ ٿا، پر مسخري ڪن ٿا. ڪجهہ سمجهڻ جي ڪوشش ڪر بابا پڏو! (پرائيويٽ پڪو: چالاڪ)

ناهيد جو وجود بہ محسوس ڪرڻ ٿو ۽ پڻيپاسي هٿ پير هڻين ٿو! سامهين در مان اڪ ڪونہ ٿو ڪڍين! اهو سڀ نازو کي، وندرائڻ ۽ پرپائڻ لاءِ آهي؟ دنيا ايتري بيوقوف ناهي؟

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ھر ڪنهن کي فريب ڏيئي نٿو سگهجي. ناهيد جي قبر جي پرسان پنهنجي قبر لاءِ جاءِ چوندڻ وارو چرچو چڱو آهي؛ پر موت نہ آهي مند ني، نڪي جيئڻ جاءِ. ٻلي جاءِ چوندي ڇڏ؛ پر سامهين در مان اک نہ ڪڍ. آخر ”آدرش“ ني پورو رهڻو آهي. وري ”سوچ جو مرڪز!“ گهٽيون مسخريون ڪيون اٿئي!

+ دنيا جون ڪي گهرجون آهن. مون نازوکي پنهنجي نالي سان ڳنڍڻ تي گهريو. هوءَ خوش هجي. اڪثر هوءَ پنهنجي نئين دوست ڏي ويندي هئي، تہ منهنجي سوچ هڪ نئون رخ وٺندي هئي. آءٌ بہ زبيده بابت سوچڻ شروع ڪندو هوس. صورتحال هوڏانهن بہ ساڳي هئي. اها خبر مون کي نازو جي سالگره تي پئي. پاڙي مان ڪي ٻار گهرايا هئين ۽ نازو پنهنجي ”آنٽي“ زبيده کي خاص دعوت ڏني. خاص دعوت جي ڪري، آءٌ انتظام ۾ وڌيڪ دلچسپي ڏيکاري رهيو هوس. زبيده لاءِ ۽ مون لاءِ وڏا رنگين ٽوپلا آندم ۽ ٻيا بہ ڪيترا ٽول آندم، جيڪي موت ۾ مهمان ٻارن کي ڏيڻا هئا. ڊرائينگ روم جي غاليچي جي ڇيڙي کان وٺي گيٽ، تائين، يا اڃا بہ اڳيرو نيڻ نهار تائين، اکيون وڇائي ويٺي رهيس. سادا ڇهہ وقت هو. ساڍي ڇهين کان ايڪڙ ٻيڪڙ ٻار اچڻ شروع ٿيا. ست ٿي ويا پر خاص مهمان تہ اڃا نظر ڪونہ پئي آيو. مون کي اوسيئڙي ۾ ورتل ڏسي، نازو الائي ڇا سوچيندي! اهو خيال ايندي ئي، منهن تي

ٻيو پنو چاڙهي ڇڏيم (ڏکي ٻولي آهي)- مطلب آهي
ته ڇهري کي روپ بدلائي ڪلمڪو ٻڌايم.
- اهو نه صحيح آهي! دنيا جون گهرجون آهن. نازو
هوندي تنهنجي نالي سان گنڊيل آهي؛ پر نازو جو سندس
نئين دوست ڏي وڃڻ ڪري سائينجن جي سوچن
جو نئون رخ وٺڻ جو مطلب ڪهڙو آهي؟ اسان لاءِ
ته تمام ڇٽو آهي. اوهان کي زبيده بابت سوچڻ ٿي کپي.
پهرين اهو ته هوءَ سامهون ڇو ٿي رهي؟ سهڻي ڇو
آهي؟ سائينجن کي هن جي هر ادا ڇو ٿي وڻي؟ ڇو....
(۽ اهڙا پيا گهڻا "ڇو"، ڇاڪاڻ ۾ ڇا لاءِ.")

نازو جي سالگره! صحيح تاريخ تي هئي يا پنهنجي
طرفان هٿرادو تاريخ رکي ويئي هئي؟ جڏهن خاص مهمان
اچي رهيا هئا، تڏهن انتظام ۾ خاص دلچسپي ورتي،
رنگين ٽوپلا آڻيا؟ زال مري وڃي ۽ پاڙي واريءَ ۾
نظر رکجي. اهو ڪو گهٽ رنگين ٽوپلو آهي؟ غاليچي
ڪان وٺي گيٽ تائين، بلڪ نيڻ نهار تائين نيڻ ضرور
وڇائيا. مهمان جو اچڻا آهن، جيڪي نيڻن جي غاليچي
تان ٿلي دل جي صوفي تي اچي ويهن ٿا.

+ اوچتو منهنجي زبيده تي نظر پئي. هوءَ هيڪي
هيڪي ڊرائينگ روم ۾ داخل ٿي. نازو سندس پٺيان اهڙي
انداز ۾ آئي، جيئن هٿ گاڏي ڌڪبي آهي. مون ڪيس
ڪيڪاربو ۽ هوءَ به مرڪي. مون پهريون ڀيرو ڪيس
مڪمل طور ڏٺو. هن جون اکيون بلڪل ناهيد جهڙيون

هيون. (آءٌ سچ ٿو ڳالهايان). مون کي مٿي ۾ ڦيري ٿي سگهي ٿي؛ پر مون انهن اکين کي ناهيد جون اکيون سمجهي ڇڏي ڏنو ۽ ويچار ڪرڻ لڳس، تہ اهي زبيده جون اکيون هيون. هوش حواس درست ڪيم ۽ پارٽيءَ دوران زبيده کي زبيده سمجهندو رهيس. تہ بہ توائي ٿي چڪو هوس؛ جيتوڻيڪ منهنجي من ۾ ذاتي خواهش جي بنياد تي ان ڳالهہ جنم نہ ورتو، تہ زبيده ناهيد بڻجي! نہ نہ! بلڪل نہ!!

سالگرهہ خير سان ختم ٿي، زبيده گهڻو ڪونہ ڳالهايو. مون بہ گهڻي گهري ٽيڪ جي ڪوشش نہ ڪئي. هن جي شخصيت مون کي گهڻو متاثر ڪيو. متاثر ڪرڻ کي کهڙو نالو ڏيڻ کپي؟ ان ڪان پوءِ هوءَ گهڻو ڪري نازو سان ملڻ ايندي هئي. پاڙي وارن ان ملڻ کي مون سان ملڻ سڏيو. اهو انهن جي ذهنيت جو مظاهرو هو. ها اسين پاڻ ۾ گهرا ٿيندا وياسين. مسئلو ڪوبہ ڪونہ هو. جيڪڏهن ڪو هو، تہ نازو جي خواهش سان اهو بہ حل ٿي ويو. ڇهن اٺن مهينن ۾ هوءَ بہ زبيده سان ايترو انبل ٿي ويئي؛ جو مورڳو مون کي ”رونق“ جي معنيٰ جي سمجهاڻي ڏيڻ لڳي. منهنجي نہ زندگيءَ جو مقصد نازو کي خوش رکڻ هو. اوهين ڀڏايو، تہ هڪ نوجوان عورت جو مڙس مري وڃي، هڪ نوجوان مڙس جي زال مري وڃي ۽ ٻئي هڪ بي رونق زندگيءَ جي غار سان نڪرڻ گهرن،

هڪڙي ڪي پسند بہ ڪن، نہ پوءِ جي شادي ڪن تہ
ڪهڙو عيب آهي؟ ان ڪي خواهشن جي غلامي تہ نہ
چئبو. آءٌ تفصيل ۾ وڃڻ نٿو گهران. مون پنهنجي
ڌيءَ جي خواهشن ڪي خاص طور نظر ۾ رکيو ۽ ڏنو
تہ هن زبيده ڪي بلڪل پنهنجو بڻائڻ ٿي گهريو.
شاديءَ ٿي گهٽو گوڙ بکيڙو ڪونہ ٿيو. نڪاح
ٿيو. ڊنر ٿي ۽ بس.

— هنن لفظن تي غور ڪريو. ”اوچتو منهنجي
زبيده تي نظر پيئي“ ۽ اوهان جو انگ انگ ڏري
پيو. سائينجن پهريون پيرو هن ڪي ”مڪمل طور“ ڏنو.
زباندانيءَ تي آفرين! زبيده جي اکين ۾ ناهيد جون
اکيون ڏسو! نهايت سهٽي انڪل آهي. پرائي شيءِ
ڪي پنهنجي شيءِ چئي ڪائڻ ۾ ڪا چوري ڪانهي.
(چوي ٿو: توائي تي چڪو هوس). چڱو جو مڃيائين
نہ سهي. هيستائين نہ پئي ڪتا ہلن ٿي ۽ ہلا ڪتن
تي اڇلايائين ۽ ”نہ نہ“ ڪيائين.

”متاثر ڪرڻ“ ڪي ”چنبڙي پوڻ“ چئي سگهجي
ٿو. (جيئن ڏوڙ پائڻ ڪي پائوڊر هڻڻ چئبو آهي).
چوڻ جو مقصد آهي، تہ هڪ (نوجوان) مڙد ڪي
نوجوان رن زال سان پرڻجڻ کان ڪير بہ روڪي نٿو
سگهي. وچ ۾ نازو محبت جي پل بڻجي نہ بڻجي! گوڙ
بکيڙو اهڙي شاديءَ تي نہ ڪرڻ ۾ رمز آهي.
مبارڪون قبول ڪندا ۽ بس! (مهراڻ ۱۹۷۸ع)

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پتلي

نالو تہ ڪو ٻيو هوس، پر ڪيس پتلي سڏيندا سين. گهر جي ڏاڪڻ ڪي ڪل چار ڏاڪا هئا، پر پتليءَ جي عمر هئي ڏيڍ - ٻہ سال. هوءَ جڏهن ٻہ ماهَ جي بي خبريءَ جو فائدو وٺي در تائين ايندي هئي تہ ڏاڪا لهڻ جي ڪوشش ڪندي هئي ۽ گهر جي سامهون سيٺ جي دڪان وارو چاچو خيرو ٽپ ڏيئي دڪان تان هيٺ لهندو هو ۽ کيس پڪڙي مٿي چاڙهي الڪل سان اندر روانو ڪري در ٻيڪڙي ڇڏيندو هو. اڇا ڪنهن گراهڪ لاءِ سيٺو تورڻ لاءِ ساهمي هٿ ۾ ڪٽيندو مس هو تہ پتلي وري ٻہ در کولي ڏاڪڻ تان هيٺ لهڻ جي ڪوشش ۾ ڏسبي هئي. هو ساهميءَ مان هٿ ڪڍي وري ٻہ ساڳي ڊيوٽيءَ تي لڳي ويندو هو. ڏينهن ۾ اهو عمل الائي ڪيترا ڀيرا ورجائبو هو.

پوءِ هن پتليءَ کي ڀيرڙين ڪٽيندي ڏٺو، اسڪول ويندي ڏٺو. هن پتليءَ جي مئٽرڪ ۾ پاس ٿيڻ تي مٺائي ورهائي. هو ڏاڍو خوش ٿيو، پر دل ۾ هڪ خواهش هيس تہ پتلي ڪاليج ۾ نہ پڙهي ۽ پڙدو ڪري، گهر ۾ اندر رهي ۽ پنهنجن وڏن جي پيروي ڪري، چاچو

خيرو بہ عجيب ماڻهو هو. هو پراڻي اولاد ۾ بہ ايڏو موهہ رکي ويٺو هو.

هو پراڻن خيالن جو ماڻهو هو. پتليءَ جا ماڻٽ بہ هئا نہ پراڻن خيالن جا، پر زماني جي رفتار کي ڏسي پٺي هڏيا ۽ تريا. اڃا هو ڪجهہ سوچين تنهن کان اڳ پتليءَ خود پنهنجو فيصلو ٻڌائي ڇڏيو ۽ ٻيءَ ڪي چيائين نہ 'زماني جي رفتار سان هلڻو آهي. آءٌ جاهل رهڻ نٿي چاهيان'....

چاچو خيرو کهڙي ليکي ۾ هو. هن بہ اها بد خبر ٻڌي ۽ ڪجهہ سوچي تنهن کان اڳ هن پتليءَ کي ڪاليج ڏانهن ويندي ڏٺو. هوءَ اڃا بہ چادريءَ ۾ هئي. البت پتليءَ جي نئي چادر ڪجهہ ٻيءَ طرح جي هئي. گهٽيءَ مان لنگهندڙن جو گهڻو ڌيان چادريءَ ڏانهن ڇڪجي پئي ويو. اڳتي جي خبر چاچي خيروءَ کي بہ نہ هئي.

حقيقت ۾ ڪاليج جي شروعاتي مهينن ۾ پتليءَ ۾ ڪو خاص فرق ڪونہ آيو هو. هن جو لباس ڪجهہ تورو ٿي فئشني ٿيو هو. البت پراڻي طرز جو لباس پائيندڙ ۽ بدصورت ڇوڪريون، ٿوري ليڪچرراڻيون ڪيس گهڻو پسند ڪونہ هونديون هيون ۽ هوءَ ڪاليج جي انهن ڇوڪرين کي بہ پسند ڪونہ ڪندي هئي، جيڪي ڪانئس سونهن ۽ فيشن ۾ سرس هيون.

چاچو خيرو نہ هرويرو پيو اندر ئي اندر پڇرندو هو.

پرائي ڏيہ ڪي پنهنجي ڏيہ سمجهڻ ڪري هن پنهنجو
پاڻ کي ڪٿي تڪليف ۾ وڌو هو. سندس پراڻا خيال
کيس ستائي رهيا هئا. هو پتليءَ کي ڪاليج ويندي ۽
موٽندي ڏسندو هو ته کيس ايتري خوشي نہ ٿيندي آهي،
جيتري پتليءَ جي ننڍي هوندي جي زماني ۾ ٿيندي
هيس. خوشيءَ نہ خوشيءَ جي گهر رهي، گراهڪن کي
ڪنڌ بدران لوڻ پيو توريندو ڏيندو هو. ڪو هڪل
ڪري چوندو هوس: ’چاچا چريو ٿئو رو نہ ڪونہ پيتو
اٿئي؟‘ تڏهن هو چِٽڪ ننڊ مان سجاڳ ٿي پوندو هو.

پتليءَ کي ڪاليج ڏانهن ايندي اڪثر ڪن ڇوڪرن
جي تيز نظرن، اشارن ۽ ٺاڙن فلمي گانن جو شڪار
ٿيڻو پوندو هو. هن جو خيال هڪدم پنهنجي وڏي ياءُ
ڏي هليو ويو، ۽ هن چيو هو تہ ڪاليج جي پڙهائي
ضروري نہ آهي. اهو بہ سوچيائين تہ منهنجو ياءُ بہ تہ
ڪنهن کي ڏسي گانا ڳائيندو هوندو. اهو خيال ايندي
ئي رحمتي ۾ ملندڙ هر ڏنگي ڇوڪري کي معاف ڪري
ڇڏيائين. هن تہ معاف ڪيو پر هنن مان هڪ ڇوڪري
کيس بلڪل معاف نہ ڪيو. گهٽيءَ مان نڪري روڊ
تي ايندي هئي تہ هن کي اتي پنڌ پهڻ وانگر بيٺل
ڏسندي هئي. پتلي ٿورو اڳتي نڪرندي هئي تہ پنڌ پهڻ
۾ چِٽڪ ساهہ پوڻ شروع ٿيندو هو ۽ پساڻ ڪان
ڇگو مفاصلو پويان هو پاڇي وانگر چرندو پيو ايندو
هو. هڪ فرمانبردار نوڪر وانگر ڪاليج جي گيٽ

تائين پيو پٺيان ايندو هو.

پتليءَ ڪوبہ خيال نہ ڪيو، ڇو جو اهو ڇوڪرو پري پري هوندو هو. البت ڪڏهن ڪڏهن فڪر ٿيندو هوس. ان جو ذڪر پتليءَ شازيہ سان ڪيو، جيڪا سندس ڪلاسي هئي.

پتلي رڳو شازيہ سان گهري هئي شازيہ هڪ شاهوڪار ماڻهوءَ جي ڌيءَ هئي. ٺاهہ ٺوهہ ۾ بہ پتليءَ کان چهري هئي. ان کي ڏسي پتليءَ پنهنجو روپ بدلائيندي پئي ويئي. سال جي آخر ۾ هوءَ سچ پچ پتلي ٻڻجي پيئي ۽ شازيہ سان گڏ هلڻ چلڻ جي قابل ٻڻجي ويئي. پتليءَ جو پيءُ مالي حيثيت ۾ شازيہ جي پيءُ کان گهٽ هو، پر ساهيڙين اهو ويڇو نہ رکيو. سنگت چئبو ئي ان کي آهي تہ اوهين کليءَ دل سان دوست کي چاهيو. چاهڻ آهي چاهڻ سان. سياڻا، جيڪي هاڻ قبرن ۾ ستل آهن، تن جو نہ چوڻ آهي تہ جي هو نہ چاهي تہ بہ اوهين چاهيو. اهڙا سياڻا جي هن مشيني دور ۾ هجن ها تہ ڪين پنهنجو رايو بدلائڻو پوي ها. نہ چاهڻ سان بہ چاهجي، سو ناممڪن تہ ڪونهي، پر مشڪل آهي ۽ پاڻ کي بہ ٻيرا ماري ائين ڪري سگهجي ٿو. هنن ٻنهي ساهيڙين جا خيال ڪجهہ اهڙن ئي دائرن ۾ هئا. شازيہ ڪابہ ڳالهہ ڪندي هئي تہ پتلي ان کي فلسفي جو ويس ڍڪائيندي هئي ۽ اڪثر هر ڳالهہ جو نفسياتي جائزو وٺندي هئي. شازيہ فلسفي ۽ نفسيات

۾ گهٽ هئي، ان ڪري ها ۾ ها ملائيندي رهندي هئي. اڪثر پتلي انساني لاڳاپن ۽ رشتن ناتن تي بہ شازيہ کي وڏا وڏا ليڪچر ڏيندي هئي. شازيہ انهن مان ڪجهہ هضم ڪري سگهندي هئي، ڪجهہ فلسفو رڳو هن جي ڪنن جي پاپڙين تائين پهچي سگهندو هو. شازيہ کي اهو معلوم نہ ٿي ٿيو تہ پتلي ايڏا وڏا ويا ڪيائڻ ڪٿان سکي. هڪڙي ڏينهن پتليءَ کان پڇيائين: ”ڪير تو توکي اهي ڳالهيون پڙهائي؟“

”ڪتاب.“

”فقط ڪتاب!“ شازيہ پڇيو. پوءِ پتليءَ کيس پنهنجي سوچ جي قابليت کي ڪم آڻڻ جي فن بابت ڪجهہ پڙهايو، نہ بہ شازيہ جي دماغ ۾ ڪا ڳالهہ نہ ويٺي. هونئن تہ هوءَ چڱي سوچاري چرچاڻ ۽ چالاڪ ڇوڪري هئي.

هڪ ڏينهن پتليءَ جو پيچو ڪندڙ نوجوان همت ڪري اڳتي وڌي آيو ۽ سلام ڪلام ٿي ويو. هن کي اهو سلام ڪلام ايترو خراب بہ نہ لڳو، ڇو جو انهيءَ وچ ۾ هوءَ ڪي ناول، ڪا ڪهاڻي ۽ ڪي شعر پڙهي چڪي هئي. وي سي آر ڏسي چڪي هئي. هوءَ هاڻ ايترو تنگ نظر نہ هئي. اهو سلام ڪلام جڏهن ڏي ڏورو وڌيو تہ پتليءَ جي جذبن جي سمنڊ ۾ لهرون اٿيون ۽ هن شازيہ جي اڳيان حقيقت حال جي پڌري ڪري ڇڏي. شازيہ لاءِ پتليءَ جي شخصيت ۾ هڪ نئين جاذبيت

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پيدا ٿي پيئي. هن ڪانٽس هڪ ڏکهو انٽرويو ورتو، جنهن ۾ کنهن جا جذباتي، نفسياتي، سماجي ۽ سياسي خيال به ظاهر ڪري وجهندو آهي. انهن ۾ ٿيو ۽ پتلي هڪ بلڪل واضح شخصيت سان ظاهر ٿي پيئي. ملاقاتون وڌنديون ويون ۽ هر ملاقات جي رپورٽ به شازيه کي ملڻ لڳي. ڳالهه ايستائين پهتي جو پتليءَ ۽ ارسطو جي لاڳاپن ۾ شازيه اهم ڪردار بڻجي پيئي. ارسطوءَ شازيه کي ننڍي ساليءَ جو اعزازي عهدو ڏيئي ڇڏيو.

هوءَ ان اعزازي عهدي جي ڪري خوش هئي ۽ ابتدا ۾ هن پنهنجي عهدي جي حدن کان اڳتي سوچيو به ڪونه. بظاهر هوءَ راضي هئي، آهستي آهستي جڏهن سنڌس گهرائي ارسطوءَ سان وڌندي ويئي، تڏهن سنڌس جذبن ۾ به اٿل پٿل شروع ٿي ۽ پتليءَ کي اڻ لکوئي سهي، پر اگرو لڳو، ته به هن شازيه سان اهڙو اظهار ڪونه ڪيو. ڪجهه وري 'ادا' چوڻ جي فيشن ڪري به شڪ ڪونه ڪيائين.

سياڻن چيو آهي ته عشق ۽ مشڪ لڪا نٿا رهن. خاص طور جڏهن مشڪ جا هڪ کان وڌيڪ ٽڪرا ڪجن، پر سياڻن کي ڪير ٿو پڇي، بيوقوف به انهن تا چون. انهن بيوقوفن کان ئي سياڻن سکيو آهي. غرض ته پتليءَ ۽ شازيه جي ساهيڙپ جي عظيم الشان عمارت ۾ ڏار پوڻ شروع ٿيا. اهي ڏار ابتدا ۾ انهن هئا، جڏهن هڪ ٻيءَ ۾ پهرين پهريون ڏار نظر اچي ۽ آهستي آهستي

اهي ڏار وڏندا ويا ۽ ان جو اظهار پتليءَ هڪ ڏينهن ڪليو ڪلايو ڪيو. شازيہ بہ ان جو اهڙو ئي جواب ڏنو. هن جو جيڪو بہ خيال هو، سو هن صاف لفظن ۾ بيان ڪيو- يعني هيءَ هڪ اهڙي ريس هئي، جنهن ۾ نيز ڊوڙڻ وارو ئي اڳتي نڪري سگهيو ٿي. وري حالتن تي بہ مدار هو، جيڪي ڳالهيون ڳُٽپ ۾ آيون ٿي، انهن مان ڪي پتليءَ ۾ نہ هيون؛ پر شازيہ ۾ هيون. شازيہ پتليءَ جي دل جو ڪوبہ خيال نہ ڪيو. هن ڪيس صاف صاف ٻڌايو تہ پنهنجا پنهنجا 'گڻس' آهن. تو ۾ مون ڪان وڌيڪ گڻس هجن تہ ميدان اجا بہ کليل آهي. پتليءَ جو فلسفو جيڪڏهن ميدان ماري سگهيو ٿي، تہ شازيہ کي ڪوبہ اعتراض نہ هو، پر هتي بال ٻئي طرف هو. پتلي هڪ هارايل جواريءَ مثل هئي. هوءَ پنهنجي پياري ساهيڙيءَ کان هارائي چڪي هئي. اهڙي هار، جنهن کي پڙهيل چوڪريون ڪافي وقت تائين نہ مڃينديون آهن، ۽ جي قبول ڪري ورتائون، تہ سڏ، نہ سهي سگهنديون آهن. نہ رڳو بيوس (Nervous) بلڪ نوائي ٿي وينديون آهن. پاڇي سان وڙهنديون آهن. پنهنجي نہ گهري خوشبوءِ بدلائي ڇڏينديون آهن. هڪڙن بدران ٻيا ڪتاب پڙهنديون آهن. پتليءَ بہ ائين ڪيو ۽ بي. اي نہ بہ پاس ڪري ويئي.

شازيہ بي. اي ۾ ناڪام ٿي. ٿورو گهڻو پيار جو چرچو بہ ٿي ويو. ٻاڙي جو هڪ نوجوان ديسي دلبر

معاملي کي مشهور ڪرڻ لڳو. ڳالهه اڃا شازيه جي پاڙي ۾ هئي. پتليءَ جي پاڙي تائين نه پهتي هئي. جي پهچي ها ته چاچو خيرو پنجن سيرن جو تورو ڪٺي ارسطو جي مٿي ۾ وجهي ها.

ڪهاڻيءَ جي پڄاڻي ڪا ڇرڪائيندڙ ڪانه ڏي، جيتوڻيڪ ٿي ڪپي ها. ڪهاڻيءَ جي شروعات ۾ ان کان پوءِ جي واقعن مان انجام جي خبر پئجي ويندي آهي. جيتوڻيڪ انجام کان ماڻهو اڪثر بي خبر ٿيندا آهن. باهه کي باهه، پاڻيءَ کي پاڻي ۽ طوفان کي طوفان نه سمجهندا آهن ۽ جڏهن مٿان اچي ڇپ ڪندي اٿن، ته پوءِ ويٺا قسمت کي لوڏيندا آهن ۽ اڪثر انهيءَ روڄ راڙي ۾ اصل ڏوهاري بدران ڪنهن گس ويندڙ بي ڏوهيءَ کي ڏوهي ٺهرائيندا آهن، پر پتليءَ ائين ڪونه ڪيو.

ارسطو شازيه جو سڱ گهريو. پتليءَ کي اها سڌ به پيئي. ماڻهن غريب ڇوڪرو ڏسي انڪار ڪيو، سو به پتليءَ ٻڌو. شازيه آپگهات جو دڙڪو ڏنو، سو به پتليءَ ٻڌو. دڙڪي دهمان جي نتيجي ۾ هائوڪار ڪيائون، سو به پتليءَ ٻڌو. هن لاءِ انهن ڳالهين ۾ خوشيءَ يا ڏک جو ڪو ڇتو پهلو ڪونه نڪتو.

البت چاچي خيروءَ کي پتليءَ جي ڏک جي خبر دير سان پئي. جڏهن پهريون پيرو هن ڏٺو ته پتلي گهر ڏي موٽي ته پرس هٿ تي نچندو ڪونه پئي آيو. اها

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

شازيہ ۽ ارسطو جي شاديءَ جي رات هئي. باوجود دعوت ۽ زور ڀرڻ جي بہ ڀتلي شاديءَ تي وڃي ڪونہ سگهي. سڄو هفتو هن جي حالت خراب رهي. نيٺ هوءَ گهر کان نڪتي. هن يونيورسٽيءَ ۾ داخلا ورتي. ڳالهيون ڪندي دير ڪونہ ٿي لڳي، پر وقت پنهنجي رفتار سان ٿو گذري.

هڪڙي شام جو چاچي خيروءَ جي هٿ مان مورڳو گيهہ جي پيالي سوڌي ساهمي ڪري پيئي. هن جي اکين ۾ چمڪ اچي ويئي. دنيا ڪيڏي نہ وسيع هئي. ڀتلي ٻرس هٿ تي نچائيندي ٻئي آئي. پاڻهن ۾ ٻرس جو ڦرندو ويو. چڪ ڌرتيءَ گردش پئي ڪئي. جاگرافي پڙهيل ڪونہ هو، پر هن اکين سان ڏٺو تہ ڌرتيءَ گردش پئي ڪئي.

(مهراڻ ۱۹۷۸ع)

پهرين ٻڪ پيرم جي

ڪراچيءَ جي هوائي اڏي تي پاسپورٽ تپاس ڪرائي
اڃان ڪيسي ۾ وجهڻ وارو هوس تہ هڪ وڏي وارن شخص
منهنجي ڪلهي تي هٿ رکي چيو، ”السلام عليڪم،
جوڻيجو صاحب.“ ڪنڌ ڦيرائي ڏٺم تہ ٿلهن شيشن واري
عينڪ سان اٽڪل پنجيتاليهن سالن جي عمر جو هڪ
شخص هو. مون مرڪي سلام جو جواب ڏنو. هن
منهنجي حيراني دور ڪندي ٻڌايو تہ: ”پاڻ منهنجو نالو
شاگردن جي گڏيل لسٽ ۾ ڏنو هئائين ۽ اتي پاسپورٽ
تي نظر پئجي ويس.“

هي جناب مرزا صاحب بہ ساڳئي ڊگري جو چور
هو. پشاور کان پئي آيو. اسان ٻنهي جي منزل پيڪنگ
هئي. ٿلهي اردو پئي ڳالهايائين، ان مان سمجهيم تہ
مادري زبان ئي اٿس. اڃا اسان ويٽنگ روم ۾ حال احوال
ورتا پئي تہ جلترنگ جهڙو آواز آيو: ’ڪولمبو، ڍاڪا،
ڪينٽن ۽ پيڪنگ لاءِ فلائيٽ تيار آهي.‘ ٽڪڙا ٽڪڙا
اٿياسين ۽ جهاز ۾ اچي ويهي رهياسين. مرزا جي سيٽ منهنجي
سيٽ کان ٻہ ٽي قطارون اڳيان کاٻي طرف هئي. اڏام
شروع ٿي تہ مرزا جي مرڪڻ جي ڳنڍ بہ ڇٽي پئي.
عجب وڙي اهو، جو آءٌ اڃا مرڪ جو جواب ڏيڻ لاءِ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

واچ ڏيڙيان، تنهن کان اڳ سندس مرڪ جو مرڪز
ڪو ٻيو ٿيو پئي ويو. نڌهن ڇڏبو نہ آهہ رکبو اتفاق
سان سندس مسڪراهٽ جي گهيري ۾ پئي آيس، نہ
تہ اصل نشانو ڪو ٻيو هو!

ڪولمبو هوائي اڏي تي لئاسين تہ هڪ ڪمزور
۽ ڪوجهي سلوڻي عورت ڏي نهاريندي ڪرسيءَ سان
وڃي ڏڪريو. ڍاڪا تي لئاسين تہ هڪ بنگالي خاتون
جهاز مان لهندي پنهنجي ساٿيءَ کي انگريزيءَ ۾ پئي
چيو: ”اهو جيڪو گنجو ۽ ٿلهن شيشن واري عينڪ
سان آهي، عجيب جهنگلي جانور آهي. ائين ٻيو گهوري
گهوري نهاري، جڻ چاچا مستفيض مون ڏي ڪڏهن
ڏوڪ طور مرڪي نهاريندو آهي.“

ڪينٽن تي لئاسين تہ ٻاڏو ننڍڙين چيني هوائي
ميزبانن سان هرويرو مئو ٿيڻ لڳو. ويٽنگ روم ۾ سبز
چانهہ جو پيالو آيو تہ پڇڻ لڳو:

By the way, may I know Your name?

نينگر جواب ڏيئي نڪي هلي ويئي. جيڪا بہ سامهون
پئي اچي، تنهنکي پنهنجي ماضيءَ جي دبدبي جا داستان
ٻيو ٻڌائي. هر ڪنهنکي ٻيو ٻڌائي تہ آهہ پيڪنگ ٻيو
وڃان. جنهن ڳالهہ جي هنن کي اڳئي خبر هئي. هوائي
ميزبانن جي ٻيهڪ ڏسي چيائين، ”جونيجو جي، خدا
جي قدرت ڏس! چوريون آهن چورا آهن؟ منهنجي تہ
هنن ۾ دل ئي نٿي ٻڌي.“ هوائي اڏي جي ريسٽوران

۾ ماني کائيندي مون سندس سوال جو جواب ڏنو ، ”هنن جي دل ٻڌي نہ پوءِ ڪا ڳالهہ ڇٽي.“

ڪينٽن مان آڏاڏاسين تہ سگريٽن ۽ ڏاڦين جا پنڪيٽ ٻہ مفت ۾ ملڻ لڳا. نيٺ مرزا جو ذوق شوق ڏسي هوائي ميزبان سمجهي ويئي تہ همراهہ ٻڌي جو واپاري هو. پيڪنگ ۾ لٿاسين تہ جهاز جي درين مان هيٺ ڏسي چوڻ لڳو، ”خبر ئي ڪونہ ٿي پوي تہ عورتون ڪهڙيون آهن ۽ مرد ڪهڙا.“

قسمت سانگي هاسٽل ۾ رهياسين بہ هڪ ٻئي جي سامهون. مرزا جي ڪردار جو جائزو ورتم تہ پيڪنگ جي موسم کان ڪجهہ ٻي طرح هو. ٻئي ڏينهن چوطرف نظر ڪياٿين تہ ويٽ نام، ڪمبوڊيا، ٿائيلينڊ، روس، تنزانيہ، فرانس، اسپين ۽ نيپال جون ڇوڪريون ڏسي پير ئي نڪري ويس. گگ ڳڙڪائيندي چيائين، ’يار يهان تو بات هي اور هي.‘ مون ڏٺو تہ هو بين الاقوامي سطح تي حسن جا جلوا پنهنجين اکين ۾ گڏ ڪري رهيو هو. آءٌ ڇنڇر تي ٻاهر ويندو هوس تہ مونکي چيائين: ”مونکي بہ وٺي هلندو ڪر.“ پر مون کيس اِتي ئي عشقبازيءَ جي صلاح ڏني: ”اتي هڪڙي بہ ڇوڪري ناهي.“

فيبروريءَ جو پهريون ڇنڇر هو. فرينڊشپ هائوس وياسين. مرزا هو، ’سلمي‘ هئي ۽ ڪي ٻيا ڪلاس ڀائي بہ هئا. مرزا ڊانس لاءِ پهرياڻين سلمي کي هٿ کان

ورتو. ڏور پورو ٿيو تہ ٽيبل تي واپس ايندي چوڻ لڳي:
”بلڪل ڪو جهنگلي آهي.“ اني مرزا بہ پگهرجي اچي
پهتو. اڃان چي شوي (ڪوڪا ڪولا) هٿ ۾ مس
ڪنهائين تہ سلميٰ جي منهن ۾ گهنڊ ڏسي مونکان
اردوءَ ۾ پڇيائين، ”توکي ڪجهہ چيائين ڇا؟“
”نہ.“
”چيني ۾ ڳالهايو نہ.“ پنهنجي ڏلهي نڪ کي
گهنجائيندي سلميٰ گهر ڪئي.
مون چيو، ”مرزا چوي ٿو تہ سلميٰ فس ڪلاس
ڊانس ٿي ڪري.“
منهنجو ايترو چوڻ سلميٰ جو مرزا جي ڪلهي تي
هڪ ڌاڪو ڪي مک هڻي: ”۽ تون تمام خراب ماڻهو
آهين، پنهنجن ڪلاس ڀاڻين سان بہ خراب هلت ٿو
ڪرين. ڪڏهن ماڻهن سان اٺيو ويٺو آهين؟“
”ڇا ٿيو! مون ڪهڙو ڏوہ ڪيو؟“ مرزا پڇيو.
”وري ڪري ڏيکاريندين ڇا؟ ڇا ٿيو... ڊانس جو
پارٽنر هئين، هوندئن تہ تون منهنجي پاپا جيڏو آهين.“
”چڱو قصو ختم ڪريو.“ مون چيو. ايتري ۾
سلميٰ جو هم وطن دارالسلام جو چڙواڪ جوان يعني
’لوئيس بادشاہ‘ نکو نکو مون وٽ آيو ۽ مونکي ”بلو
بواہ (Blue boy) معاف ڪجانہ.“ چئي هڪ طرف
ڪڍي پنج ڀوان گهرياڻين.
”چو؟ ڇا ٿيو؟ اڃا تہ پهريون هفتو آهي!“

”يار سوال لکي رک، پوءِ جواب ڏيندس آءٌ پنسا ڪمري تي وساري آيو آهيان. نشو ٿي ڏٺي ويو اٿم.“ پنج ٻوان وٺي سڌو بار ڪائونٽر تي وڃي ٺونٺيون کوڙيائين. ڪارو ڪٺ جهڙو هو، پر اهڙو پيارو ماڻهو هو، مونکي هن ۾ سونهن جو هڪ خزانو نظر ايندو هو، جو مونکي ٻلو ڪوٽ ڏسي هميشه ’ٻلو ٻواءُ‘ نالو رکي چڙيائينم. آءٌ کيس ’بادشاه‘ سڏيندو هوس. ان رات ٻي پي ساڻو ٿي پيو. ته به وقفي ۾ ڪونه پيو. کيس اداڻي لڳي رات جو ڪلهن جا سهارا ڏيئي واپس پهچاسين. ڪمري ۾ ويندي سلمي کي پنهنجي ٻوليءَ ۾ ڪجهه چيائين. مون ٻڌو جي چيائين ته: ’بامابوڪا‘. ٻئي ڏينهن منجهند جو مونکي ڊائننگ هال ۾ مليو ته چوڻ لڳو،

”هنکي موچڙا ڏنو هئين.“

”کنهنکي؟“ مون پڇيو.

”تو واري پوڙهي دوست کي.“ لوئيس چيو ۽ سندس کير جهڙا اڇا ڏند ائين نڪري آيا، جئن مرزا کي ڪرتي، ڪائڻ لاءِ تيار هجن. پوءِ وڌيڪ صلاح ڪئيسين ته مرزا سان ڪا حرڪت بازي (Activity) ڪجي ۽ اها سلمي جي هٿان هجي. سلمي اسانجي سڀئي ۾ هئي، ان ڪري مرزا سان ڪاٻه وٽ پڪڙ ڪرائي ٿي سگهياسين. رات جو آءٌ، لوئيس بادشاه سان گڏ سلمي وٽ ويس. ان سان ڪجهه صلاح مشورو ڪيوسين. جيڪا رٿ ٺهي راس ٿي، سا سلمي به قبول ڪئي.

ڇنڇر جو ڏينهن آيو تہ مرزا جي آنرويلا ڏسڻ وٽان هئي. پل پل ۾ واچ پيو ڏسي. هرويرو مسڪراهٽن جا ٽوڪرا پيو ورهائي ۽ ٺٺيون ٺوڪارا پيو ڪري. مون سج لٿي ڌاري سندس بدن ۾ تڙڪٽي ڏٺي، اڻ ڇاڻ پڇندي پڇيو، ”فرينڊ شپ هائوس هلبو ڇا؟“

”نہ يار، مونکي واءِ ڇپائو ٽالو (سفارتي رهائشي ڪالوني) وڃڻو آهي،“ هڪندي ڇپائين.

مون ڏٺو تہ هن جا وائيسر ڍرا ٿي چڪا هئا. مٿان وري ڪيس ڇپر، ”آءٌ هلان؟“ همراه ڏسو تہ هٽن مان پيو وڃي.

ڇپائين، ”مونکي نذير سان ڪجهہ ڳالهائڻو ٻولائڻو آهي.“

”يلا، مونڊي وانگ ڦوڇين ٿان منهنجا فوٽو تہ ڪٽيو اچجئين،“ مون چيو. ”اهو فوٽوگرافر تہ انٽرنيشنل ڪلب کي ويجهو آهي.“ في الحال تہ ڏڪي ويو، پر قوت ڳڌ ڪري جواب ڏنائين. ”الائي مونکي ياد پوي نہ پوي.“ ڏٺم تہ هرويرو ڀڳهرجي تو پوي، سو آءٌ ڪيس ڇڏي هليو ويس. انهن لڳي ڪان ٽورو اڳ ٿاڻليند واري ’نيڊڙي دوست‘ جي ڪمري ۾ لوئيس بادشاه سان گڏجي ڇپ ماري ويهي رهيس. اڻ ۾ ٻہ منٽ هئا، تہ ٽيڪسي بلڊنگ جي اڳيان اچي بيٺي. عين ان وقت سلمي مرزا صاحب سان گڏ ٻاهر نڪتي. مرزا هڪ نظر ڊرائيورياڻيءَ تي ڪئي، پوءِ سلمي سان پوئين خاني ۾

ويٺو ۽ ٽئڪسي رواني ٿي ويئي.

اسين رت جي ڪاميابيءَ جي دعا گهرندا وڃي آرامي ٿياسين. صبح جو ناشتي تي مرزا نظر ئي ڪونہ آيو. لوئيس بادشاه مرڪندو اندر آيو (wel done blue boy) هاٿي وچي ٽنگن جي مالش ڪرينس.

”گهڻو سيڪڙو ڪامياب ٿي؟“ مون پڇيو.

”پاه فن چر-پاه (-ؤ سيڪڙو)“ لوئيس چيو، ”اڄ حالت ڏسي آيو آهيانس.“

ناشتو ختم ڪري ، ڪلاس وڃڻ ڪـان اڳ مون پنهنجي دوست جي خبر گيري خاطر وٽس وڃڻ لازمي سمجهيو.

”ڪلاس ڪونہ هلبو ڇا؟“

”ڪلاس!“ ستي ستي سور ڪان منهن گهنجائيندي چيائين. ”ان ڪاريءَ ميڊم سان گڏ ڪلاس ۾ ويهڻ ڪان بهتر آهي نہ خود ڪشي ڪري ڇڏجي.“

”نہ ٿي ڇا؟“

”يار، باهہ ڏينس.“ مونکي منيون منيون ڳالهيون ڪري دعوت ڏيئي انٽر نيشنل ڪلب وٺي ويئي....“

”پر تو چيو هو ’نذير وٽ تو وڃان‘!“

”مون ڊوڙ پاتي هئي. ٻڏ-ٻڏ ، ڊانس جي ٻن ٽن دؤرن ڪانپوءِ اوچتو گم ٿي ويئي. مونکي تہ پئسا بہ ڪٿي ڪونہ ڏنا هئائين . ڪيسي ۾ پائي بہ نہ هئم. ٻي لڳي واپس ٿيس. ست ميل پنڌ ڪري، سيءَ ۾ ٺري ، مري جهري آسر جو پهتو آهيان. ڪاريءَ جو خانو

خراب ٿئي.“ ائين چئي ڪڏهن هندڪو، ڪڏهن پشتو ۾ پئي سلميٰ کي گاريون چڪايائين. مون سلميٰ جي وڪالت لاءِ اڃا وات کوليو ئي ته، ئهه پهه، چيائين: ”اهو شيدي به گهٽ وٽ ڪونهي. سڄي حرڪت بازي ان ڪوڏلي جي پٽ جي آهي. تون به انهن کان پري رهندو ڪر، متان ڪڏهن ڏچي ۾ نه اچي وڃين.“

آءٌ ڪيس آرام ڪرڻ جي صلاح ڏيئي ڪلاس ڏي هليو ويس.

ڪتيءَ ڪن وڍايا، وري نه سلميٰ کي ڏٺو ويو. هن اسڪيم هيٺ اسان خرچ لاءِ سلميٰ کي چار ديوان ڏنا هئا. لوئيس نه چار هفتا منهنجي خرچ تي شراب پي چار چيني آڏيا مونکان ڪڍي ويو. مونکي مالي ڇيهو رسيو، پر سلميٰ جي هميشه لاءِ جند ڇٽي پئي.

خير سان مرزا جو پهو عشق ’ماناوتيءَ‘ سان ٿيو. هوءَ اهڙي واترادي هئي، جو سندس گجگوڙ واري آواز مان ائين سمجهبو هو ته پيڪنگ کان جڪارتا وارن سان مخاطب آهي. متان وري هرڪنهن سان گهرائيءَ ۾ پنهنجائپ سان ڳالهائيندي هئي، ان ڳالهه گهڻن يارڻ کي پلايو. هڪ ڏينهن مون، مرزا ۽ ٿائلنڊ واري نينڊڙي دوست برف کي پئي ٿڏا هنيا. اوچتو هڪ طرف کان ماناوتي پنهنجيءَ هڪ هم وطن سان اچي نڪتي. نڪا ڪهائين هـم نڪا تم، وٺي برف مان ڳنڍيا ناهي اسان

نِي وسائل شروع ڪيائين. مون ۽ ننڍڙي دوست به مٿس خوب جوابي حملو ڪيو. اهڙا ڇماڪ، وارا ڳنڍيا ڏوڪياسينس، جو جوش ڇڏي ويس. مرزا چيو، ”يار ڪجهه، نه خيال ڪر، ڇوريءَ جو پتو ٿو ڏيهين.“

”پلي ڦسي پئيس،“ مون چيو.

”اڙي مسلمان آهي.“

”راند ۾ سيد پير ڪونه ٿيندو آهي.“ مون آخري ڀڪ پري مانٽونيءَ جي منهن تي اڇليو، پر ڪسي وڃي ڇاتيءَ تي لڳس. اتي ننڍڙي دوست هٿ ڇنڊي مٿي ڪنيا ۽ هڪل ڪيائين، ’ٽنگ خو‘ (جنگ بند ڪريو). سيني نهايت سعادتمنديءَ سان برف جا گولا اڇلي ڇڏيا ۽ مڪمل جنگ بندي تي ويٺي. مون مانٽونيءَ کي چيو، ”ننڍڙي دوست جو ٿورو مڃيو.“

هن جهڪي ننڍڙي دوست جا هٿ هٿن ۾ ورتا.

”مهرباني ننڍڙا دوست.“ پوءِ هرڪو ٽڙي پکڙجي ويو. مرزا جو خيال هو ته اجوڪي برف - راند يعني سرد جنگ ڪانپوءِ مانٽوني هن سان نهي ويٺي هئي.

اچا اهو ٻئي هفتو هو. هڪ سرد ٽپهريءَ جو بلڊنگ جي ويڪري ڏاڪڻ تي ويٺا هئاسين. مرزا هو، مانٽوني هئي ۽ هڪڙي نام پنهه جي ننڍڙي شهزادي هئي. مون ماڻهن جا هٿ ويٺي ڏٺا. اوچتو عرب ڪلاس ياڏي ’محسن‘ اچي نڪتو. هو اڪثر مرزاکي عربيءَ ۾ سهڻيون سهڻيون گاريون ڏيندو هو. اڄ به اچڻ سان اچي چيائينس:

”ھٹئين ٺونشو، عوام دشمن.“ ماناوتي ڦڙنائيءَ سان اٿي ۽ محسن کي مرزا کان ڇڪي ڊار ڪندي ڇيئيءَ ۾ چيائين، ”ايا، پو ياڌوتا وود پاپا؟“ (اڙي منھنجي باباکي نہ مار). محسن تہ ڪلي پري وڃي بيٺو، پر مرزا جي دنيا جي بجلي ڦي فيل ٿي ويئي. منھن تي ھٹڪ ھارجي ويس. شام جو مليو تہ چيائين: ”يار، مون تہ بيو ڪجھہ سمجھيو ھو.“

وري ماناوتيءَ جي ويچھو نہ ويو. ھوءَ بہ سندس حاضريءَ ۽ غير حاضريءَ ۾ ايترو تہ ’پاپا - پاپا‘ چوڻ لڳيس، جو ويچاري جو رت سڪي ويو. ھڪ ڏينھن ماناوتي مونکي نھايت سنجيدگيءَ سان چيو: ”ڪلاس ياڻي، منھنجو پاپا مونکي منھن ڏيي نٿو ڏي، ڪاوڙيو آھي ڇا؟“

”تو ھن سان زيادتي ڪئي آھي.“

”زيادتي!“ ڏيڊي ماڇيس جھڙو نڪ گھنجائيندي پڇيائين.

”ھا،“ مون جواب ڏنو. ”تو ھنکي پاپا چيو.“

”اڙي! منھنجو پاپا تہ ھن کان بہ ننڍو آھي.“

”ھي انھن نوجوان پوڙھن مان آھي، جنکي چاچا - پاپا چئبو تہ چوندا ’چاچا ھوندو تنھنجو پيءُ.‘“

”ايا.“ زان ڪتي خاموش ٿي ويئي، پر ٻئي ڏينھن ڊائننگ روم ۾ ماني اڌ ۾ ڇڏي، روئڻھارڪي ٿي مرزا جي پٺ کان اچي سندس ڪلھن تي ھٿ رکي چيائين:

”پاپا، پيارا پاپا، رنو آهين ڇا؟ ٻڌاءِ ڪهڙي تڪليف آهي؟“

”پيٽ ۾ سور اٿس،“ مون جواب ڏنو.

”پيٽ ۾ سور اٿس تہ دوا وٺي،“ ماناوتيءَ چيو.

”ڇيڻيءَ وارو ’سور‘ هجيس تہ دوا وٺي، هنکي تہ سنڌيءَ وارو ’سور‘ آهي.“ مون چيو.

”اهو وري ڪو نئون سور آهي ڇا؟“ ٻ-ر واري ٽيبل تان هڪڙي شيدي بادشاه ڪانٽي ۽ ڇريءَ سان ميوزڪ پيدا ڪندي پڇيو.

”ها، تون اڃا ننڍڙو آهين، ڪونہ سمجهندين،“ مون چيو.

”آءٌ تہ ننڍي نہ آهيان،“ ماناوتيءَ چيو.

”تون تہ بادشاه ڪان بہ ننڍي آهين، پهن تي ٻيهڻ جي ڪوشش نہ ڪر ۽ ماني ڪائي وڃي آرام ڪر،“ مون چيو. ”خدا ڪري توهانجي ملڪ سان اسانجا لاڳاپا سدا رهن.“ اهو ٻڌي، ’آمين‘ چئي هلي ويئي. مرزا ڪنڌ مٿي ڪنيو ۽ پڇيائين، ”يار، پيٽ جو سور وري ڪهڙو؟“

”جيڪو توکي هو.“

”ها يار،“ مرزا جواب ڏنو.

بهرحال اهو سور بہ لهي ويس. علاج جي قدرتي طريقي ۾ بہ آخر فائدا آهن. مرزا صاحب جو ٽيون نمبر

عشق هڪ يورپي اپسرا سان ٿيو. هن ـ ڪي انهن ڏينهن اتي پهتي هڪ هفتو مس ٿيو هو، ۽ ’دعا سلام، ڪاغذ قلم، بال ميدان، ڊبل روٽي، بيضو ۽ جانور‘ سڪي هوندي جو، ڪنهن وندر جي پروگرام تان موٽندي مرزا وٽ ويڙهيءَ وانگر چنبڙي ويس. نالو ته الائي ڪهڙو هوس. ’لزا‘ چوندا هئس. فرينچ به ڳالهائيندي هئي، پر فرانس جي به نه هئي، سئٽزرليند کان آئي هئي. مونکي مرزا اک سان اشارو ڪندو هن سان گڏ هليو ويو، آءُ آڏريائءَ روم ۾ فون ڪرڻ لاءِ هليو ويس. مون مرزا جي پرائي رڪارڊ جي روشني ۾ اهو ڄاتو، ته لزا ڏاڪڻ چڙهي پنهنجي ڪمري ڏي هلي ويئي هوندي ۽ مرزا ويچارو ويٺو پنهنجي ڪمري ۾ ڪياڙي کنهندو هوندو. سندس صورت ڏسڻ لاءِ وٽس ويس. دروازو کڙڪايم، اندر اچڻ جو حڪم مليو. اندر گهڙيس ته ٻئي موجود هئا. ٻنهي جي وچ ۾ ڪي ڪتاب اردو شعر جا پکڙيا پيا هئا ۽ انهن تي تبصرو پئي ٿيو. لزا جي اڳيان مرزا پنهنجا ۽ پنهنجي خاندان جا فوٽو به ڪٺي پکيڙيا هئا. مرزا پنهنجن نظمن جو ڪتاب ڪڍي، ان سان هڪ نظم جو چونڊيءَ ۾ گڏيل انگريزي ترجمو ڪري رهيو هو ۽ انهيءَ ڪوشش ۾ لزا جي ڳلن، چپن، اکين ۽ چانديءَ جهڙن وارن ڏي اشارا ڪندي، پنهنجي ٻچيل وارن سان هڪ اڌ ڪارو وار ڳولهي ڳولهي ڏيکاري رهيو هو. هڪ ڀيري لزا جي چپن ڏي اشارو ڪري چوائين ”your lips...“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

لزا وري ڏند ڪڍي پڇيو، ”چي گہ؟“ (ھيءَ) جواب ۾ مرزا چپن تي آڱر رکي چيو ”چي گہ!“ ھوءَ ويچاري ڪنڌ لوڏ ڪندي رھي ۽ پل پل فرينچ ۾، ’تري بيان‘ (تمام سٺو)، چوندي رھي. ايتري ۾ ٻاھران آواز آيو، ’مرزا، فون.“ ھو جيئن فون ٻڌڻ لاءِ اٿيو، تہ لزا بہ اٿي ۽ معذرت ڪندي ھلي ويئي. مرزا فون وٽ پهتو تہ آءٌ بہ آڊر ڀاءُ روم جي ھڪ ڪنڊ ۾ وڃي پهتس. فون ڪري مون وٽ اچي چيائين، ”يار، نذير ڪي بہ ھن وقت فون ڪرڻي ھئي، بهرحال ھاڻي لزا ڪي ريجهائڻو آھي.“

مون سمجهيو تہ عاشق معشوق ۾ ضرور ڪي ڳجهيون ڳالهيون ٿيون ھونديون، جو ھو ايتري اعتماد سان پيو ڳالهائي. ٻئي ڏينھن ڪلاس مان واپس پيا اچون تہ لزا سامهون ايندي نظر آئي- ’مسڪراھٽ قاتل اٿس.‘ اسانجو ۽ خاص طور مرزا جو خيال ھو تہ مرڪي ’ٻي ھائو‘ (سلام) ڪندي. پر پيو ٿيو خير! نهاريندي اڻ-سڃاڻوءَ وانگر لنگهي ويئي. مرزا جي منهن جو پنو ٿي اھي ويو. پوءِ بہ ڪيترا ڀيرا ڳس پنڌ نظر آئي، پر ڪنگهيائين بہ ڪونہ. ھمراھ ڏسو تہ ٿنگون پيون ڏڪنس، پر سرڪار ڪي پرواھ ھجي نہ! بنسڪيٽ بال منچ تان موٽندي مرزا سلام ڪيو، جهڙو تهڙو جواب مليس ۽ بس. رات جو مون وٽ آيو. چيائين، ”مونکي ٿي بي چو نٿي ٿئي.“

”ٻي سبب ڇو ٿئي.“

”يار ٻڌاءِ تہ ڇا ڪريان؟“ مرزا پڇيو. ”منهنجي من ۾ باھہ پئي ٻري.“

”هوءَ پوڙهي ڊاڪٽرياڻي ڪونہ ڇوندي آهي تہ گهڻو پاڻي پيئندا ڪريو.“

”يار، چرچا ڇڏ.“

”آءٌ چرچا ڪونہ ٿو ڪريان. هيءَ ڳالھہ تنهنجي وس کان ٻاهر آهي. بلڪ تنهنجي پهچ، وس، وهم، گمان ۽ خيال کان پري آهي.“ مون نصيحت جي نموني چيو.

”تو هنجي ڪنڌ تي ڪوڙهہ جو ٽڪو ڏنو آهي.“

”مونکي ان بي قدري ٽڪي جو يا عمر ڏک رهندو.“

”تنهنجي نظر بہ پري پري مار ٿي ڪري، يار، اسين تہ هئين وات ٽا وڃايون.“

ويچاري هڪ ڀرپور ٿڌو شوڪارو ڀريو ۽ ان شوڪاري سان ڇڙڪ لڙا بابت جيڪا بہ باھہ هئس سا نڪري ويس.

چوٿون نمبر عشق منهنجي دوست رباني‌ءَ جي محبوبہ ’ميريا‘ سان شروع ڪيائين. هڪڙي دعوت ۾ ميريا کان بڊاپيسٽ جي جاگرافي ٻڇڻ ۾ لڳي ويو. اوچتو رباني اتي اچي نڪتو ۽ مرزا منهن ڀلڙو ڪري هٽي ويو. مونکي چيائين: ”هيءَ ڪجھہ وڏي عمر جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آهي. هاڻي ويهي رنگيءَ جا رنگ ڏس.“

”ميان، پروڙي پيرڪٽجين، رباني ۽ ميريا جو عشق اڳ ۾ ئي پڇي راس ٿيل آهي . رباني اڙانگو ماڻهو آهي،“ مون چيو.

”منٿ ڪري ته وڻانس.“ چپٽي وڄائيندي چيائين.

چند ڏينهن ۾ ڳالهہ چپٽين ۾ ئي پوري ٿي ويئي. رباني نهايت يار باش ماڻهو هو. منهنجن گهرن ڪلاس پاڻ مان هو. منهنجو آڌر ڀاءُ هميشه: ’چه طور هستي آقاي گل گلاب.‘ چوندي ڪندو هو. مرزا جي اڳرائي وارن ڏينهن ۾ هڪ ڏينهن وڃي وڃي وڃي. ڪابل ڪان گهرايل نوان نوان رڪارڊ هڻي، ارڪو ساز وڄائي ۽ شراب پيئي سان گڏ ميريا جا ڏنل بدا پيسٽ جا تحفا ترتيب ڏيئي رکي سندس خاص مشغلا هئا. مونکي ڪافيءَ جو پيالو ڏيندي چيائين، ” آقاي جونيجو، اهو مرزا ماڻهو آهي ، ڪودو آهي .“

”ڪجهہ ڪوداڻا ارڪان به اٿس.“

”بخدا، آءٌ تونشن سان ٿوڙهہ ڪجي ڪري وجهانس.“ رباني جوش ۾ پرچي ويو ۽ منهنجي لاءِ ٿافيون ڪڍي لاءِ هٿ وڌايائين، تہ ايتري ۾ ميريا بہ پنهنجي مخصوص مسڪراهٽ ۽ بداپيسٽ جي روايتي حسن ڪاريءَ سان اتي پهتي. پوءِ پنهي گڏجي نمبروار مونکي ٻڌايو تہ: مرزا ڪيترو شوق ڏيکاريو هو ۽ ميريا سان نهايت

بيهودي گفتگو ڪئي هئائين. ميريا پنهنجي مٿي تـان ريشمي رومال ڇوڙي ڇشمو صاف ڪيو ۽ وري ڇشمو چاڙهيندي چيائين، ”ڪلاس پـائي، اهـو شخص رباني سان فارسيءَ ۽ پشتو ۾ پنهنجي پر ۾ هم زبان ٿيو وٺي. حقيقت ۾ هنجي زبان کي لغام جي ضرورت آهي.“

”سچ پچو تہ اليائي جي ضرورت اٿس،“ مون چيو.

مونکي دنيا ۾ جن ڳالهين کي ساراهڻ ۾ مزو ايندو آهي، انهن ۾ ميريا جي چال ڍال مشرقي انداز ۽ سنڌين واري سادگي بہ اچي وڃي ٿي. ڇوڪري نہ هئي، سچي عاشق مجنون مرحوم جـو جيئرو جاڳندو نمونو هئي. منجهس رڳو ۾ عيب هئا، پير ڪان ٽورو منڊڪائيندي هئي ۽ رباني کي ’لاپاني‘ چوندي هئي. نيٺ لاپانيءَ، مرزا کي پٺاڏڪو ٺونشو ڏيکاريو ۽ مرزا جو جوش ٺپ ٿي ختم ٿي ويو. مرزا جي ڪا پٽ لڳي، جو انهن ڏسي ڏينهن ميريا جي ڪورس ختم ٿيڻ ۽ واپس ورڻ جـو وقت اچي ويو. ريلوي اسٽيشن تي عاشق معشوق جي جدائيءَ جو جيڪو منظر ڏٺوسين، اهڙو منظر خدا دشمن کي بہ نہ ڏيکاري.

مرزا سان ربانيءَ اهڙي ڪاروائي ڪئي هئي، جو همراه مونکي ڊوڙي اچي چيو، ”هاڻي جي مونکي ڪنهن سان ڳالهائيندي ڏسين تہ....“ مون سندس ڳالهہ

ڪٿيندي چيو، ”اتو ڪي ڳالهائڻ کان ڪير تو روڪي! تون غلط قسم جو قدم تو کڻين.“ مون ڏٺو پئي ته، مرزا پنهنجي اٿ ويهه ۾ تبديل ڪونه ٿيو. ڇوڪرين کي سلام ڪندو رهيو. منگوليا جي هڪ ڊينبي ٻوڙهيءَ کي ته سلامن سان تپائي ڇڏيائين، پر وريو سريو ڪجهه به نه. هڪ ڏينهن هڪ چيني ڇوڪريءَ بابت چيائين، ”يار، هوءَ چينياڻي، جيڪا فنڪشن ۾ اناؤنسمنٽ ڪندي آهي نه.“

”فرينچ پڙهڻ واري ’چياڻومي،‘“

”ها ها، اها خرگوش. ڏس ڪيتري نه چنچل آهي!“

”ها آهي ٻوه؟“

”چوريءَ جون اکيون نه واه جون آهن.“

”ها آهن ٻوءِ!“

”ايندي پئي آهي نه ماڻهو سمجهندو نه هٿ کان وڌندي.“

”ائين نه آهي،“ مون چيو. هنجو حسن فقط چيني هجڻ ۾ آهي. ڪتاب ۾ ڪونه پڙهيو اٿئي: ’اسان وٽ چيئرمن ماؤ جي خيالن جا هٿيار آهن.‘ اڙانگا ماڻهو اٿئي، انهن سان قلوپطره بابت گفتگو ٿي نه ڪج.

”هاهه هاهه ڪهڙو زمانو اچي ويو آهي،“ مرزا چيو. ”هوءَ جيڪا عينڪي، انگريزي ٿي پڙهي، ڇوريءَ سڪيون ٻانهن چڙي ڏنيون، وار ننڍا ڪرائي ڇڏيائين.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

چئي ٿي: 'سڳيون پاڻ ۾ چوٿين ويڙهائي مان انقلاب ڪي ڪهڙو فائدو آهي؟' هڪڙي ڏينهن چيائين ته: 'هيڏا سارا چيئرمن مائو جا ڪتاب پيا آهن، تون اڃا رڳو پيو شيڪسپيئر جي نازڪ پتلين ۽ پڳلن بادشاهن جا گيت ڳائين. آءُ انگريزي پولي، عوام جي خدمت ڪرڻ لاءِ ٿي پڙهان، ڪوڪوڙن قصن ۽ سرمائيدارانه افسانن لاءِ ڪونه ٿي پڙهان.'" ٿوري ساهي پٽي ۽ پاڻي پي وري چيائين، "يار، هڪ پاسي ليني کي بيهار ٻئي پاسي قلوپطره کي، نه ووٽ سڀ ليني ڏي ويندا."

مرزا کي چڱا سبق مليا هئا. هر هنڌ چوندو وتندو هو: "يارو هتي نه سڀ sexless پيا لڳن. عورتون عورتون نه آهن. ڪجهه منهنجي به ڀل آهي. آئون به ڏاڪڻ تي ٻڪو ٽپ ڏئي ٿو چڙهان. ڪير وڃو هڪ هڪ قدم تي پنهنجو وقت وڃائي."

وطن ورندي جڏهن ڍاڪا ڇهتاسين، ته مونکي نهايت ڏکاري نموني چيائين، "ڪهڙو منهن کڻي پشاور ويندس. محمد نواز کي ڪهڙو جواب ڏيندس، هو منهنجو دوست آهي، مونکي هن ناڪاميءَ تي ملامت ڪندو."

معاملو ڀرم جو هو. ڪراچيءَ واري جهاز کي دير هئي، پر لاهور رستي پشاور ويندڙ جهاز تيار هو. ايتري ۾ مونکي هڪ گروپ فوٽو ياد پيو. هڪدم ٻڪ مان اهو ڪڍي ڪيس ڏنم ۽ چيومانس: "پاڻ ڪان ٻيڻل

ماڻهو قينچيءَ سان ڪاٽي ڇڏبا نہ، باقي تون ۾ ماناوتي وڃي ٻچندا.“

اکين ۾ وڄ جو چمڪاٽ پيدا ٿيس ۽ زور سان چيائين: ”زنده باد جونيجو جي! منهنجو پرم رهجي ايندو !!!“

(سهڻي ۱۹۷۲ع)

هاڪ

آستو آمون پنهجي فن تي ايترو مغرور ٿي ويو هو، جو ڪنهن کي ليکيندو نه هو. اج هن کي ڏينهن ياد نه هئا، جڏهن ڏاڏي سان گڏ مٽي کٽيندي هو ٿڪ کان چورٽي سهڪي پوندو هو. ڏاڏو ڪيس چڪ جي پرسان ويهاري هر ڳالهه تفصيل سان سمجهائيندو هو. آمون ۽ جو ڏاڏو استو جاڻ؛ شاه ڪاريگر هو. گهڙا، مٽ، لوٽا، تس ۽ پاٿيون؛ اهڙيون ٺاهيندو هو جو هنڌين ماڳين سندس هاڪ هئي.

آمون ۽ جي سڪڻ جو دور ڇڙ اک ڇنڀيندي گذري ويو. سندس ڏاڏو به گذاري ويو. پيءُ جي هن کي صورت به ياد نه هئي. جڏهن سڄي گهر جو بار مٿس پيو ته سٽي مٽي آڙ ڪانوڻي؛ ويندي نهائين لاهڻ تائين سڄو ڪم خود ڪندو هو. ٻئي ڪنهن جي همراهي ۽ مدد ڪيس پهرين ته وڻندي ڪونه هئي، جي ڪم پورو ٿي ويندو هو ته به واڪاڻ جي ورڪا سڄي پاڻ تان ڪرائيندو هو. ڪيترائي پاڙي پتيءَ جا ڇوڪرا ان ڪري ڪم ڇڏي ڪانئس رسي ڀڄي ويا. آمون ۽ به ڪنهن جي پرواه نه ڪئي. گارين جا دس چاڙهيندو هون. پر وارن ٻين ڪنيرن جي ڪم جي گلا ڪرڻ به سندس عادت ٿي ويئي هئي. ڪوڪو ڪيس جواب به ڏيندر هو پر

اڪثر ڪنهن ڌيان ئي ڪونه ڏيندا هئس. ڪو ماڻهو
وٽس ڪنهن ٿانءَ جي واکاڻ ڪندو هو ته هي ان ٿان
ٿلهار پيو ويندو هو.

هڪڙي ڏينهن پاسي واري ڳوٺ مان مٽن ۽ گهڙن وٺڻ
لاءِ حسين بخش وٽس آيو. پنهنجو ارادو ظاهر ڪرڻ
کان اڳ ئي وٺي سندس ٿانون جي مضبوطيءَ ۽ چٽن
جي واکاڻ ڪيائين چي: استاد! انهن چٽن جي سڄي لاڙ
۾ هاڪ آهي. اسان جي ڳوٺ وارن ڪمن، عثمان ۽
جانوءَ جن جا ٿانو ته اهڙا آهن، جو گهر پهچڻ تائين
مس ٿا سلامت رهن. تڏهن ته تو وٽ ڪهي ٿا اچون.'

استو آمون ڦوڪجي ڪپو ٿي پيو. هڪدم چانهه
جي ڪتلي اچي ويٺي. ٿانو نڪتا حسين بخش ڪڏي
ماکيءَ جو شيشو استي جي اڳيان رکيو ته استي جو
منهن خوشيءَ کان ٻهڪڻ لڳو. ماکيءَ لاءِ ته هن ڏينهن
کان پي پڇايو.

'توکي خدا خوش رکي. ماکيءَ جي مونکي گهرج
ٻه گهڻي هئي.'

استا! مون به سوچيو ته آهت ملڻ جا ڏينهن ته جڏهن
ايندا. تولاءِ مڙني کا سوکڙي کڻيو وڃان تنهنجا گهڙا،
مٽ ۽ ماٽيون اهڙيون آهن جو انهن جو هڪ هڪ چٽ
ماکي جو شيشو لهي.

حسين بخش، استي کي اهڙو خوش ڪري ويو،
جو ڪيترا ڏينهن آئي وٺي سان پئي حسين بخش جون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڳالهيون ڪيائين، حقيقت ۾ حسين بخش پين لاءِ پارڻ ڀاري ويو. جيڪو ٿانو. ڪٿي ٿي ويو نه اِن جي پٽ ڏيندي استو آمون شروع ٿي ٿي ويو. چي: ’خانَ جا پٽ آهن، اسان لاءِ سڀ وڏيرا آهن. گهڙا ڪٿي هليا وڃن، جي پٺهن جي ملڪيت هئي. راڄ ۾ ويٺا آهيون ڪڏهن ڪڪڙ جو ٻچو اهڙن جي دل تان لٿو؟ آهتي پلي حسين بخش جهڙا هجن.‘

استو آمون انهن خامين هوندي به ڪيترين خوبين جو مالڪ هو. ڪيترن ئي پين هنرن مان به ٿورو گهڻو واقف هو. ڪنهباتين کي به چٽن گلن ۽ پورن جي باري ۾ صلاحون ڏيندو هو. مٽيءَ جا ڪنڙا، اٺ، گهوڙا ۽ گاڏيون نه خير خود ئي ناهي ڇاڻندو هو. اڪثر انهن جي قدامت ۽ سوهن جي دڙي جي ٻيڻي گاڏيءَ بابت گراهڪن ۽ پين ماڻهن کي گهڻيون ڳالهيون ٻڌائيندڙ هو. اجرڪن، لنگين، سوسين، گربين، سونڙي، ۽ پرت جي ڪيترن قسمن بابت پنهنجي ڄاڻ مان آئي ويٺي کي پيو واقف ڪندو هو. ڪاٺ جي ڏڪ جي قديم فن بابت به ڪيس چڱي ڄاڻ هئي. راڳ سرود جون به ڳالهيون گراهڪن سان ڪندو هو. چوندو هو: ’هاڻ نه فلمي گانن هٿي راڳ جا لاهه ڪڍي ڇڏيا آهن. اسان موتي پڳت الهڏني نوناري ڪنور پڳت ۽ ڄيوٽيءَ جو راڳ روبرو ٻڌو. هاڻي ڪنهن شادي مراديءَ ۾ وڃون ٿا نه رڳو ڇير جو ڇمڪو پيو پوي. ٻيا

ڇورا پيا نچن يا الائي ڪٿان بي سريون ڇوريون وٺيو
اچيو ڳارائين. مونکي نه مٽي ۾ سور پنهنجي ٿو وڃي.

هڪڙي پيري ڳوٺ ۾ شادي هئي. هڪڙي ڳائڻي آئي. ڪلام نه استي ٻڌا پر ڳائڻيءَ به ڪو استي جي ڪم جي واڪاڻ ٻڌي هئي ۽ ڪيس خبر هئي نه استي وٽ پراڻو فونو ۽ ڪيترا پراڻا رڪارڊ آهن. ڳالهه ٻولهه ٿي. مائيءَ استي جي ذوق جي تعريف ڪئي ۽ استي سان ڏاڍي نهٺائيءَ سان ڳالهايائين. بس استو آمون چڙ ڏڪجي پيو. راڳ سان لنئون نئين سر لڳايائين ۽ مائيءَ جي واڪاڻ ڪندي ڪندي جيوڻي ٻائيءَ کي به ڪارين جا دس چاڙهي ڇڏيائين. ڇي ڪاري ميٺهن ڳائيندي وري چا هئي. رڳو خريدارن سان پٺي گهمندي هئي.

مٿان استي جي پٽ جي شاديءَ جا ڏينهن اچي ويا. ڳائڻي نه پنهنجي موجود هئي، نياپو ويو پر مائي ڪو سچو ڪوڙو بهانو ڪيو ۽ ڪو نه پهچي سگهي. بس پوءِ ته الله ڏي بندو سهي! نه ڇڏيمنس ماءُ نه پيءُ! ذات سان ٻه هزار عيب ڪڍڻ ويهي رهيو. 'ڪمذات آهي! ڪميڻي آهي! ڇاٽي ڇا؟ رڳو اسان جي ماڻهن ڪٿي دماغ آسمان تي چاڙهيو اٿس.' وري ٻاڙي وارن استي کي چاڙهيون ڏنيون. روز وٽس سندس چانهه به پيا پيئندا هئا ۽ ها ۾ ها ملائيندا هئا. استو ان ۾ خوش هو ته جيڻن آءٌ سوچيان ٿو تيڻن هر ڪو سوچي ٿو.

ڪي ڪي خوبيون استي جون اھڙيون ھيون جي ھن ڪاڄڪٻ ۾ ورلي لڀن ٿيون. نياڻين سياڻين جو گھڻو قدر ڪندو ھو. ڪو پاڙي پتيءَ جو ماڻھو شادي غميءَ ۾ زال وٺي سندس گھر آيو ته ان کي ھزار عزتون ڏيندو ھو. ان جي مقابلي ۾ ڪو ڇڙو ڇانڊ وٽس گھر ملڻ آيو ته چئي ھن لاءِ اھو ماڻھو گار ھو. اھڙي کي پڇندوئي ڪو نہ ھو. ڪي موقعي جا غلام ان ڪري بہ منجھانئس فائدا وٺي ويندا ھئا.

استو مطلب پرست نہ ھو. آھت وٺڻ لاءِ بہ ڪرن تي پاڻ ڪو نہ ويندو ھو. ڪو ڇورو ڇھي اماڻيندو ھو. حسين بخش کي ڪٿيءَ ڪنيو جو ھڪ ڀيري استي جي اماڻيل ڇوري کي ڪو گھٽ وڌ ڳالھايائين. ھن اچي استي کي ٻڌايو تہ حسين بخش چوي ٿو ’اھڙا ڀيلا ڪچا ٽانو تہ مفت ۾ بہ ڪير ڪو نہ ٿو ڪٽي‘: استي کي باھ وٺي ويئي. ڀڙڪو ڪائي اٿيو، حسين بخش کي گاريون بہ ڏيندو ويو ۽ جيڪي بہ ٽانو ھٽ ۾ آيس سي ڀڃي پورا ڪري ڇڏيائين: ’ھاڻي وڃي پنھجي بابي کان سٺا ٽانو وٺي!‘ پاڻ بہ ھڻجي ڪري پيو.

ٽريون ھٽي ھوش ۾ آندائونس تہ وري لٺ ڪٽي اٿيو ۽ ڀڪل نھائڻ‌ءَ ڏي وريو پرايتري ۾ ھمراھن ڀڪڙي ورتس.

وري نہ ٽانو ٺاھيائين- چئي ڪاريگرئي نہ ھو.

(۱۹۸۱ع)

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏکندو

آءٌ جڏهن به صاحب وٽ گهر فائيل کڻي ويندو هوس ته انور صاحب مونکي صاحب جي ڊرائينگ روم ۾ ويٺل نظر ايندو هو. بيگم صاحبه هڪڙي طرف موجود هوندي هئي ۽ مونکي ائين محسوس ٿيندو هو ته منهنجي اچڻ ڪري ٽنهي جي گفتگو ۾ رخنو ٿي پيو، جيڪو نه پوڻ کپي ها. آءٌ مجبور هوس، (زيردست هوس ۽ حڪم جو غلام).

شروع ۾ مون انور صاحب کي، صاحب جو عزيز ڄاتو، پوءِ خبر پئي ته عزيز ته ڪونه هو پر قريب به ڪونه هو. بس قريب ٿيندي ٿيندي، قريب تر واري حد ٽپي، قريب ترين ٿي چڪو هو. (پر منهنجو ڇا!) مون گهڻي ڳڻتي نه ڪئي. حڪم تي حاضر ٿيڻ منهنجو فرض هو. حڪم جو غلام هوس.

آءٌ سمجهان ٿو ته آفيس ۾ هرڪو صاحب بابت گهڻو ڪجهه سوچيندو هو. البت آءٌ صاحب جي گهران موٽندو هوس ته ٻئي ڏينهن ٽائيپسٽ مون کي پيرن ڪان وٺي، دلچسپيءَ سان جاچيندي هئي ۽ ڪي سوال پڇندي هئي ۽ آءٌ جڏهن موڳي مٺر وانگر ڪجهه نه ٻڌائي سگهندو هوس ته اکين جي اشارن ۽ ڪن پٽڪن سان

ڪجھہ ظاهر ڪندي هئي. آءٌ نہ ڪجھہ ڏ نہ سمجھندو هــوس. منهنجو ڪهڙو ڪم! آءٌ نـہ حڪم جو غلام هوس.

اسانجي ٽائيپسٽ کي انور صاحب بابت گهڻي معلومات هئي. هن اڄڪلہ پنهنجوءَ قسطن ۾ اها معلومات منهنجي پيٽ ۾ اوتي ڇڏي. شروع وارين چند قسطن ۾ هن مونکي ٻڌايو تہ انور صاحب ٺيڪيدار هو ۽ ڪجھہ زمين ۽ ٻي جائداد بہ هئس. پنهنجي جائداد جي پوري نظرداري بہ نہ ڪندو هو. ان هوندي بہ جيڪا اپت هئس سا پنهنجي گهر ٺاهڻ بدران اسانجي صاحب جي گهر تي خرچ ڪندو هو. (عجيب ماڻهو هو) صاحب جي گهر جو فرنيچر ۽ ٻيو قيمتي سامان بہ انور صاحب جي خرچ تي آيو هو. (وڏو ڪو چيهي باز هو). صاحب جي بيگم ۽ ٻارن کي شهر ۾ گهمائڻ ۽ شاپنگ ڪرائڻ لاءِ بہ وٺي ويندو هــو. البت گاڏي صاحب وٽ هئي، انور صاحب وٽ نہ هئي. (آخر ڪا تہ سمجھہ ڪاسي بہ هجي). فلم تي بہ اڪثر (آءٌ سمجھان ٿو بيشتر هوندو) هو صاحب ۽ بيگم کي وٺي ويندو هو. ٽڪيٽ بہ وٺندو هو ۽ ٿڌو گرم پيارڻ تي بہ دل کولي خرچ ڪندو هو. (شايد دل ڏيئي ويٺو هوندو).

آءٌ پنهنجي باس بابت اهڙيون ڳالهيون ٻڌي اعتبار ئي ڪونہ ڪندو هوس. ٽائيپسٽ اڌ مکري هئي، جو اهڙا هلڪا ڦلڪا ڪوڙ گهڙيندي هئي. منهنجو صاحب

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تمام شريف ۽ ڏاڍو پيارو ماڻهو هو. آفيس ۾ جيڪو ٿورو وقت ايندو هو، تنهن مان سڄي عملي اهوئي اندازو لڳايو هو. ٽائيپسٽ خود ڪيترا پيرا ڇپيو هو ته باس سٺيٺ آهي. (سٺيٺ نہ آءٌ به هوس پگهار گهٽ هئم).

خدا ئٿو ٻلائي نہ ٻيماري جي هڪ شام هئي، جو آءٌ صاحب جي گهر ويس. صاحب نہ ڪراچي هليو ويو هو. مونکي فائيل ڪٽي وڃڻ لاءِ حڪم ڪري ويو هو. آءٌ ڊرائينگ روم ۾ پهتس نہ اتي ڪير به ڪونہ هو. هيڏانهن هوڏانهن لوٽا هئي، هڪ غير اهم آرام ڪرسيءَ تي ويٺو وارو هوس، جو انور صاحب پر واري ڪمري مان نڪتو. تمام ماٺوس. (انکي انگريزيءَ ۾ اوهين چا به چئو). مون ادب سان مرڪي سلام ڪيو. هن مونکي جواب ڏنو ۽ هڪ صوفي تي ويهي پيو. مون سرخرو ٿيڻ لاءِ پڇيو، "سائين، طبيعت نہ ٺيڪ آهي؟"

"يار، ڪھڙيون ٿو ڳالهيون پڇين."

ان وقت منهنجي هٿن ۾ ڪوبہ پکي هجي ها نہ چرڪ پري انکي اڏائي ڇڏيان ها. سو حيرانيءَ کان اکيون ڦاٽي ويم ۽ ٻيو سوال ڪري ئي نہ سگهيس. (حڪم جي غلام کي سوال ڪرڻ به نہ کپي). پاڻهي چيائين، "ويهه." آءٌ ويٺس نہ منهنجي منهن ۾ نمائن نيڻن سان نهاري چيائين، "خير، اڄي نہ پاهر هلون." مون فائيلن ڪڍي جو ڪيس ٻڌايو نہ پاڻ اٿندي چيائين، "فائيل اندر پيا آهن، ڇوڪرو بورچيخاني ۾ هوندو

انکي سڏي چئينس تہ...." اچا ڏکندڙ لفظن جي هيءَ لڙي اڃا تہ هئي، جو بيگم صاحبہ اچي ويئي ۽ مونکي زري گهٽ حڪم واري سخت کهري انداز ۾ چيائين، "فائيل اسٽڊي ۾ رئڪ تي پيا آهن، ڪڍي وڃ." ۽ هلي ويئي. انور صاحب ٻاهر وڃي چڪو هو ۽ آءٌ بہ فائيل ڪڍي هارايل جواريءَ وانگر ٻاهر نڪتس. (جيتوڻيڪ مون تہ ڪجهہ بہ نہ هارايو هو).

بنگلي مان نڪري روڊ تي آيس تہ انور صاحب جي صورت ۾ مونکي غم جي تصوير ۽ بيوسيءَ جو فوٽو نظر آيو. مون ويجهو وڃي چيو، "سائين، مونکي حق تہ ڪونهي جو آءٌ اوهانجي ڪلهي تي هٿ رکان. جي اجازت ڏيو تہ رکان."

"يار، ڀلي هٿ رک، مونکي آٿت ڪيپي" هن چيو. پوءِ مون هڪ قدم اڳتي وڌايو ۽ پاڻ کان وڏي گريڊ واري شخص جي ڪلهي تي شفقت سان هٿ رکي پڇيو، "انور صاحب، جيتوڻيڪ آءٌ گهٽ گريڊ جو ملازم آهيان ۽ اوهين اسانجي صاحب جا دوست آهيو. آءٌ اوهانکي مايوس ڏسي ڏکي ويو آهيان."

"آءٌ تنهنجي صاحب جو دوست ڪونہ آهيان. مونکي خدا اڪين هوندي انڌو ڪيو آهي. تنهنجي اچڻ کان اڳ راحيلہ مونسان ڏند ڏنا."

مون هلندي هلندي چيو، "بيگم صاحبہ ڪي اوهانجي عزت ڪرڻ کپي."

”ڪيتري آسانيءَ سان هڪ لفظ ضايع ڪيو ائين. عزت آءٌ پنهنجي ڪريان نہ ٻيا ڪن. ۾ پينٽنگز وٺي آيو هوس. انهن جا فريم پسند نہ آيس. مونکي چيائين تہ: تون بيڪار آهين.“ مون ڏٺو تہ همراہ هتان مان ٿو وڃي سو ڪٿي مات ڪيم ۽ هن جيڪي چيو، سو ڇيو پر پوءِ چپ ٿي ويو. ان رات ڪيس سندس گهر وٽ ڇڏي موٽيس تہ حڪم جو غلام هوندي بہ صاحب جو فڪر ورائي ويم. رات جو ستس تہ سوچيم ٿي تہ چا قصو آهي؟ آخر ڪجهہ بہ سمجهہ ۾ نہ آيم. (نمليو دماغ)

آءٌ جيڪر پراڻن قصن ۾ پنهنجو ميچاڻو هرگز نہ ڪپايان ها، پر اسانجي آفيس جي ماحول ۾ هڪ ٻي عورت آهي ۽ انجي ڳالهہ ٿي ڏيان ڏيئو ٿي پوي ٿو. دين دنيا ۾ سڄي اسٽاف جي لاءِ اهائي هڪ عورت معتبر آهي. ٽائيپسٽ جون ڳالهيون ٻڌندي آءٌ هنجي هر ڳالهہ کي هنئين سان هنڊائيندو ويس. هوءَ نہ صاحب جي شجري کان بہ واقف ٿي لڳي، چند پيڙهيون مٿي وارن بزرگن کي بہ ڄاڻائين ٿي. انهن ۾ ڪنهن ڪيترا حج ڪيا هئا، ڪنهن ڪيتريون شاديون ڪيون هيون، ڪنهنکي ڪيتري زمين هئي، ڪنهن ڳوٺ کان پري واري زمين تي ڪيتريون اوطاقون ۽ لانڊيون ٺهرايون هيون، انهن کي ڪيڏا لوڙها ڏياريا هئا، اوطاقن جي اڳڻن ۾ ڪنهن ڪيترا گل پوکيا هئا، ڪنهن ڪيتريون

ڳاڙهيون ڪٿون ورتيون هيون، ڪنهن وٽ ڪهڙا ڏڻ هئا، اهو سڀ ڄاڻائين ٿي.

صاحب جي پاڻرن ۽ سؤٽن ماسائن بابت بہ اسانجي ٽائيپسٽ ڪيترا قصا بيان ڪندي هئي. هن صاحب جي هڪ سؤٽ جي باري ۾ ٻڌايو، جيڪو ڊاڪٽر هو ۽ ولايت مان بہ ڏندن جي بيمارين ۾ ڊگري وٺي آيو هو. ڊاڪٽر صاحب پنهنجي زال جي اڳيان ميڻهن ۾ پسيل هڪ ڪُڪڙ ڪان مٿي نہ هو. هنجي دلچسپين جو مرڪز اسپتال ۾ هو. علاج جي باري ۾ هن لاءِ ڪيتريون ئي شڪايتون هيون. مريضن سان وڙهڻ ۾ پهريون نمبر هو. بيمار ڏي ڏيان ئي ڪونہ هوس. ولايت وڃڻ کان اڳ انڪوائريءَ تي ويٺل ڇوڪري، وٽ گهڻو نظر ايندو هو. ڇوڪرو بہ سڄو وقت ڊاڪٽر صاحب جي نظرن ۾، پنهنجي تيل مکيل منهن کي پيو سرخرو ڪندو هو. ڪيترن دوستن ڪيس ٽوڪيو، پر ڊاڪٽر صاحب آنڌ جي گهوڙي ٽان نہ لٿو. هڪ پيري زال اچي اسپتال ۾ سندس صاف چلڪڻي مٿي تي پنهنجي چمپل سان طبع آزمائي ڪئي. (ٽائيپسٽ ائين ٿي چيو، وڌيڪ خبر خدا کي آهي. هن وٽ تہ اهڙا ڪئين قصا هئا.

بيگم صاحبہ جي شخصيت تہ مونکي بہ گهڻو متاثر ڪري چڪي هئي. جيڪڏهن آءٌ عرب شاعر هجان ها تہ سندس وارن کي رسيءَ سان ڀيٽيان ها. قصيدو لکان

ھا تہ ڪعب بن زھير بہ پوئتي رھجي وڃي ھا. تڏھن بہ پنھنجي طرفان سراپا بيان ڪرڻ ۾ ڪو عيب ڪونھي. ڪٿي آءٌ حڪم جو غلام آھيان، تہ بہ ڪي عيب شاعرن وارا مون ۾ آھن. بيگم صاحبہ جو قد ڪاٺ سڌي ڪجيءَ جھڙو ھو، سندس قد جي تشبيھہ ڪجيءَ سان انڪري ڏيان ٿو، جو اھڙي سھڻي ڪجي مون پنھنجي ڳوٺ ۾ نند پڻ ڪان پئي ڏٺي آھي. سندس اکيون ٻرندڙ مشعلن وانگر، ھوبھو اھڙيون جھڙيون ٻيتن ۾ ھونديون آھن. بلڪل سقيلا نڪ، پيرون پؤنر جھڙا، چپ پالا. نَڪ آمي جي قار ٿي چنبو. رنگ ڳورو ۽ چھرو جھڙي ڪٽڪ جي تازي پڪل ماني، (جيڪا سڙيل نہ ھجي). شينھن جي چيلھہ، چيتي جي چاتي. ھٿين پيرين مونڙين راڻين ۾ راڻي. پيو بہ سيڪجھہ، نيڪ سندس شخصيت لاءِ وڏيڪ ڪجھہ چوڻ گستاخي. ٿورو لکڻ گھڻو سمجھڻ، وڌيڪ حد ادب.

ڪيس مانءِ معنيٰ غرور بہ گھڻو. جيترو حسن جو اوترو شخصيت جو. جيترو علم جو اوترو فھم جو. جيترو وڏ ماڻھپائيءَ جو اوترو سوسائٽيءَ ۾ موو (Move) ڪرڻ جو. غرور جو ڪنڌ چون ٿا نيٺ جھڪندو آھي، پر مون ھميشہ بيگم صاحبہ جو ڪنڌ آڳاھون ۽ اوچو ڏٺو.

مونکي تہ موقعو ڪونہ مليو، پر ڊائيپسٽ چانو ٿي تہ بيگم جي اڳيان صاحب جي تہ ڪا حيثيت ئي نہ

هئي. بيگم جي اکيان هميشه قربانيءَ جي پڪر مثل هو. بيگم اکيان نسورو نوڪر هو. شاعر جي لفظن ۾ بيحد بندگي ڪندو هو. هٿ ٻڌي حاضر رهندو هو. مهر نظر جو طالب هو.

[هوندو — آءٌ زبردست هوس (۽ آهيان). مونکي اهڙيون ڳالهيون نه سوچڻ کپن] مونکي انور صاحب جي حالت تي رحم ٿي آيو. ان شام واري واقعي ڪانپوءِ مون سمجهيو ته هو صاحب جي گهر ته ويندو ۽ پنهنجي گهرڀار کي سنڀاليندو. منهنجو اندازو غلط نڪتو. هو ته عشق جي ڪپر نانگ جو ڪاڏل هو. هنجي عقل، مت شرم کي نينهن نهوڙي نيو هو.

ان ئي هفتي هو مونکي بازار ۾ مليو ويو، جتي آءٌ ڪيس ڏسي ڏاڍو خوش ٿيس. مونکي آئسڪريم ڪارائڻ لاءِ استال تي وٺي ويو. اتان هڪ ائنٽڪ شاپ تي وياسين، اتان هڪ ڪپڙي جي دوڪان تي وياسين، اتان هڪ عطر ۽ خوشبوئن جي دوڪان تي وياسين ۽ ڪيترن ٻين دوڪانن تي وياسين. هو شيون خريد ڪندو رهيو. هنجو پئسو خرچ ٿيندو ويو ۽ منهنجن هٿن، ٻانهن ۽ بغلن ۾ پڙيڪا ۽ پاڪيٽ سنڀجي ويا. ٽئڪسيءَ جي پوئين سيٽ ۾ اچي سڀ سامان لاٿم ته مونکي آئسڪريم جي پيالي جي وري طلب ٿي. (جيتوڻيڪ مون گهر کونه ڪئي).

انور صاحب ٽئڪسيءَ ۾ ويٺو. مونڏي مرڪي

نھاريائين ۽ ٽئڪسي سنڌس گھر ڪان ٻہ اڳتي نڪري ويئي. ايترو سو ڪيائين جو مونکي منھنجي گھر وٽ مين روڊ تي لاٿائين. (ھيءَ ڪار شايد صاحب جي گھر وڃي رھي ھئي).

آءٌ آزاد خيال ماڻھو آھيان ۽ انسان جي بنيادي حقن ۾ يقين اٿم. تہ بہ مونکي ھڪ ڳالھہ سمجھہ ۾ نٿي آئي. بنيادي حق ڪنھنجا؟ انور صاحب جا؟ سنڌس گھر واريءَ جا؟ يا اچا ڪنھن ٻئي جا. تہ بہ مونکي انور صاحب جي ھڪ ڳالھہ پسند آئي، جو ھن پنھنجو ڪيسو ٻين لاءِ خالي ڪيو. (ٻنا لالچ جي تہ ڪيسو خالي ڪونہ ٿي ڪيائين!).

معاملي جي پوري ڇاڻ نہ پوندي، جيستائين خود صاحب جي تاريخ ۽ جاگرافيءَ تي نظر نہ ڪبي. منھنجو آفيس ۾ پھريون ڏينھن ھو ۽ آءٌ حڪم تي اندر ويس. صاحب مون ڏانھن حشمت سان نھاريو تہ آءٌ پھرڊائين ڊچي ويس. جڏھن سنڌس چپن تي ھلڪي مرڪ نظر آئي تہ ڪجھہ پيٽ ۾ ساھہ پيم. ھن جيڪي بہ پڇيو ان جا مڙيئي چڱا جواب ڏنم. لڳو ائين تہ منھنجي قابليت کان متاثر ٿي ويو.

صاحب سان منھنجو جيترو بہ واسطو پيو، مون ھنکي رلڻو ملڻو ڏٺو. ھو ڪنھن سان بہ نہ وڙھندو ھو. ھنجي اکين ۾ ھڪ قسم جي چمڪ ھئي. جنھن سنڌس شخصيت کي پر وقار بنائي ڇڏيو ھو. مونکي معلوم

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٿيو نہ ھنجو پگھار ۽ اپٽ گھٽي ھئي، پر ھنکي ڪيسي مان خرچ ڪرڻ ۾ مزو ڪونہ ايندو ھو. سندس مقابلي ۾ انور صاحب کي پئسو خرچ ڪرڻ ۾ مون ھميشہ اڳرو ڏٺو. (بس ھمت جي ڳالھہ آھي).

صاحب پنھنجي لباس تي بہ الائي خرچ ڪندو ھو يا نہ. البت مون ھميشہ ڪيس ٽپ ٽاپ ڏٺو. ٽورڙي رمي بہ کيڏندو ھو ۽ ان ۾ ڀاڳ چڱو ھوس. پتن تي نشان بہ ڪري ڄاڻندو ھو ۽ ڪپت جو ھنر بہ ڄاڻندو ھو. انور صاحب جڏھن سامان جي ٽئڪسي ڀري صاحب جي گھر ويو، تنھنکان ٽئين ڏينھن عيد ھئي. آءٌ بہ عيد جي خوشامد ڪرڻ لاءِ صاحب جي گھر ويس. صاحب، بيگم ۽ انور صاحب بہ موجود ھو مونکي ڪجھہ ڪارايائون پيارپائون ۽ صاحب اٿي ڪنڊ ۾ پيل ٽيبل تي ويو ۽ ھڪل ڪري چيائين، ”عيد جو مقابلو ٿيندو“ ۽ خاني مان تاش جا پنا ڪڍي شغل ڪرڻ لڳو. انور صاحب ۽ بيگم بہ اٿيا ۽ آءٌ موڪلائڻ لاءِ اٿيس تہ انور صاحب چيو، ”جاني، اچ تون بہ ڀاڳ آزمائي.“

”سائين، آءٌ!“

”ھا ھا تون، جان محمد جاني.“ انور صاحب چيو ۽ آءٌ عجيب چڪتاڻ ۾ اچي ويس. صاحب بہ اک جي اشاري سان سڏيو. انور صاحب منھنجي پير سان ھو. آءٌ بالا آفيسر کان شرمائجي رھيو ھوس. (گريڊ گريڊ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي ڳالهہ هئي). انور صاحب مونکي ڇڪي ڪٺي پنهنجي پرسان ويهاريو. سندس سامهون صاحب هو ۽ ڪنهي پا-ي بيگم. اچا صاحب پتا وراهي رهيو هو، جو ڪو هٿ منهنجي ڪوٽ جي پاسي واري کيسي ۾ ڪجهہ ڇڏي ٻاهر نڪري ويو. انور صاحب جو هٿ هو. مون بہ اک بچائي پنهنجي کيسي ۾ هٿ وڌو تہ ڪي نوٽ محسوس ڪيم. منهنجي عجيب حالت هئي.

چاهيم پيچان، نہ ڪرسي نہ پئي ڇڏيم. گهريم تہ ويهان تہ هيٺيون ڏڙ پئي ڏکيو ۽ هٿن مان پتا پئي کسڪيو ويا. پهرين ڊک انور صاحب ڪٺي. مون کيسي مان آهستي نوٽ ڪڍيو. پنجاهہ جو نوٽ هو. پنهنجي راند جو جيڪو حسن هو، ان موجب ڏنڊ پيو. صاحب بہ ٽي ڊڪون ڪيون. آءٌ تہ رڳو اِهو سوچي رهيو هوس صاحب ۽ بيگم مونکي پاڻ سان هڪ ٽي ٽيبل تي چو ويهڻ جي اجازت ڏني؟ بلڪ دعوت ڏني! (۽ آهو بہ گريڊ جي ڪئنل زماني ۾).

مونکي مليل خيراتي رقم تہ سڀ صاحب ڏي هلي ويئي ۽ پنهنجا پئسا بہ ڏيندو ويس تان جو کيسو خالي ٿي ويو. ڪافيءَ جو دور هليو ۽ محفل تہ پوءِ بہ متل هئي. ٻارهن پئي ٽيا، آءٌ موڪلائي روانو ٿيس، رڪشا لاءِ پئسو نہ هو. پيادو پيادو. (سواريءَ ۾ مزو آهي پر پيادو هلڻ بہ وڏي نعمت آهي).

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اُن رات به سوچيو هوم ۽ اڪثر سوچيندو آهيان ته قدر وارا گهٽ آهن. پر آهن نه سهي. اهي قدر وارا جواهرن جو قدر ڪن ٿا. اسان جهڙن ڏسڻ وارن خالي کيسي خريدارن جي دنيا ۾ ڪهڙي ضرورت هئي. پر نه اِن ۾ به ڪا وناڻي فقير واري حڪمت آهي. سچائي به ڪڏهن ڪم ڏئي وڃي ٿي. آءٌ سچو هوس پنهنجي تورڙي پونجي لٽائي هارهين وڃي رات جو موٽي آيس. آءٌ به ازلي اڪيلو هوس. پر انور صاحب هارهين وڃي به آتان آٿي نه سگهيو. هنجو گهر هار هو- زال هئي. جيڪا پڪ پنهنجي مجازي خدا جي اوسيڙي ۾ جاڳندي رهي هوندي. الائي ڪيترين راتيون الائي ڪيترن ٻين کي هڪ سٽ ۾ سموهي سوچيو هوندائين ته راڻو راڄ به نه آيو.

آهستي آهستي آءٌ انور صاحب جو رازدار بڻجي ويس. جيتوڻيڪ راز هن مونکي ڪوبه نـه ٻڌايو هو. هنجون اکيون گهڻا راز بيان ڪنديون هيون ۽ هنجي مرڪ ڪنهن اشتهار کان گهٽ نه هئي ته به هن شريف ماڻهوءَ زبان سان مونکي ڪجهه به نه ٻڌايو (اهڙا شريف به ڪي پيا پيدا ٿي پيا ته ڪوبه ڏکيو بڪيو نه رهندو). اسين ٻئي ايترو گهرا ٿي وياسين جو رازا وٺي صاحب جي گهر جي مرمت ۽ رنگـ وغيره ڪرايوسين. پراڻن غاليچن بدران نوان غاليچا وٺي آياسين. (فهرست ڏگهي آهي. انور صاحب ڪي شابس هجي. پر شابس صاحب

ڪي بہ هجي هن ڪوبہ اعتراض ڪونہ ڪيو).
منهنجي دل جي هڪ ڪنڊ ۾ اِهو احساس هو (جيڪڏهن دل ۾ ڪا ڪنڊ ٿئي ٿي تہ)، تہ انورصاحب دولت ضايع ڪري رهيو هو ۽ اُن سان گڏ سندس ساک بہ متاثر ٿي رهي هئي. دولت جي تہ هنکي پرواھ نہ ٿي ڏٺي، پر ساک جي گهٽتي ڪن موقعن تي ٿيندي هئس. اهي موقعا بيگم صاحبہ سان اختلاف سبب مهيني ٻئي پيا پيدا ٿيندا هئا. هن طرف ضد ٿي ضد هو. ٻئي هن طرف درگذر ڪانسواءِ ڪو چارو ڪونہ هو. (عجيب مجبوري هئي).
هڪ پيري مونکي چيائين، "فرض ڪر تون ڪٿي دل ڏيئي ٿو ويهين نہ پوءِ؟"
"پئسو ٿي ڪونہ اٿم؟"
"دل ٿو پڇان، پئسو نہ."
"پئسي ڪانسواءِ دل ڏيئي ڪونہ سگهندس." مون چيو. انور صاحب مونکي اُن ڏينهن چيو هو: "صفا موڳو آهين." آءٌ خود بہ سوچڻ لڳس تہ واقعي موڳو آهيان ڇا؟ ڏاهو ٿيڻ ۾ خطرا بہ گهڻا آهن. آءٌ موڳو هجڻ بہ اُنڪري ٿو پسند ڪريان جو مون ڏٺو آهي تہ موڳن ۽ پورن سان ڀال ٿيندا آهن. جيتوڻيڪ دنيا جا ماڻهو ڀال ڪرڻ ڪونہ گهرندا آهن. ڪنهن ڪان ڀال ٿي ويندو آهي تہ اُنکي وري داد (Credit) ڪونہ ملندو آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مونسان ڪنهن زماني ۾ ڪنهن دوست ڀال ڀلايو هو. (سمجهو ڪٿي ته منهنجو به ڪو دوستڏي سگهي ٿو). مون هنجي آن عمل کي ليکيوئي ڪونه ۽ چاتم ته آن ۾ به ڪا منهنجي خوبي آهي. (اوهان ڪڏهن داد (Credit) ڦبائڻ لاءِ ائين ڪيو آهي؟). داد ڦبائڻ ڪپي. هونئن داد ڦبائڻ جي انڪل مون به وڏن (Seniors) کان سکي آهي. دنيا ۾ سکند و رهڻ وارو نظريو چڱو آهي. موڻ آن دوست جي احسان کي ليکيو ئي ڪونه هيءَ نوڪري ڪٿي مونکي هن وٺي ڏني. باقي رهيءَ ۾ پئسا هارائڻ واري درجي تي ته آءٌ پنهنجي قابليت عرف ايفيشنسيءَ سان پهتس. ڪنهن به اعلي درجي تي پهچڻ لاءِ محنت ضروري آهي. (جيئن انور صاحب ڪري رهيو هو.) سندس کهاڻيءَ جو نتيجو ڀيانڪ نہ آهي. نہ ڪو ٻين اهم ڪردارن جهڙوڪ: صاحب، بيگمصاحبہ ۽ آءٌ جيڪو گرامر ۾ واحد متڪلم آهيان، تنهن لاءِ نقصانڪار آهي.

آخر ۾ هيئن ٿيو، جو آءٌ به مهينا بيمار هجڻ سبب موڪل تي هوس ۽ انور صاحب هڪ ڀيرو مونکي اسپتال ۾ به ڏسڻ آيو ۽ هڪ ڀيرو صاحب ۽ بيگم به تڪليف وٺي آيا. آءٌ اسپتال مان ڊسچارج ٿي گهر آيس. هفتو کن انور صاحب سان ملاقات نہ ٿي ۽ جڏهن آءٌ سندس تلاش ۾ وٽس ويس ته مون هنکي ٻاڙي جي مسجد ۾ ويندي ڏٺو.

آءٌ خوشيءَ ۽ حيرت جي گڏيل جذبات سان ڪيس ڏسندو رهيس ۽ وات ۾ ڦاٽي ويم. گهٽيءَ ۾ بند ٿيل دڪان جي دڪيءَ تي ويهي سگريٽ دکايم ۽ پهرئون سوٽو هنيم نہ جيڪو دونهون نڪ مان نڪتو، اُن مونکي آثارن بابت ٻڌائي ڇڏيو. نمازي هڪ هڪ تي نڪتا. انور صاحب بہ سفيد لباس ۽ سفيد ڪپڙي جي ٽوپيءَ سان مسجد جي چائنٺ تي قدم رکي اڃا جتي پائي رهيو هو، جو ڏڪا ڏڪ مون تي نظر پئجي ويس. هو مرڪيو. بلڪل نئين مرڪ. اهڙي مرڪ جيڪا مون تصويرن ۾ ڏٺي هئي. پر انور صاحب جي چپن تي آها مرڪ مونکي ڏاڍي وڻي. هو ويجهو آيو. آءٌ اُٿي بيٺس ۽ اڳتي وڌيس. هو مونکي ائين ڇنبڙي پيو (بس! جيئن ڇنبڙي پئبو آهي).

هو بلڪل ڪونہ رنو ۽ همت سان خبر چار پڇندو رهيو ۽ اوطاق وارو ڪمرو کولايائين. چانهہ جو ڪنهن هار کي چئي، مونکان پڇڻ لڳو، "خبر چار ڏي."

"خبر چار نہ اوهين ڏيو."

"بس، گذريءَ کي ياد نہ ڪبو." هن چيو. "هيءَ مسجد هي پاڻ." مون ڏٺو نہ همراهہ جي همت البت ڊانوا ڊول پئي ٿي. آنڪري موضوع بدلائڻ لاءِ ڪمري جي نئين فرنيچر کي ساراهڻ لڳس. ڪجهہ وقت هيڏانهن هوڏانهن جون ڳالهيون ڪيونسين. پر نيٺ موٽي ذڪر خير تي آياسين. هن ذري گهٽ، گجگوڙ ڪندي چيو:

”ادا، هرڳالهہ جي حد ٿيندي آهي. مون هڪڙي سمگلر کي ايندي ڏٺو، نہ بہ برداشت ڪيم. هفتي ڪانپوءِ هڪڙو ٻيو سيٺ موجود ڏٺم. مون ٿورو اعتراض ڪيو تہ مونکي ٿي چوي – ’تون ڪير ٿيندو آهين منهنجن ذاتي معاملن ۾ دخل ڏيڻ وارو؟‘ هاڻي تہ آئي هڪ وزير ڪمشنر هٿيو وٺو آهي. هاڻي تہ ويجهو وڃڻ ئي ممڪن ڪونهي.“ هن سگريٽ ڪيري دکايو ۽ چانهہ آئي. مون ڪجهہ چوڻ چاهيو پر همت نہ ٿيم. چوان بہ ڇا؟ انور صاحب چانهہ جو ڪوپ منهنجي اڳيان رکندي وري چوڻ شروع ڪيو، ”مون سان اهڙو ورتاءُ ڪيو ويو، جو مون دور رهڻ مناسب ڄاتو آخر هر انسان کي پنهنجي عزت پياري آهي. مون بي انداز پئسو خرچ ڪيو ۽ پنهنجو گهر تباهہ ڪري ڇڏيو. آءٌ پنهنجي گهر تي توجهہ ڏيڻ ڪان پري رهيس. هاڻي ائين نہ ٿيندو.“

”ڏاڍو چڱو.“ مون ۾ ايتري ئي همت هئي. مون سمجهيو تہ هو ڪوڙ ٻيو ڳالهائي. پر اُهو سڀ سچ هو. ڪهڙو نہ عجيب سچ هو! پر هو سچ! ڪيترو نہ دير سان ظاهر ٿيل سچ هو! پر هو سچ: مون اُهو سچ ٻڌو ۽ اعتبار ڪيو. هو پوءِ بہ گهڻو ڪجهہ ڳالهائيندو رهيو. ڪنهن وقت آواز تمام بلند ٿي ٿي ويس تہ ڪنهن وقت تمام جهيڻو. زياده تر هنجو آواز ڏکيو ٿي ۽ نرڙ تي پگهر ٿي اچي ويس. ڪنهن وقت اکيون ايتريقدر ڊيڄاريندڙ ٿي ٿي ويس جو آءٌ ڊڄي پئي ويس. هو منهنجي باس

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي شان ۾ سيڪجهه چوندو رهيو. (واجبي ڳالهه هئي) بيگم صاحبه جي شخصيت ۽ ڪردار جو تجزيو ڪندو رهيو. بيگم صاحبه جي ماضي بعيد جا قصا به کولي ظاهر ڪيائين. (انهن جي ته مونکي اڳ خبر ئي نه هئي. مونکي پنهنجي بي علميءَ جو احساس ٿيو. سوچيم آءٌ ڪهڙن پيو دنيا ۾ هلان!).

هنجي گفتگو دوران آءٌ ڪرسيءَ جي پاٺهن تي آڱر سان ٺڪندو ٺاهي رهيو هوس. (اهڙا ٺڪندا اوهين ڪيترا به ڪٺي ٺاهيو، نشانبر نه ٿيندا).

انور صاحب جي ڳالهين مان مونکي خبر پئي ته بيگم صاحبه ته صفا ڪا وبل عورت هئي. پر هئي نه اسانجي سوسائٽيءَ جي جان.

سانجهيءَ جي نماز ڪان ويٺا هئاسين مٿان سوسهٽي تي. بانگ جي آواز پڌڻ سان انور صاحب آٿيو ۽ آءٌ ڪيس مسجد جي در تائين ڇڏڻ لاءِ آيس. هو مونکان موڪلائي چائنٽ تي قدم رکي چڪو هو.

(سهٽي پبليڪيشن 'نئون ادب' ١٩٧٧ع)

ڳالهه هڪ جٽ زال جي

اجا ڪالهه ڪالهوڻي ٻنيرڪي جو آئي ٻنيءَ تان هڪڙو ڳهرو ڏينهن هو ۽ سج مٿي چڙهي ويندو تڏهن گهر موٽندو هو. تنهن وچ ۾ هو هر شئي اک مان ڪڍندو هو. ڪنهن جوڙو ٻڌو، ڪنهن نه ٻڌو، ڪنهن دير ڪئي، ڪنهن ڇورو ڇهي موڪلي ڏنو، ڪنهن اڏي ڳابري اوڙ ڏني؟ ڪا ڳهاڻي واڏي ڏنائين ته رک رکان ڪونه ڪندو هو. ڳارين جو ڏوڙيو ٻاري ڏيندو هو: 'پٺيان جي ٿي ڪري. تنهن ڪان ڪلر ۾ ٻج اڇلي ڇڏيو. شام جو اوطاق تي ڏاڙهي ٽنگي اچي ويهندا. ”ڇي ۾ هر ڏينهن ڇڏياسين. سائين مون وارو نمبر هاڻي اهڙو آهي جهڙي ڏک.“ اڙي لعنت آهي اوهانجي جوانيءَ تي، زمين آهي سا اڪيون پٽيو پيئي نهاري ۽ هي پٽ هٿن ۽ اوطاقن تي ٻيڙين جا اڏ ڇڏائڻ ۾ پورا آهن. اِهي ڳالهيون ابا انهن سينڌ پٺيءَ وارن شهري فئشني زميندارن ڪي ٻڌايو، جنڪي زمين جو رکو ڪٿيو ڪاڏي اچي ٿو. ٻي ڳالهه ۾ ٻڌل ڪونه آهن.' وڏيرو شيرمحمد وات حو ڪنو هو. هنجو ٻه کهڙو ڏوهه. وڏي اٿالي وارو هـ. گهر ٻار، اوطاق ۽ آئي وڃي جي آدر تي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هن جيڪي نوڪر چاڪر، واهي وڏا رکيا هئا، تن ۾ نوان کي ٿورا هئا. پيا سڀ پٽس جا رکيل هئا. ٻـ واهي سلو ۽ آچار ته سندس ڏاڏي وڏيري علي محمد جي واري جا هئا. انهن کي گارگند ڪونه ڪري سگهندو هو. رکو منهن ۾ گهنج وجهي ڳالهائيندو هون ته چوندا هئا ته 'آبا، واهپ لاء ڪونه پيا ڪمايون. ڏاڏهين ۽ پڙهين جا ٽڪر پيٽ ۾ اٿون. انهن جي احسانن ۾ ڳتا پيا آهيون. تون ڇڏيندين ته به نوڪي ڪونه ڇڏيندا سين.'
شير محمد پنهي اڳيان بيوس ٿي پوندو هو. اڪثر هٿ ٻڌي چوندو هون، 'ڏاڏا، مون بس ڪئي. ڀلي ڀائي وانئي ڳڙ ڪاڙ ون.' گهر ۾ واهيائيون هيون، اوطاق جو نوڪر هو، مال لاء ڌراڙ هئا. گهوڙي لاء جانو سئس هو. جيپ لاء ڊرائيور هو. نون رنگروٽن کي ته پاڻ به سڃڻ ني ڪٽندو هو. وڏيرو اڃان نوجوان هو. ڪمدارن ۾ هڪڙو اهڙو هو. جنهنکي سر ڏنو هئائين. گهٽي ڌڳ، پڪيڙ ڪان خود به لهرائيندو هو. ڳوٺ راج ۾ رڪارڊ صاف هوس. جيڪڏهن وڏيري کي ڪي خانداني عادتون هيون ته انهن جو پوش پردو اهڙو رکيل هو، جو هو ٿلهي ليکي پوني پاڪ چاتو ويندو هو. پري پري کي اوطاقون به هيون، انهن ۾ جيڪي وهندو واپرندو هو، تنهن جي خبر ڳوٺ ۾ ڪونه پهچندي هئي. ڪمدارن ۾ ساڄهه سياڏپ چڱي هئي. البت نئون ڪمدار جيڪو وڏيري شيرمحمد جو همعصر هو، تنهن جي هلت ۾

جهونن کي ڪجهہ شڪ پيو. اِهي ڳالهيون وڏيرائي
هلت ۾ پيون ٿينديون آهن. انهن لاءِ ڪا صدي مقرر
نہ آهي. ايئن ڪونہ چئبو تہ چوڏهين صدي آهي. ڪمون
ڪمدار وڏيري جو رازدار هو. رازدار کي تہ سر ڏبو
آهي. رازدارن جا نمونا شايد هڪ ڪان وڌيڪ ٿين ٿا.
انهن نمونن مان هڪ اهم نموني ۾ ڪمون رازدار هو.
ڪن ماڻهن جي نظر ۾ هو هلڪڙو هو. پر ايترو هلڪڙو
بہ نہ هو، جو هوا اڏائي ڪٿي وڃيس. وڏيري جي پيٽ
تي پنجي وبو هو. مڙيئي ڳاڙو گهيليندو پئي آيو. هٿ
تي ويهي ڪڏهن ڪڏهن تڪ ۾ مچن کي ايو بيهارڻ
جي ڪوشش ۾ وقتي پوندو هو. سو رمز سان. مثال—
'استاد اسين جتان اُمگهي ويندا سين اتي چانو تي ويندي.
پر آهيون رڄ چگي مڙس جي راڄ ۾ جهڙي هنجي
نظر نيڪ تهڙي پاڻکي بہ رکٽي پئي ٿي. ائين سمجهہ
تہ بسم الله ٿي بس آهي.' ساڙڙيا ڳارڙيا ملڪ ۾ مڙيئي
سرش آهن. ان ڏيهن بہ هتار وجهہ ڪونہ وڃايو. ڪمون
جي ڳالهہ پڌنديٺي چيائين— 'ڪمدار، گهٽي پٽ ۾ پاڻ
واري رئيس جي ساک آهي. ڪالهہ ملاکڙي ۾ ڪن
همراهن سان ويٺي پٽ شٽ هنيم. اهي بہ سائين ساراهہ
مان ڏاپن نہ.' ڪمون ائين ٿي چپن ۾ مرڪي اڪثر مڇ
کي اصل هنڌ تي بيهارڻ ۾ رڌي ويندو هو.

اوهان ڏٺو هوندو يا نہ، پر مون اڪثر ماڻهن کي
ٻيٺ ٻيٺ ڪندي پنهنجن ويچارن کي ڏگهي وياکيان جي

صورت ڏيندي ڏنو آهي. وڏيري شير محمد جي ڪڙم ۾ به ڪن جون ڳالهيون ٻڌڻ جهڙيون هيون.

ڊراڙ بلوچ کي ماني ڏکيءَ جي ڏکيائي ڪونہ هئي. پر ڪڏهن ڪِڏهن ڪِنڌڻ نه ونيس ته ماني اٽي واري واهيءَ اڳيان ڪجهہ نہ ڪجهہ دل ۾ آيل ڳالهہ چئي ڏيندو هو. ’سردي گرميءَ ۾ مال جي پٺيان آءُ پيو هلان. ڪاري رات ۾ لنڊيون آءٌ لتاڙيان. ڪا ڏڪ پوٺي رهجي وڃي نه موچڙا کائڻ لاءِ به آجو آءٌ ملي ويو آهيان. مائٽ مري ويا هن در تي ڏکا کائيندي وڏو ٿيس. ٻهي چڏي وڃان پر ٻتارڻ تان آر نٿو ڪجيم. نہ نہ وڏيرو ايئن منهنجي منهن جو پاڻي وٺي سگهي ڪ؟ خبر آهيس ته ناڪيل، للهور، پوريءَ ۽ مصريءَ کي ڇڏي ڪونہ ويندو. ڪالهہ چورا ڏو وڃي ڀچاپڙائي ڪئي ته بلو سيڙهون نو هئي. اڙي ڪرس نہ پري ڏنم، ڪئي ٻ سيڙهون هنيم تہ آنکي ڏانڊو لڳو. ابا اوهانجو بہ ڏوهہ ڪونهي وڏيرن جا ڏڪر پيٽ ۾ اٿو. وڏيرن جي اٺي ۾ آهي اڏوهي، جيڪو ٿو کائي سو ڪمون ڪمدار ڪان بہ متي ٿو اڏامي. هاٿي ڪڻ ٿانءُ منهنجي منهن ۾ چا پيو نهارئين. اڙي چغلي متان هڻين. ڊوهي اٺمي شاهہ برهان جي.‘ ۽ پوءِ اهو واهي اٺيو هليو ويندو هو. اها ڪا وڏي ڳالهہ ڪونہ هئي.

اهڙي چڻ پڻ ۾ جانو سڏس بہ گهٽ ڪونہ هو.

هنڪي سوار سان اهڙو ساڙ هو، جو وجهہ مليس ها تہ
هر سال وڏيرو سوار کي جيڪو ڪپڙن جو وڳو،
اجرڪ ۽ بوٽ وٺي ڏيندو هو، سو ڪسي وٺي ها. ميلي
جي موقعي تي يا گهوڙن جي خميس جي موقعي تي
اچان خان محمد سوار اچي پهچندو هو تہ جانوءَ جو
منهن ڪارو ٿي ويندو هو ۽ چڙن ۾ پيو پٽڪات ڪندو
هو. (هڪڙو اکٺي هو مهٽو.) چي: سوار جو تہ ٻاروهي
فصل تيار آهي. وڳا، هي اجرڪون، سارين جون ڳوٿيون،
پراڙ جون گاڏيون، پيو تہ ٺهيو پر نانگو ننڍو ٺوري بہ
وڏيري سان ڪيي. پٽس لوهہ ڪٽي ڪٽي مري ويو،
اڏڻ لاءِ حيران هو. هي پٽ سيلون تو پٽي. روز بہ
پاڪيٽ دڦ ڪريو چڙي. وري بہ بہ باڪس، سوپاريون
۽ قوتا. پٽس جي ڪا ڪري ٿي. هي تہ آهن بادشاهہ،
ست پيڙهيون ڪائين تہ بہ نہ ڪٽن، پنين تي پيٽ اڇلائي
چاڙن، هيڏانهن آءٌ آهيان. اها ڳوڙ اها ڳنجي، لڏ ميڙي
ميڙي، گهوڙي کي ڪرڪرا هٽي هٽي اڏ مٿو ٺي پيو
آهيان. گهوڙو مٿل ڪٽيو اچي تہ ڪاريگري منهنجي
ڪ هن مفتيءَ جي؟ گهوڙي کي تيار آءٌ ڪريان هو
رڳو چڙهي آنٽي، ۽ سراڙا پيو ڪيائي. ڪئين پيرا
گهوڙو پنڌ چڙي ڊگ ۾ وڃي پيو. اهي رلامن مونکان
بہ پري ڪونهي پر گهوڙو مونکي لانگ، ورائي ننڍو ڏي.
نہ تہ هي سوار پهرين لاريءَ ۾ وڃي ڳوٺان نڪري.
سرخو پٺارو آهي بہ نہ بجلي- ٻڏ ٺي اهڙي جو آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جانو تہ خير سنئيس هو. لڏ ۾ گتو پيو هو، پر شهري چڪ مڪ وارن جون ڳالهيون ڪجهہ اور هيون. ڊرائيور پلو هو تہ ڳوٺ جو ڇورو پر چار ڏينهن شهر ۾ رهيو هو. استادن جا ڏڪا سٺل هئس ۽ وري ڏڪا ٻہ ڏڪن جهڙا. پهرين گئريج ۾ تيل ۾ ڪارو ٿيو پيو هلندو هو. پوءِ ڪنهن ٽرڪ سان ڪلينر ٿيو، آخر واڻ ڪاٽي ڊرائيور ٿيو. ڊرائيونگ لائسنس ٻہ وڏيري جي چوچوان تي مليس. وڏيري نئين جيپ ورتي تہ پلوءَ کي ٻہ چنڊن سان جهلي ڳوٺ ڪٺي آيو. شهر وچ لاءِ پيو واجهہ وجهندو هو. پر جيسين اڏاڻ جهڙو ٿئي تيسين وات تہ ڪنهن کونہ ٻڌو هوس (وات ڪنهنجو ٻڌڻ ٻہ نہ کپي.) جڏهن ٻتاڪي برادريءَ ۾ ويٺو هوندو هو تہ آهستي آهستي ڳالهہ جو ٽلهہ ٻڌندي چوندو هو: 'واهہ استاد مستان خان. قسم خدا جو جڏهن اسٽيرنگ تي ويهندو تہ چئو راڪيٽ ڇٽو. گاڏي فرسٽ ۾ وجهي فل ايڪسيليٽر ڏيائيندو. پوءِ ننگ مولا تي. اسين استاد اهڙي سوڙ استاد جا شاگرد آهيون. ڪنهن للو پنجو پگل چڪڙي جي ڊرائيور جا شاگرد ناهيون، هيڏانهن بيڊ فورڊ گاڏي ڏس ۽ هوڏانهن استاد مستان خان ڏس. هتي ٻار قسمت ڦاسايو آهي. رئيس جا ٻہ ڳچ ڳائيبا نہ تہ ههڙي ڳوٺ ۾ تہ پاڻ گاڏيءَ کي بريڪ ڏي نہ هڻون. جنهنکي ڏس تنهنجو ريڊيٽر پگهو پيو آهي. ماڻهو رهي تہ ٽپ ٽاپ ني رهي. سٺ تي ڪانٺو هجي. هاڻ

اهو پيو اچي گامون، جهڙو پنجر تي پيو هجيس. پاڻ کي نه پار وجهه. ملندو نه رکنداسين ايڪسيليٽر تي زور.
اهڙن جا هوائي فائر وڏيري وٽ ورلي پڇندا هئا. منهن تي ڦهڪائي ٿيڻ وارا زکو سلو ۽ آچار ئي هئا. وڏي جڳ جا هئا. وڏي ڳالهه ته وڏي گجيءَ وارا هئا، گرو گنجو ڪمدار به سڌ ڪري هنن اڳيان ڪجهي ڪونه سگهندو هو. وڏن راڄن ۾ نه وڏيون ڳالهيون ٿينديون آهن. گهٽي چوڙي ٻڌي، چوري چڪاري، فيصلو، ميڙ، سڳ بند تان ٿڪرار، مطلب ته وڏيرو سدائين ڪنهن نه ڪنهن آهيءَ ۾ قابو. شير محمد به پنهنجي وسان راڄ کي منهن ڏيڻ ۾ گهٽتايو ڪونه. لنب لوفر وٺانئس ڪن هٽندو هو. آڏي وڙيءَ جو ته اصل ويري هو. نشي پتي جي عادت پاڻ کي نه هيس ان ڪري ڪوٽ ۾ به اهڙي بوءِ نه هئي.

پري پري جي پنيءَ تي اوطاقون به هيون، اوڏانهن ويندو هو ته سندس گهوڙي جي پٺيان ڪون به ڊڊي ڊگائيندو ايندو هو. وڏيرو شير محمد تورو گهٽو پڙهيل ۽ سمجهه وارو ماڻهو هو. هنجي اڪثر سماجي ۽ سياسي مسئلن تي به نظر هئي. هڪڙي منجهس خامي هئي اها نه هجيس ها ته پورو شهري شهزادو ليکجي ها. هو شهري جيون جي شوبازي واري پهلوءَ جي سخت خلاف هو. اها سندس وڏي خامي هئي. جيڪا واقعي معاف ڪرڻ جهڙي نه هئي. هو ان خيال جو هو ته ماستر جو پٽ

ماستر پلي ٿي، پر ٻيهہ وارو نمونو رهي. نيڪٿاھ ٻڌي ڳوٺ ۾ نہ هلي. اُچن ڪپڙن، اُچن بوٽن، عطرن ۽ سينٽن تي تبصرو نہ ڪري، توڙي ٻہون هوائي بندوقون نہ ڇوڙي. وڏيري جو بہ ڏوھ ڪونہ هو. هن جي ڳوٺ ۾ اهڙو مثال هو. هو وڏي واڪي ان جي اپٽار ڪندو هو. اڪثر اوطاق ۾ ڪچهري هلندي، ڪنهن اهڙي شوباز جو نالو اچي ويو تہ چوندو هو: ’اکين سان پيا ڏسون پٽس ماستري ڪئي ۽ عزت سان وقت گذاريائين، ماستر نيڪ محمد جي تو ڳالھ ڪريان، پٽس جا حال ڏسو. پٽ جهڙو اڄ امريڪا مان لٿو آهي. ڇورا آهيس ڪو پنهنجو ڳوٺ جو مٿس ڇاپو؟ ڳوٺ جي ڳالھ ڇڏيو. ڪراچي حيدرآباد وارن کي پاڻ سان گڏ بيهاري ٿو؟ هلي ٿو تہ پاڇي کي بہ ڇٽي ٿو مونسان نہ هلي، پٽس پينشن تي لٿو پٽ ان جي بہ خبر نہ ورتي، نيڪ محمد پڙهائي ان عهدي تي پهچائي انور مان مرڳو اميد لاٿي. منهنجو اهڙو پٽ هجي تہ روز سو پيرا ڪن ڪوشي ڪرايانس.‘

ڪمدار ڪمون تہ سر سمجهي ڳالھ جي ڳاٽي تي وڃي پهتو. ’سائين، ڇورو ڪوڙن جي بہ پري آهي. صفا نپٽ ڪوڙو مصابي آهي. ڪوڙ تي ڪوڙ ’امريڪا ٿا ڇئو، پر امريڪا ڪان بہ پريان جا زٽ پيو هڻي.‘

انور وڏيري جي روبرو جهڙي رڳي، پر پرپٺ پيو ماڻهن کي چوندو هو تہ: ’ڳوٺ جو وڏ ۾ وڏ پڙهيل

ماڻهو وڏيرو، پر آءٌ تہ ان ڪان بہ وڌيڪ پڙهيل آهيان.'
وڏيرو شير محمد وري اهڙن جي ڪٿين اوڳرائين جي
پرواهہ نہ ڪندو هو. هنڪي ڪجهہ وارڪائي ملي تہ هليو
ويندو هو ڪنهن نہ ڪنهن پراڻهين اوطاق تي. ڪمون
تہ صفا اڻ پڙهيل هو. هو چوندو تہ ڪير پڙهيو تہ
ڪهڙو آڳوڻو پيري پيو نہ پڙهيو تہ ڪهڙو بک مري
ويندو. مڙيئي آهي ڳاڏي کي ڌڪڻو.

ان ڏينهن بہ وڏيرو ۽ ڪمدار اهڙا ئي ڪيترا ڳالهين
جا ڳوٺ پڏندا وڃي ٻڙ واري اوطاق تي لٿا. هاري آيا،
وهٽن کي ڏور واڳ ٿي. هرڪو چنبڙ ڦوڪ ۾ لڳي ويو.
ڪٽن تي رليون وڇائجي ويون. تازي پاڻيءَ جا مٽ
ڀرجي ويا. اوطاق ۾ رونق ٿي ويئي. ڪي آيا وڏيري
کي ملي هليا ويا. ڪي ڪلاڪ اڌ ويٺا، ڪي ٻن منٽن
۾ پوتڙو چنڊي اٿي ويا. ڪن سان پوري خوش خيرعافيت
ٿي. ڪن سان رڳي ڪنڌ لوڏ ٿي. ڪن جي دل ورتي
ويئي. ڪنهن عرضدار کي جواب ۾ هائوڪار جو جواب
مليو تہ ڪن کي ٽڙي ملي. منهن اونداري ٿيڻ تائين
هرڪو ٽڙي پکڙي ويو. وڏيري وٽ رڳو ڪمون وڃي
بچيو. ماني ٽڪيءَ کانپوءِ وڏيري ۽ ڪمونءَ جي سرپر
شروع ٿي تانجو سومهڻي ٿي ويئي. ملان بانگ ڏني.
ڪمون ڪنايو ويٺو هو. نمازي مسجد ڏي ويا. نماز جو
آواز پڌندو رهيو. نماز ختم ٿي تہ مسجد جو در بہ
ڀڪڙجي ويو. ڳوٺ ۾ ماٺ ماٺوڙو هو. فقط جهنگ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مان ڪنهن وقت، ڪا گدڙ جي اونداڻي ٻڌڻ ۾ آئي ٿي،
نه ته وچي ٿيو خير. ان وقت اوطاق جي چائنٽ تي
ڪير سٿي ڪيرائي ها ته، ٻه، ان جو آواز وڏيرو ۾
ڪمون ٻڌن ها.

سمجهو ڪٿي نه ٻارهن جو وقت هو. اڪثر اهو وقت
اهڙي وايو منڊل ۾ مناسب ڇاتو ويندو آهي. ڪمون نڪ
مان سٽڪ سٽڪ جو آواز ڪڍيو. وڏيري شيرمحمد جو
آواز ڊپل هو، پر هن پنهنجي پر ۾ هڪل ڪري پڇيو،
”ڇا پيو سونگهين؟“

”سائين ڪا خوشبوءِ پئي اچي.“

”اها ان گاماڻيءَ تيل جي هوندي، جيڪو ڪوٻري
جو تيل ڪري مٿي ۾ وجهيو وتين.“

”نه سائين نه اجهو ڪڙڪو ٿيو.“ پوءِ واقعي پير
جو ڪڙڪو ويجهو پوندو ويو ۽ اوطاق جي در تي
ڪمونءَ جي چوڻ موجب خوشبوءِ پهچي وئي. ڪمون
ٻاهر نڪري ويو. خوشبوءِ اندر لنگهي آئي. ڪمون
ڪنهن سان ڳالهائيندو وڃي لاڏيءَ ۾ ڪنهن ڪچ ڪوٽ
۾ مشغول ٿيو.

خوشبوءِ سڄي رات اوطاق کي واسيندي رهي. وڏي
اسر جو ٻاهر ڪمونءَ سان ڪنهنجي چڻ پڻ جو آواز
آيو ۽ ڪمونءَ جي مقرر ڪنگهه ٿي پيرا ٻڌڻ ۾ آئي
ته ٿوري دير ۾ ئي خوشبوءِ اوطاق مان وراڪا ڏيندي
ٻاهر نڪتي. چڻ هئي ڪانه. صبح سان شريف النفس

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

وڏيرو ماڻهن سان ڪاروباري گفتگو ۾ رڌل ڏٺو ويو. هر ڪنهن پٺيءَ واه واه ڪئي. راز چاڻق وارو تہ ڪو هڪ اڌ هو. ٻين وٽ وڏيري شير محمد جو ڇاپو (آءِ اميج Image ٿو چوڻ چاهيان) اهڙو سهڻو هو جو ڇٽي ڪٽي بس ڪر. ٻڙ جي اوطاق تان روانو ٿيو تہ گهڻو ڪري هر هاريءَ کي قرض سان خوش ڪري ويو. قرض ڏيڻ کان نابري ڪڏهن ڪنهن 'نانگي' هاري لاءِ واريندو هو نہ تہ جيڪي قرض ۾ گتا پيا هئا، تنکي بہ ٻيو قرض ڏيندو هو. ڪري ۾ بہ اهڙن کي هٿين خالي ڪونہ وچڻ ڏيندو هو. بہ اکر ڳالهايو ڇڏيندو هون، پر ٻڌائيءَ واري ڏينهن پريون پڌيو ويندا هئا.

مهيني پٺي شهر بہ سنڀرندو هو. گهڻو ڪري حيدرآباد يا سال ۾ هڪ بہ ڦيرو ڪراچي. ڪراچيءَ جو پروگرام ٿيو تہ پلوءَ جا رنگ ڏسڻ وٽان هوندا هئا. سنڌيءَ سان انگريزي ۽ ٿوم سان زعفران پيو ٿيندو هو.

وڏيرو ٻڌاين کان واندو ٿيو تہ ڪراچيءَ جو پروگرام ٺهيو. پلو جيپ پڪي تي آندي تہ ڪنن ۾ ڪراچيءَ جا زوزاٽ پرڻ لڳس. سپر هائي وي تي اچي رکيائين ڪليءَ تي زور. پر هڪڙي منهن جي ٻجي ڪانهوءَ زور ڏيرو تي وڌس. دل ۾ چوڻ لڳس، 'اهڙي ويهہ سپيڊ تہ ڳوٺ واري پنڌ تي پٺي هليس. جيپ نئين، سپر هائي وي ۽ ڊرائيور پلو. هٿي ڙي پلو هٿي. استاد مستان خان کي لڄائي ڇڏيئي.' جيپ کي اوڏو اچي ويو. "ڇورا،

کھڙا پيو پور پچائين؟ مارائيندين ڇا؟ ھو خبردار ٿي ويو.

کراچي نہ ھونئن ڏي کراچي آھي. ماڻھوءَ وٽ پئسو ھجي نہ ھوءَ ڙي بہ کراچي بنجي سگھي ٿي. وڏيرو شيرمحمد دستور موجب بيچ لگزريءَ ۾ وڃي لٿو. وايو منڊل اھڙو جو سمنڊ پار لنڊن پئي نظر آئي. ھو ٻھريون پيرو ھٿ رھڻ لاءِ آيو ھو، تڏھن اکين سان ڏو کري موٽيو ھو. پر ڪُڙ کو ڳالھين سان سچاپي؟ جيسين کائجي نہ، پوءِ ھن بہ ڪُڙ کاڌو (پلئي وائئي وارو نہ). ديس پرديس ھڪ ٿي ويو. انھيءَ لب ٿي ھن اڏ ۾ چڏيل اسکول جي تعليم کي وري شروع کيو ۽ ڪجھ ڪتابن مان ڪجھ تجربي مان سکيو. اج ھو انگريزيءَ ۾ ٽاٽ ھو. جھڙو نھڙو گريجوئيٽ بہ سندس اڳيان کونہ بيھي ٿي سگھيو. ڪجھہ راشن پيسي جي کري ٿي کاڌائين نہ ڪجھہ ٻوليءَ جي کري بہ. (ھم زباني بہ وڏي نعمت آھي.) ھن پيري وڏيرو شھر ڏي گھٽو کونہ نکتو. ھوٽل ۾ ڪمام لڳو پيو ھو. کي غير ملکي وفد بہ آيل ھئا. ھڪ ڳوڙھي سان بہ جھرکيون پئي کريون.

ھفتو گذري ويو، تڏھن مس وڃي واڳ ورايائين. ڳوٺ پھتو نہ بہ پئي کراچيءَ جا راشن پاڻي ياد پيس. انسان ڏاڍو آھي، پر الله ڏاڍو آھي. آخر پنھنجي ڪم کي لڳي ويو. کي ڏينھن اٿين کمن ۽ فيصلن، چوڙن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٻڏين ۾ گذري ويا.

وڏيرو شيرمحمد ڪو لنب لوفر نہ هو. هو هڪ شريف ۽ شادي شده ماڻهو هو. هو جڏهن بہ ڪراچيءَ مان مصرين جا پاڻي پي موٽندو هو تہ ڪيس ائين لڳندو هو تہ هو ڪنهن ميري ٻيڙل ڍنڍ جي ڪنڌيءَ تي اچي ويٺو آهي. ڏپ ڪان نڪ گهنجائيندو هو.

اهو بي سبب نہ هو. آخر هنجو ذهن ڏوپندو صاف ٿيندو ويو. سنڌس ڏيان اڪثر ڪراچيءَ جي مصرين جي پاڻين ڏي ڀوڙندو هو. اها ڀوڙ سال اڌ ۾ تڪي ٿيندي ويئي. هن ڪراچيءَ ۾ بنگلو ورتو ۽ سال ٻہ تہ پنهنجي پراڻي گس تي هلندو رهيو. پر قضا ڇڏي ڪونہ ٿي اچي. سامهين بنگلي مان هڪ ٽير ڪڙ ڪندو آيو ۽ سنڌس ڪڪ ۾ کپي ويو. سپ وڇائون وسري ويس. ڪسي ويهي رهيو. ڪي نئين ماڊل جا دوست اچي مڙيا، دلداريون مليون. تجويزون سوچڻ ۾ لڳي ويا. شيرمحمد خود ڏٺو ٿي تہ ڳالهہ دال مانيءَ کان چڙهي چڪي هئي. صفا نوائي تي ويو. سامهين بنگلي ۾ بہ ڪي شيئهن جا ٻچائي رهيا جن هن همراهہ کي گهايو هو، سو ٻاهر نڪرندو هو تہ گهٽيءَ ۾ ڀونچال اچي ويندو هو. نيٺ هڪ سياڻي جي صلاح ڪم آئي ۽ شيرمحمد پنهنجي برٿ ڊي ملهائڻ جو پروگرام ٺاهيو ۽ هڪ دوست جي زال کي پيغ بناڻي گهر ۾ موجود ڪيائين. شيئهن جي ڪچار ۾ بہ دعوت ويئي. مقرر

شام تي مهمان آيا ۽ اهي به ٿلندا آيا. جن لاءِ هي سڄو ٽڪسات ۽ سانگ بنايل هو. واقفيتون ٿيون. شيرمحمد ڪنوارو ظاهر ڪيو ويو. هن طرف دلچسپي وڌي. دعوت نہ خير تي گذري پر بال هڪبني ڏي اڇلڻ جي انداز ۾ دعوتون ۽ جوابي دعوتون شروع ٿي ويون.

دعوتن جو نتيجو نيٺ اهو نڪتو، جنهن لاءِ ڪيون ويون هيون. يعني شادي - (هتي خانہ آبادي يا خانہ بربادي نٿا چئون، چو جو ائين ڪرڻ سان پنهنجي غير جانبداريءَ تي حرف ايندو). شادي شوق سان ٿي. ڪنوار جو نالو نہ ڪو ٻيو هو، پر شيرمحمد، جيڪو هاڻي ڊيئر ۽ جاني ٿي پيو هو، سو ڪيس محبوبہ سڏيندو هو. پاڻ بہ 'شيرجاني' يا ڊيئر بمعنيٰ پيارو بڻيو هو، سو ڪا رانجهوءَ جي رمز هئي. ڪجهہ منجهس ھرڻ واري معنيٰ هئي. وڏا چال ڏيندو هو. هزار بدران پنج خرچ ڪندو هو. انڪري چئبو نہ مهانگائيءَ واري رمز بہ رکيل هئي (انگريزيءَ جي وسعت کي بہ داد ڏيڻ کپي).

شاپنگ روز جو معمول بڻجي ويئي. چڱ ڏنڊڻ ڏيڻ هوا ! ھسو ٻاڏيءَ وانگر وهايو ويو. لباس جي ناءُ نوءُ ۾ محبوبہ هڪ مثالي چوڪري هئي. مون لائٽ، لائيلا، سوفيني، بنارسي ساڙهيون، آمريڪن جارجيٽ جو هڪ وهڪرو هو، جيڪو شيرجاني گهر ڏي جاري ڪري

چڙهيو هو. هو پاڻ ته دربار عطر تي گذارو ڪندو رهيو هو. پر اڄ ڪجهه رنگ ٻيا هئا: هڪ طرف ايوان هئي ته ٻئي طرف پروفيسي، ڪئيچ ات ۽ مون ڊراپس ٻه ٻڌي جي حساب سان پئي آيو. ڳوٺ ۾ ته ميڪ اپ جو شهري تصور ڪونه هو. محبوبه جي پسند شيرجاني کي قائل ڪري چڏيو. نيل پينٽ جي ڳالهه نه هئي. لپ سٽڪ، ڪريم ۽ پائوڊر جو دور هو. آئي شيڊ، آئي لئشز، لائنر، بلش آن ۽ روج جي ڳالهه هئي. گهر ۾ سينگار جي ميز جو نظارو ڏسڻ وٽان هو. پنج سال اڳ شير محمد اهو سوچيو به نه هو. هن وٽ اڄ اهي ڳالهيون معمولي هيون. بي سرو اڳ به ڪونه هو. پر هاڻ ته جدت جو پهلو بنجي ويو. سنڌ جي لباس جي چونڊ به محبوبه تي ڇڏيل هئي. سلائي به اها ٺهندي هئي، جو انجو بيان ڪرڻ لاءِ لفظ ڪونه آهن. جيڪڏهن آهن ته به عاجز آهن. ٿورو لکيو گهڻو سمجهو! وڏي ڳالهه ته هو ماڻهو ڏاڍو چڱو هو. جنهن سان واسطو پيس تنهن سان ڪڏهن ابتو پير ڪونه پرٻائين. محبوبه ته سندس جيوت جو حصو ۽ جياپو هئي. انجي نازبرداري ڪرڻ ۽ انجي ڳالهه رکڻ ۾ ته خوشي محسوس ٿيندي هئس. سندس سهرڊجا ٻيا مثال ڏيندا هئا، جنجو ترجمو هي آهي: محبت هجي ته اهڙي هجي. محبوبه وات مان اکر ڪڍيو ناهي ته انجي تعميل ٿي نه آهي. ٻهراڙين ۾ به اهڙا لال لڪيا پيا آهن. خدا جو ڏنو سڀڪي اٿس. جي

سرڪاري وند ني پڙهي ڪو آفيسر ٿئي ها نہ ٻہ ڪو موروثي دولت جي برابر ڪونہ ٿئي ها. ماشا الله زمين سون ڀَري اوڳاري ۽ محبوبہ لکن ۾ ڀَري ڪيڏي [صاف سٺي ۾ ٺيو ُرپي سان رانديون ڪرڻ.']

ڪڏهن ڪڏهن ماڻهو لکن ۾ ڪيڏي ۽ سون سان رانديون ڪري ٻہ ٽڪجي پوندو آهي. ڪٿوريون خوشبوءِ نہ ونڊي اٿس. اوطاقن جي آگرن ڪان ٻنواٽي ايندي اٿس. ان ني الله رحم ڪري. ائين ڪونہ ڇئبو تہ محبوبہ ني الله رحم ڪري يا شيرمحمد ني مراد شاهہ جي مهر هجي. خدا وڏو ڪارساز آهي. هنن جو ڪم ٻہ خدا ٺاهيو هو پر شيطاني چرخي جي ڳالهہ ٻہ تہ اوهان ٻڌي هوندي. ان شيطاني چرخي وسيلي هڪڙي خبر ڳوٺ ڪان سفر ڪيو ۽ اچي محبوبہ جي ڪن ني پيئي. ان خبر ۾ شير جي ٻهرين شاديءَ جو مذڪور هو ۽ اهو ٻہ ٻڌايو ويو هو تہ سندس ٻهرين زال لکن ۾ هڪ آهي.

ڀاڃپٽو، ساڙ، ٻاهہ، حسد، آلا، ٿانڊو، ڄر، بلڪ بد نصيبي. مطلب تہ هڪڙي ڪلاڪ ۾ سهڻو بنگلو سڙي خاڪ ني ويو. محبت جا محلات ڍهي اچي پٽ پيا. شير ڪي مانيءَ ڪائي وقت انجو احساس ٿيو. مرچ ٿورو وڌيڪ محسوس ٿيس. بورچيءَ ڪي الزام ڏي نہ ان ڳالهہ جي اجازت نہ ڏني وئي. ڳاڙهي مان پهلو ٺيو نہ هوڏانهن ٻہ ساڳي ڳالهہ هئي.

شيرمحمد ڪي اچي زميون ياد پيون. هن ۾ اهڙي

ورناءُ سهڻ جي قوت بلڪل نہ هئي. وڏيراڻا پار شايد اهڙا ٿيندا آهن. هو ۽ ڏينهن ڳوٺ ڏي اڏاڻو. ٻاهر اوطاق ۾ اچي لٿو. گهر وڃڻ بابت سوچي هو پاڻکي نچ سمجهڻ لڳو. اڄ ڀهريون پيرو هنکي احساس ٿيو تہ هو خود غرض هو. هن پنهنجي جهڻ زال کان بہ اڄ شرمايو پئي. جيڪا سوسيءَ جي سٽڻ ۽ چيٽ جي چولي تي قناعت ڪندي هنڪان پري ڪيترو وقت گذاري چڪي هئي.

ڏيڊي لنگهي اندر ٿيو تہ جسم ٿي هيٺو ٿي ويس ۽ ڏيڊي تي ٽيڪ ڏيڻ ٿي وارو هو تہ ماءُ جي مرڪندڙ منهن کيس سنڀالي ورتو. پيٽ جي پروقار مرڪ کيس سهارو ڏنو. هنهي جي پٺيان ورانڊي ۾ شير جي جهڻ زال ڪٽ نان اٿي ۽ هڪڙو قدم اڳتي وڌي آئي. هن سمجهيو تہ هوءَ منهن ڦيري هٿي پاسي ڪندي. پر نہ ــ هن خانداني جٺڻ جو منهن مرڪن سان ڪلندو ويو ــ بلڪل گل وانگر ٽڙي پيو. تڏهن وڃي شهر جي قدمن ۾ قوت آئي. هوءَ مرڪندي سندس پرسان اچي بيٺي.

(تخليق پبليڪيشن ’آخر ڪتاب‘ ١٩٧٩ع)

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

زندگي آهي اشارن ۾ اسير

ڇا هو عاشق ٻرا ماڻهن جهڙو ماڻهو هو، ڪو آسمان جو تارو ڪونه هو. نه ڪو ايڏو وڏو مصور ۽ ناول نگار هو جو ماڻهو ڏانهنس ڇڪجي وڃن. مڙيئي افسانا افسانا لکي ۽ تصويرون ٺاهي ۾ چڱو هو.

ڪي ماڻهو ’اهم ماڻهوءَ‘ جي وڏجهو ٿيڻ جي هرڪا ڪوشش ڪندا آهن. رشيد به اهڙن ماڻهن مان هڪ هو. هو عاشق ڏانهن تمام تيزيءَ سان وڌيو ۽ عاشق ڪي پنهنجو توازن قائم رکي ۽ هتي پري ٿيڻ جو موقعو به ڪونه مليو. عاشق مصور هو. هنڪي تصويرون ٺاهڻ ۾ عجيب سرور محسوس ٿيندو هو. هنجي گهر جو وڏو ڪمرو اسٽوڊيو طور ڪم ايندو هو. ان ڪمري ۾ سندس ٺاهيل تصويرن سان گڏ فن جي استادن جا شاهڪار به موجود هئا.

عاشق جڏهن اسڪول ۾ پڙهندو هو ته ڊرائنگ ٽيچر ڪيس ڏکي نه ٺاهي سگهي ڪري چماٽ وهائي ڪڍي هئي. ان چماٽ هنجي اندر واري اسرندڙ مصور کان رڙ ڪڍائي ڇڏي. هن عزم ڪيو ته، آءٌ بهترين تصويرون ٺاهڻ کان اڳ آرام سان نه ويهندس. پوءِ هو

اسڪول مان پڇي ويو ۽ ورهين جي محنت ۽ رياض
ڪانپوءِ هو پنهنجي اسٽوڊيو ۾ هڪ مصور جي حيثيت
سان ويٺو هو. تخيل سنڌس قبضي ۾ هو ۽ رنگ سنڌس
غلام هئا.

سنڌس دوست قاسم هڪ شخص ڪي ساڻس ملايو.
ملڻ واري جو نالو رشيد هو. عاشق پنهنجي طبيعت
جي لحاظ کان اهڙي ملاقات سبب خوش ڪونه ٿيو.
ان وقت ڏي محسوس ڪيئين ته رشيد سنڌس ڪم ۾
رخنو وجهندو. هن رشيد جي طبيعت ۾ هڪ عجيب
قسم جي تشنگي محسوس ڪئي، گفتگو ۾ بناوتي ڏاهپ
ڏوهه ۽ تصنع گهڻو هئس. هر ڳالهه لاءِ ڏکي تمهيد
ڪرڻ ۽ عربي فارسيءَ جا اجايا لفظ ملائي سنڌي ڳالهه ڪرڻ
سنڌس مشغلو هو. انڪري هو رشيد مان پهرئين ڏينهن
ڏي بيزار ٿي پيو. عاشق جي اڳيان گهڻو ڳالهائڻ ۽
خودثنائي جهنگليپڻي جي برابر هئي. هو خود گهٽ
گفتگو ڪندو هو ۽ گهڻو وقت تخيل جي گهوڙي
تي سوار ٿي پرستانن جا سير ڪندو هو.

رشيد هر طرح خودثنائي ۽ گهڻي ڳالهائڻ جو
مريض هو. انڪري انهن ابتدائي ڏينهن ۾ ڏي عاشق
لاءِ مشڪل پيدا ٿي پيئي. هو خاموشيءَ سان ڪم
ڪندو رهيو، پر سنڌس انديشو صحيح نڪتو جڏهن ٻئي
ڏينهن رشيد اسٽوڊيو ۾ آيو. عاشق اول ته ڪيس ڏسي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

گهبرائجي ويو، پر پنهنجي ڇهري تي اهڙو ڪوبہ تاثر ڪونہ آندائين.

”سوچيم نہ اڄ شام جو هواخوريءَ لاءِ شهر کان ٻاهر هلجي،“ ائين چئي بنا آڇ جي ڪرسيءَ تي ويهي رهيو. عاشق ائين نٿي چاهيو، پر مروت ۽ اخلاق جي تقاضا سبب مجبور هو. هن پاڻ تي جبر ڪيو. هو ماضيءَ ۾ بہ هميشہ پنهنجو پاڻ تي جبر ڪندو آيو هو. هر ڳالهہ تي هن پاڻ تڪليف سٺي هئي ۽ هر پيڙي هن برداشت ڪئي هئي. رشيد هن سان گهڻو گهرو ٿيو، پر ڪجهہ وقت کان پوءِ ڪيس عاشق ۽ نجمہ جي معاشقي جي خبر پئجي ويئي. نجمہ جيڪا هڪ معمولي خاندان جي ڇوڪري هئي، جنهن عاشق کي پسند ڪيو هو ۽ شايد عاشق بہ ڪيس پسند ڪيو هو، جنهن لاءِ رشيد جو خيال هو نہ هوءَ عاشق جي سماجي حيثيت ۽ ذهني معيار کان گهڻو گهٽ هئي. خاص طور هن نجمہ کي دولت جي ساهميءَ ۾ توريو، نہ بہ هلڪي تي پيئي ۽ شخصيت جي ڪسوٽيءَ تي لڳايائين تہ هوءَ ڪيس پنهنجي زال کان بہ گهڻو گهٽ نظر آئي.

رشيد ائين ڇو ڪيو؟ ڪن ماڻهن جي سوچ جي واڳ وڏي ٽيڏي آهي. هر ڳالهہ ۾ اونها هليا ويندا آهن. ڪڏهن سروٽي سان پنهنجو پير ڦٽي پيا هاءِ هاءِ ڪندا آهن. بهرحال رشيد سمجهو ماڻهو هو ۽ نفسيات جا ڪي ڳرا پستڪ بہ پڙهيل هو. انڪري ڪو مسئلو

دريش اچڻ وقت انهن پستڪن جي مدد به وٺندو هو. هن عاشق ۽ نجمه جي معاشقي بابت غور ڪيو ۽ نيٺ هو سوچڻ لڳو ته آخر نجمه ۾ ڪهڙي خوبي هئي. هوءَ هڪ عام ڇوڪري هئي. ڪيئن عاشق جهڙي ذهين ماڻهو جي اعصابن تي سوار ٿي ويئي هئي!

سنهڙي سيپڪڙي، جنهن ۾ نه رنگ نه روپ! رشيد جو ذهن وري پنهنجي زال ڏي هليو ويو. هن ٻنهي کي ڀيٽيو ته نتيجو ظاهر ٿي پيو. سندس زال ڪيڏي نه سمارٽ هئي! سونهن سوڀيا، لباس، مڪ چڪ ۽ ايٽيڪيٽ جي مدنظر سندس زال ته بلا هئي! اها سوچ ڪري رشيد جي چپن تي مرڪ پکڙجي ويئي.

’هون‘، هن ڪنڌ لوڏيو. مصور صاحب کي وهندڙ نديءَ جو سير ڪرائبو. ڪيس ضرور بيٺل ڍنڍ مان ٻاهر آڻبو‘ رشيد ڇا سوچيو هو؟ اهو سڀڪجهه هن ڇو سوچيو هو، تنهن بابت ڪجهه چوڻ عام ماڻهوءَ جي وس کان ٻاهر آهي. ها، هن نجمه کي ميري بيٺل ڍنڍ ٿي سمجهيو. انڪري هن پنهنجي زال کي وهندڙ ندي لقب ڏيئي مقابلي ۾ ڏڪي ڇڏيو. مقابلو شروع ٿي ويو. هر ڪنهن ڏٺو ته نجمه پٺتي رهجي ويئي، ۽ سندس زال بازي کٽي ويئي. رشيد حالات کان بي خبر هو. هو آبشار جي مزاج کان واقف نه هو. هنکي نديءَ جي وهڪري جي تيزيءَ جو پتو نه هوءَ هو وقتي ڪاميابيءَ تي نازان پئي ڏٺو. هن عاشق کي نجمه کان پري ڪري

ڪيس پنهنجي رفيق حيات جي هنج ۾ ڪٿي اڇليو هو. نہ رڳو ايترو، پر عاشق کي پيارن دوستن جي حلقي مان بہ ڪڍي ونئڻ ۾ ڪامياب ٿي ويو هو. هو عاشق کي تمام ويجهو ٿي ويو. اُن کي هن پنهنجي ڪاميابي پئي ڄاتو، هو اڃان ڪاميابيءَ جي نشي ۾ چور هو تہ ڪنهن، الائي ڪنهن، سندس ڪن ۾ ڦوڪ ڏني ۽ هنجا نشا ٽٽي پيا. سندس زال ۽ عاشق جا تعلقات مشڪوڪ پئي لڳا. ’تعارف‘ ’چاهت‘ پئي محسوس ٿيو. رشيد خود محسوس ڪيو تہ ٻنهي جي تعلقات ۾ هڪ تڙپ شامل ٿي ويئي هئي. هن ’روميو جوليٽ‘ جو قصو اکين سان پئي ڏٺو. ڪيس ڪنهن ٻڌايو تہ سندس زال مصور جي اسٽوڊيو ۾ بہ وڃڻ لڳي هئي، بلڪ خود تصوير ٺهرائي ويئي هئي.

اُهي تعلقات جن تي ناز ڪيو ٿي ويو، تن ۾ ڏار پئجي ويا. رشيد محسوس ڪيو تہ جنهن هٿيار سان هن دوستن کان دوست ڪٽي ڇڏڻ ٿي گهريو، سو هٿيار، اُگهاڙي تلوار وانگر خود مصور جي هٿ ۾ اچي ويو هو. پر اُها اگهاڙي تلوار جنهن کي ٻين لفظن ۾ عورت چيو ويو آهي، رشيد لاءِ، اُن اگهاڙي تلوار کي مڙو ڪري ميان ۾ وجهڻ نهايت ضروري ٿي پيو—عورت، هڪ اگهاڙي تلوار.

عاشق بہ رشيد جي ذهني ڇڪتاڻ کي محسوس ڪيو هو. رشيد جي ورتاءَ ۾ ڦيرو اچي ويو. هنجي

مصنوعي گفتگو ۾ وڌيڪ مصنوعيت شامل ٿي ويئي. عاشق پنهنجي دل تي اهڙا زخم کاڌو ويٺو هو، هن نئين زخم سهڻ لاءِ پاڻ کي تيار ڪري ورتو. هيءَ زخم تلوار جو نه هو، هيءَ زخم چانديءَ جو نه هو، هي زخم ظاهر تعلقات جو هو.

هن ٿي، هن ڪشيدگيءَ جو چڱو اثر پيو، پر انهائين ڪان نينهن سڪيل هو آن ڪري هڙڪ به پاهر نه ڪڍيائين.
ها، قاسم اڳيان هو اندر جا وڏ لڪائي نه سگهيو. اهو قاسم جنهن رشيد جو عاشق سان پهرين پهرين تعارف ڪرايو هو.
قاسم سڀڪجهه ڄاڻو ٿي.

قاسم

ها، مون سڀڪجهه ڄاڻو ٿي.

آءٌ شروع کان ڪيس ’سائين‘ چوندو آيو آهيان. ڪيس جڏهن به زلف جي پيچ ۾ ڦاسندي ڏٺو اٿم، تــه پهريائين اعتبار ئي نه آيو هوندم. ٿالو رکو عاشق ڪونه اٿس، پر قدم قدم تي سندس ٿالي آفواه اٿيا آهن. سندس دل جو حال، سندس زبان مان ٻڌڻ جا ڪيترائي موقعا مليا اٿم، پر سندس دوستن جي واتان جيڪي ٻڌم سو گهڻو مختلف هو. انهن دوستن جي نظر ۾ ته هو مورڳو دوستيءَ جي قابل ئي نه هو. مون ڏٺو نه هو اڏول هو. جنهن هنڌ ويٺو

رهيو اتان هڪ انچ بہ نہ چريو. ڪنهنجي اکيان نہ جهڪيو. ڪڏهن ڪڏهن چوندو هو تہ هي سڀ معمولي ڳالهيون آهن.

هڪ ڀيري ڪيس پنهنجي ناڪاميءَ جو ٻڌايم تہ، کلي چوڻ لڳو، ”معمولي ڳالهہ آهي.“

”منهنجي جذبات جو معاملو آهي ۽ اوهين چئو ٿا تہ معمولي ڳالهہ آهي،“ مون چيو. ان تي خود پنهنجي هڪ ناڪاميءَ ۽ محروميءَ جو حال ٻڌايائين تہ مونکي ڏي روئڻ اچي ويو. چوڻ لڳو، ”اڙي! روئين ٿو، زندگيءَ ۾ ائين ٿيندو ئي رهيو آهي. ڏس آءٌ ڪيئن کلان پيو.“ مون چيو، ”مون سان جيڪڏهن ائين ٿئي تہ آءٌ صدمي کان مري وڃان.“

”جيئڻ سک،“ سائين چيو، ”مرڻ جي تہ منڊ ئي ناهي.“ مونکي ان ڏينهن خبر پيئي تہ صدمي سهڻ جي هن ۾ ڪيتري قوت هئي. مون سندس همت کي آفرين چيو. زنده رهڻ لاءِ هنجا آدرش نهايت اعليٰ هئا. سندس اندر جو وڍ ڪڏهن ڪڏهن ظاهر بہ ٿي پوندو هو. هڪ ڏينهن چوڻ لڳو، ”ڏس، ڪڏهن ڪڏهن جيئڻ لاءِ اٺ کي بہ ڪنهن سمجهڻو پوندو آهي.“

”تون اٺ آهين، پر آءٌ توکي ڪنهن سمجهندو آهيان.“

”مون اوهانجو مطلب ڪونہ سمجهيو!“

”سمجهي ويندين،“ کلي چيائين. پوءِ هڪ ڏينهن واقعي مون سمجهيو. جڏهن ذاتي قسم جون ڳالهيون

ڪندي اولاد جو ذڪر آيو تہ چوڻ لڳو، ”اٿ- تون ٿي تہ منھنجو ڪٿو آھين.“ آواز ڳرو ٿي ويس. مون محسوس ڪيو تہ اڄ ھو شڪست کائي ويو ھو. سمجھيم تہ اڄ ضرور ڳوڙھا ڳاڙي ويھندو پر نہ — ائين ڪونہ ٿيو. مونکي اٿ ۽ ڪٿي جي مناسبت سمجھہ ۾ آئي. آءٌ اٿ جھڙو ھوس، جنھنکي ھن ننڍڙي ڪٿي جي برابر پٽي ڇاتو.

اسانجو ھڪ ٻئي تي پورو اعتماد ھو، جيتوڻيڪ اسانجي دوستيءَ کي گھڻا لوڏا آيا، غلط فھمين جا طوفان آيا ۽ دشمنين جا واچوڙا آتيا، پر دل ۾ ھميشہ ھڪ ٻئي لاءِ محبت رکي سون. ھميشہ ھڪ ٻئي کي دعائون ڪيوسين. ھڪ ڏينھن چيائين ”جڏھن بہ تون مونکان ڌار ھوندو آھين، تہ ھميشہ تنھنجي خيريت لاءِ دعائون گھرندو آھيان. پيو ڪير تولاءِ ائين دعا جا ھٿ کڻندو ھوندو؟“

”ماءُ پيءُ.“

”ھا، آھي مونکان ھن ڳالھہ ۾ اڳرا آھن.“

گھڻو وقت ٿي ويو جو آءٌ ڪن سببن ڪري ساڻس ملي نہ سگھيس. اڪثر خط لکندو ھو، پر پوءِ خط لکڻ بہ ڇڏي ڏنائين. مون محسوس ڪيو تہ ھو ضرور ڪنھن ڇڪيءَ جي پڙن جي وچ ۾ قائل آھي. خبر نہ ٿي پيم تہ ڪنھنجي زلف گرہ گير جي پيچ ۾ قابو ٿيو ھو. ھو مونکي وساري ويٺو ھو ۽ ھڪ بہ پيرا تہ

هن مون سان اهڙو ورتاءُ ڪيو، جو آءٌ ڏاڍو ڏکي ٿيس. آن ورتاءُ مونکي گهاءُ وجهي ڇڏيا، اهڙا گهاءُ جو پاڻکي نہ پيو سڃاڻان. هو هڪ ماڻهوءَ سان گڏ وڃي رهيو هو ۽ مونکي سوچ جي ڪوڙڪي ۾ ڦاسائي ويو. مون ڄاتو ٿي نہ هن سان گڏ جيڪو وڃي رهيو هو سو هڪ پاڇي کان وڌيڪ ڪجهہ نہ هو. سائنس گڏ وڃڻ واري جي بوتي جي پنيان لڪل شخصيت ڪا بي هئي. اها ڪهڙي شخصيت هئي جنهن پيءُ پٽ کي هڪ ٻئي کان ڇني ڌار ڪري ڇڏيو هو؟ اها ڪهڙي پري چهره هئي جنهن هن سنئين سڌي ماڻهوءَ کي پنهنجين ڏنڊ جهڙين گهرين اکين ۾ ٻوڙي ڇڏيو هو؟ اها ڪهڙي وينگس هئي جنهنجي وارن جي وانگوڙي ۾ هي وينجهار ونگجي وس ڪَن بيوس ٿي پيو هو! مون ان چنڊ جي ٽڪري کي پنهنجي ذهن جي پردي تي نہ ڏٺو نہ ئي طرح گولا ڪيم، ليڪن منهنجي نظر تصور ٿي تصور ۾ هڪ سڃاتل چهري تي وڃي پيئي.
هڪ ڏينهن ڪيس چيم، ”سائين پنهنجي دنيا ۾ موٽي اچو.“

”ڇا مطلب؟“

”مطلب اهو آهي نہ رڃ آخر رڃ آهي. رڃ مان ڇا حاصل ٿيندو،“ مون چيو.

”آءٌ ڪجهہ حاصل ڪرڻ بہ نٿو چاهيان.“

”ها، مونکي خبر آهي، هر تازو زخم اوهانکي عارضي

سکون وانگر محسوس ٿيندو آهي پر اِهي ماڻهو...."
"تنهنجو اندازو غلط آهي."
"خدا ڪري غلط هجي."
اُن هفتي مون کيس هڪ خط ڏنو. "ڏسو، هي خط بہ غلط آهي ڇا؟" هو خط پڙهندو ويو ۽ سندس چهري جو رنگ بدلجندو ويو. خط کي مروڙي ائين ڪٽي ڦٽو ڪيائين، ڄڻ ڪو ہار رانديڪي کي ڪاوڙ مان پيچي اڇلي. ٿوري دير زمين ۾ نهاريندو رهيو ۽ منهنجي ياڪر ۾ ائين ڪري پيو، ڄڻ ہار ماءُ جي هنج ۾ ڪري چوي، 'امان، مونکي معاف ڪر.'
آواز ۾ لرزش اچي ويس، "هي خط مون لاءِ نئون آهي، پر خط جو احوال نئون نہ آهي."
"صدما سهڻ ۾ تہ اوهانکي لطف ٿو اچي، پر خدا جي واسطي...."
"جوابدار ڪير آهي؟"
"جوابدار آءٌ آهيان. پر مون ائين نہ ڪونہ چيو هو تہ جنهن سان آءٌ اوهانجي ملاقات ڪرايان تنهنجي ڪري اوهين مونکي هي صدما سهايو...." ڪجهہ ترسي وري سندس موڊ ڏسي چيم، "ڄڻ تون سان ڪلي زختي مان پار هلي وڃي، اوهان بہ ائين ڪيو آهي."
"منهنجي قسمت ۾ اِهو صدمو سهڻ لکيو هو،" سائينءَ چيو. آءٌ سمجهي نہ سگهيس تہ اِهو صدمو هنکي ڇو ۽ ڪيئن رسيو. وري چيائين، "هائي تقريبا قصو

ختم چاڻ.“

”معاف ڪجو، جيڪڏهن خدا نٿو پلائي ته، اهو چوٿون نمبر قصو هو.“

”ها.“

”پراڻي صدمي ڪي نئين قصي جي ابتدا سان ميساري به سگهجي ٿو،“ مون چيو.

”پنهنجين فرضي محبوبائن بابت ته ڪجهه چئو.“

”حضور، اسين اوهان وانگر نه آهيون. پهرين جيڪو نظر جو تير ڪاڏوسون آن ڪان ٿي اچا سنئين لڳين ڪونه آهيون.“

هڪڙي ڏينهن مون پنهنجن دوستن جي حلقي مان اهڙي ڳالهه ٻڌي جو آءٌ ٽپي باهه تي ويس. پنهنجن ڪنن تي اعتبار نه آيم. آءٌ سوچي به نٿي سگهيس ته جنهن معمولي ڇوڪريءَ کي پولي سڏيندو هوس، تنهن تي اسانجو حضرت عاشق روز ازل هرڪ هاري ويٺو هو. پاڻ گهٽو چيائين ته، اهو الزام آهي پر مونکي اعتبار نه آيو. نجمه ۾ چا رکيو هو. هوءَ تمام معمولي ڇوڪري هئي، پر ڏيکاري گهٽي ڏيڻ جي ڪوشش ڪندي هئي. عام طور مشهور هو ته هنجو سچو خاندان علم ۽ فن جو گهوارو هو، جنهن ۾ لڏي هوءَ حوان ٿي هئي. مونکي ته هنجي معصوميت به نقلي پئي لڳي.

”سائين، جيڪي ڪجهه مون ٻڌو سو سڀ سچ آهي؟“

”نہ،“ هن چيو، ”سڀ سچ نہ آهي. ماڻهو جيڪي ذهن ٿا تہ آن کي پنهنجن لفظن ۾ پيش ڪندي وڌاءُ بہ ڪري وجهن ٿا.“
”منهنجو ڪوبہ ڏوهہ ڪونهي،“ وري چيائين.
”ڏوهہ هميشہ عورت جو هوندو آهي.“ مون چيو.
”نجمہ خود عشق جو اظهار ڪيو،“ هن چيو،
”بس، وڌيڪ ڪجهہ بہ نہ ”سمجهہ.“
”هن چانو ٿي نہ اوهين شادي شده آهيو؟“
”ها.“
”پوءِ هنجو مقصد واضح آهي،“ مون چيو، ”آءٌ انهيءَ سلسلي ۾ فڪرمند آهيان.“
توکي حسد ٿو ٿئي.“
”اوهين کو چڱو ڪم ڪريو ۽ مونکي حسد ٿئي!
اهو ڪوڙو لڳي ٿو؟“
مون ڪيس پنهنجي حال تي ڇڏي ڏيڻ مناسب سمجهيو، ڇو جو ذاتي معاملن ۾ دخل اندازيءَ تي پاڻ ناراض ٿي ٿيو. مونکي بہ ڊار جي ڊاريءَ سان ڪم هو، حالانڪ دل چوندي هئي نہ:
جکرا جيئين شال، تنهنجو ڪنين مدو نہ سڻان.
بہ تي پيرا مون خود نجمہ کي هنجي چائنٽ پار ڪندي ڏٺو هو.
نجمہ
ممکن آهي هنجي چائنٽ آکرندي مونکي ڪنهن

ڏنو هجي. پر مون اهڙو گناهه نه ڪيو هو جو ائين بدنام ٿي وڃان.

اُن ڏينهن منهنجي پيءُ چيو، ”نجمه، خبر اٿئي خالده جي شادي ڪنهن سان پئي ٿئي؟“

”نه.“

”اهڙي شخص سان جنهنجا پٽ به خالده کان وڏا آهن.“ پيءُ چيو.

”عورت ڪيترو نه ڪري پيئي آهي!“ مون چيو.

”ادي، مرد ڪري پيو آهي،“ پيءُ چيو. ”عورت ويچاري مظلوم آهي. هن تي هر دور ۾ ظلم ٿيندو رهيو آهي. هر دور ۾ هوءَ پهاج جا ڏنب سهندي رهي آهي. هر دور ۾ هنجي خواهشن جو جنازو ڪڍيو ويو آهي.“

مون چيو، ”۽ هر دور ۾ پهاج بنجي پنهنجي پيءُ تي ظلم به نه ڪندي رهي آهي.“

”سنڀالجانءِ، متان ڪڏهن تون به ٻه ڏنگي ڦاسي پوين.“ پيءُ جا اهي لفظ منهنجي سيني سان تير وانگر پسٺ پار ٿي ويا.

اگتي هلي ڪجهه حالات اهڙا ٿيا جو مونکي پنهنجو انجام نهايت ڀيانڪ نظر اچڻ لڳو. منهنجي جڏهن هن سان پهرين ملاقات ٿي، ته مون ائين محسوس ڪيو ته هو ئي منهنجي دل جي دنيا جو ’دليپ‘ هو. جيتوڻيڪ هنجو نالو عاشق هو، پر شروع ۾ مونکي منجهس اهڙي ڪابه نشاني نظر نه پئي آئي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مون هنگي پهريائين هڪ دعوت ۾ ڏٺو. هو هر مهمان کي کلي کيڪاري رهيو هو. سندس مسڪراهٽن جي بهار سڄي دعوت ۾ پهريون نمبر هئي. مون پهرين نظر ۾ هنگي پنهنجي دل جي دنيا ۾ آباد ڪري ڇڏيو. اُن رات موٽڻ تي مون محسوس ڪيو ته عاشق منهنجن اعصابن تي سوار هو ۽ ڪنهن به طرح ذهن مان نڪتي نڪتو. سندس مسڪرائيندڙ چهرو سڄي رات اکين اڳيان پئي ڦريو ۽ سندس اکين جي چمڪ مونکي سچ پچ بي اختيار بڻائي وڌو هو.

منهنجي بيقراريءَ کي منهنجي ننڍي ڀيڻ زيب هڪدم پروڙي ورتو. مون گهڻو لڪائڻ جي ڪوشش ڪئي پر هن مونکي مڃائي، منهنجي پيٽ مان راز ڪڍي ورتو.

”تون ته چري آهين،“ زيب چيو. ”الائي ڪير هو، جنهن کي ڪٿي دل ۾ جاءِ ڏني اٿئي.“ زيب جي اُئين چوڻ سان منهنجي دل تي ته ڇنڊو ڪونه پيو، اُٿلندو پنهنجي جذبات ۾ عجيب اُٿل پٿل محسوس ڪيم.

هڪ ڀيرو وري هو مونکي شهر جي بارونق بازار ۾ ڪتابن جي دڪان تي نظر آيو. هڪ ٻه ڀيرا چور نظرن سان مون ڏانهن نهاريائين، پوءِ چپ چاپ خريداريءَ ۾ لڳي ويو. مون چڱيءَ طرح سندس شخصيت جو جائزو ورتو. اُن ڏينهن شاهين مون سان گڏ هئي. اُن مونکي ٽونٽ هڻي سجاڳ ڪيو. هو ڪتاب وغيره وٺي هليو

ويو. شاهين مونکي ٽوڪيو. ”ڇري، ائين ڪنهن مرد ذي گهور ڪري نهاربو آهي ڇا؟“

”شاهين، اهو ڪير هو؟“

”ڪير به هجي.“

”پليز.“

”ڇو اڇي ڇتي ني آهين،“ شاهين چيو. ”اتني ڇا دلچسپي؟“

”فرض ڪر....“ مون چيو.

”هان!“ شاهين جو وات ڦاٽي ويو.

پوءِ جڏهين گهر پهتاسون تہ، هو سمجهائڻ لڳي، ”اڙي، هو تصوراتي دنيا جو واسي سو تنهنجي دل جي دنيا کي ڪيئن آباد ڪري سگهندو؟ هو ڪٿي تنهنجي تمنائن جي طوفانن جي سٽ جهلي سگهندو؟“ وري مونکي چاڙيءِ هيٺان هٿ ڏيئي چيائين، ”پر تہ بہ خبر ونجي تہ ويڪنسي آهي يا نہ؟“

”شاهين ڊيئر....“

”پهرين انعام ذي،“ شاهين چيو.

مون سندس ڳل تي چمات هڻي ڪڍي. ”اهو اتني انعام.“ مونکي عجب لڳو، شاهين کي هن بابت سيڪجهہ معلوم هو، پر شادي ٿيل هئس يا نہ سو معلوم نہ هيس. پر هن وعدو ڪيو تہ هوءَ پنهنجي ياءُ جي وسيلي اها خبر رکندي.

آءٌ خوشيءَ کان ديواني ٿي ويس ۽ شاھين کي چنبڙي پيس. پر ٻن ڏينھن کان پوءِ شاھين جڏھن مونکي ٻڌايو تہ عاشق شادي شده ھو، تہ منھنجي اکين اڳيان اونده اچي ويئي. شاھين کلي چيو، ”پر ھتي ڪنوارن وانگر رھي ٿو، ممڪن آھي نہ ٻي....“

”نہ نہ! آءٌ ڪنھن عورت تي ظلم ڪرڻ بابت سوچي بہ نٿي سگھان.“ مون چيو. اندر واري انھن لفظن چوڻ ۾ ذرو بہ ٻپيرائي نہ پئي ڪئي. مون تمام وڏي دعوي ڪئي ھئي، الائي ڇا ٿيو. جو ڪن ڏينھن کان پوءِ مونکي ڪا طاقت عاشق جي در تي پھچائي چڪي ھئي. ھن پنھنجي نازي ناول جي ڪاپي مونکي ڏني. سندس آڱريون منھنجين سنھڙين آڱرين کي ڇھي ويون. ھاءِ ھاءِ، اھو ڇھاءُ منھنجي زندگيءَ جو عظيم سانحو بڻجي ويو. مون ھنجي محبت ۾، جيڪا پوءِ چرچو بڻجي پيئي، دنيا کي وساري ڇڏيو. آءٌ ھنجي محبت ۾ انڌي ٿي پيس. ھنجي ھر لفظ ۾ جادو لڪل ھو. ھا، پيو نہ تہ ھڪ شادي شده مرد سان ڪيئن لنئون لايان ھا. مونکي اھو بہ وسري ويو تہ آءٌ ھڪ شادي شده عورت تي بہ ظلم ڪري رھي ھيس. مون ھنجي پيار ۾ سڀ اخلاقي قدر ۽ انسانيت جا سبق فراموش ڪري ڇڏيا ھئا. ھُو ھو بہ اھڙو، پري کان ڏسجيس تہ ھر ڳالھہ کان لاتعلق پيو لڳي. سندس پرڪشش ۽ مختصر گفتگو مونکي موھي وڌو ۽ ٻن چئن ملاقاتن ۾ آءٌ ھنجي

بلڪل قريب پهچي ويس.

نيٺ هڪ ڏينهن مون هڪي هڪي ڪيس چئي ڏنو. ”ڪاش، تون شادي شده نہ هجين ها.“

”پوءِ تون ڇا ڪرين ها؟“

”آءٌ....“ آءٌ شرمائجي ويس. هو خاموش رهيو. فريبي- هنجي خاموشيءَ ۾ ڪيترو نہ فريب ۽ مڪر سمايل هو. هن مونکي ’ها‘ ۽ ’نہ‘ جو ڪوبہ جواب ڪونہ ڏنو ۽ آءٌ هنجي پکيڙيل فريب جي ڄار ۾ ڦاسندي ويس. ايستائين جو هنجو نالو محبت جو پيو نالو بنجي پيو. منهنجي پيءُ منهنجي رازدار هئي، پر هنجي ڪابہ صلاح ڪارگر نہ ٿي. پيءُ جو خيال هو تہ عاشق مون سان شادي نہ ڪندو. مون الائي ڇو اميد نہ لاٿي هئي. عاشق مونکي ڪيتريون سوکڙيون ڏنيون. ان ڪري پاڻ خوش فهميءَ جي ڪوڙڪي ۾ وڪوڙجي ويس. پنهنجي حال سارو مون بہ ڪيس ڪي تحفا ڏنا، تن جو هن الائي ڪهڙو مطلب ڪڍيو.

مونکي اهو ڏاڪ منجهند جو وقت ياد آهي. جڏهن مون هن فريبيءَ جي چائنٺ تي قدم رکيو. هن هڪ اهڙي مسڪراهٽ سان منهنجي آجيان ڪئي، جنهن منهنجو صبر کسي ورتو. آءٌ ٻوڙي وڃي ڪيس چنبڙيس. هن فريبيءَ منهنجين ٻانهن کي پنهنجي ڳلي ۾ هار بنائي ڇڏيو. منهنجي جسم ۾ باهہ وٺي ويئي. هن مونکي خوب پيار ڪيو. اوچتو منهنجين اکين ۾ لڙڪ ڏسي حيرانيءَ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مان پڇڻ لڳو، "نجمہ، هي ڇا؟ تنهنجين اکين ۾ لڙڪ."
"لڙڪ ئي قسمت ۾ لکيل آهن،" مون چيو. "تون اگهي سگهين ٿو منهنجا لڙڪ؟" هنجي گرفت ڍري ٿي ويئي. آن ڏينهن هن مونکي پنهنجي ڏاهيل تازي تصوير ڏيکاري، جنهن ۾ هڪ ٻيڙي گرداب ۾ ڦاٿل ڏيکاريل هئي ۽ هڪ مرد ۽ هڪ عورت هٿ هٿ ۾ ڏيئي ڪناري تي بيٺل هئا.

"منهنجي دل وٺي بدران، ٺٺولي تو ڪرين."

"ٺٺولي!"

"اها ٺٺولي نہ آهي تہ ٻيو ڇا آهي؟" مون سڏڪندي چيو. "اوهين ٻئي هڪٻئي جي ساٿ ۾ ڪناري تي بيٺا آهيو ۽ منهنجي ٻيڙي گرداب جي حوالي آهي."

"نجمہ!"

"اهوئي مطلب آهي نہ؟"

"نجمہ!"

"مون لاءِ اشارو ڪافي آهي، آءٌ مصور جي زبان خوب سمجهان ٿي."

"نجمہ، منهنجو اهو مقصد نہ هو."

"ها ها، مقصد سمجهي سگهان ها تہ ڇو برباد ٿيان ها."

منهنجن سڏڪن تي ابترو چيائين، "نجمہ مونکي افسوس آهي." جڏهن آءٌ خاموش ٿيس تہ چيائين، "نجمہ، منهنجين مجبورين کي ڏس." مون کيس اڻ سڌيءَ طرح شادي لاءِ چيو، پر هن ڪو واضح جواب نہ ڏنو. حقيقت

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۾ هنجي آنا ڪاني منهنجي تباهيءَ جو باعث ٿي.
ان ڪانپوءِ هو ڪنهن شاهڪار تصوير جي تڪميل لاءِ ڪنهن پرفضا مقام تي هليو ويو ۽ ڪافي وقت سانس ملاقات نہ ٿي. پوءِ وري پڌن ۾ آيو تہ هن مصوري ڇڏي ڏني هئي. هڪ سال ڪانپوءِ جڏهن مونکي مليو تہ مون هنجي اکين آخري پيرو محبت جي جهولي پکيڙي. هو چڱيءَ موڊ ۾ هو. ڳالهہ ڳالهہ تي پئي مرڪيو ۽ منهنجي دل پئي خوش ڪيائين.
”نجم، تون منهنجي پوزيشن کي نٿي سمجهي سگهين.“
”اها عورت جي خامي آهي.“
”آءٌ چاهيان ٿو تہ اسين دوستن وانگر رهون.“
”دوستن وانگرا“ مون چيو.
”ها، دوستن وانگر“ هن چيو. ”تنهنجي شادي ڪنهن سان بہ ٿئي، پر اسين دوستن وانگر رهي سگهون ٿا.“
”گناهہ جي ترغيب ڏيڻ جي ضرورت ناهي.“ منهنجو منهن ڳاڙهو ٿي ويو.
”نجم، مونکي سمجهڻ جي ڪوشش ڪر. منهنجو مطلب اهو ناهي جيڪو تون ٿي سمجهين.“
”هڪ مشرقي عورت ائين ڪڏهن بہ نہ ڪندي،“ مون چيو.
”هڪ مشرقي عورت پنهنجن مائٽن کان لڪي، غير مرد سان ملڻ ۾ عيب نٿي ڄاڻي پر....“
”آءٌ بلڪل ڪونہ ٻڌنديس.“ سندس ڳالهہ ڪاٽي چيم.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ان ڪانپوءِ هو تقرير ڪندو رهيو: ”جڏهن تون مشرقي عورت جو لبادو ٿي اوڍين، تڏهن مڪمل مشرقي عورت بڻج. نيم مشرقي عورت جو ڪردار ڇو ٿي ادا ڪرين. مون توکي دوستن وانگر ملڻ لاءِ چيو هو، نه ڪنهن گناهه جي ترغيب ڏني هئي. دوستن وانگر ملڻ لاءِ ضروري نہ آهي تہ بند ڪمري ۾ ملجي. آءٌ شادي شده مرد آهيان. تون عورت ٿي ڪري هڪ عورت ٿي پهاج بڻجڻ ٿي گهرين. نہ ملندين، نہ ملج، توکي اختيار آهي.“ ائين چئي هو پنهنجي تازي ڏاهيل تصوير ڏي منهن ڦيرائي بيهي رهيو.

مون برقعو ڪنيو ۽ ٻاهر نڪرڻ لڳس! اهو سوچيندي آءٌ هن بي مروت جي چانئٺ اڪري آيس، مايوس ۽ نامراد بڻجي. آءٌ چاڻان ٿي تہ هو اڄ ڪلهہ ڪنهن ڏي مائل آهي. مونکي رشيد سان سندس دوستيءَ جي اصلي حقيقت بہ معلوم آهي. پر خير-

رشيد

هاڻي تہ محسوس ڪريان ٿو تہ عاشق جو مون ڏي مائل ٿيڻ ڪهڙي سبب هو. مون تاريخ، ادب، فلسفي، طب ۽ نفسيات جو گهرو مطالعو ڪيو آهي، تنهن مان آءٌ هن نتيجي تي پهتو آهيان تہ دنيا ۾ پنهنجي خوشيءَ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪان وڏيڪ اھميت ڪنھن بہ شي کي نہ ڏجي. ماڻھن جي ٽوڪڻ جي پرواھ نہ اٿم.

ماڻھن جي عادت آھي تہ ڪنھن کي خوش نہ ڏسي سگھندا آھن. منھنجي ذھني نشونما اھڙي نموني ٿي آھي، جو آءٌ ڪنھن حد تائين باغيانہ خيالات رکان ٿو. ننڍپڻ ۾ مائٽن مونکي ھر ڳالھہ تي ٽوڪيو ۽ روڪيو، منھنجي ھر قدم کي ناجائز ۽ نامناسب سڏيو ويو. تعليم ۽ تربيت جي سلسلي ۾ مائٽن جي آمريت جو شڪار ٿيڻو پيو، ڇا پڙھجي ڇا نہ پڙھجي، اھو بہ حق مونکي نہ ھو. لباس ڪھڙو پائجي، تنھنجو بہ اختيار نہ ھئم. پابنديون ننڍپڻ کانوٺي بيزار ڪري وڌو، پر پڙڪ ٻاھر ڪڍڻ جي بہ ھمت نہ ھيم.

نيٺ اھا ڳالھہ منھنجي طبيعت جو جزو بنجي ويئي ۽ پرپٺ ڳالھائڻ جي عادت پئجي ويم. مائٽن جي اڳيان سڀ وچاڙون وسري وينديون ھيم.

منھنجي شاديءَ پيري منھنجو وڏن جي قائم ڪيل روايتن سان ٽڪر ٿي پيو. مون شاديءَ جي سلسلي ۾ ۾ خانداني روايت کي ٽوڙيندي، شھر وارن عزيزن مان ھڪ تعليم يافتہ ڇوڪريءَ جي چونڊ ڪئي، گھر ۾ زلزلو اچي ويو. اسانجي گھر ۾ پيو تہ نھيو پر ڇوڪرين کي پڙھائڻ ڏي عيب سمجھيو ويندو ھو. گھر ۾ ريڊيو ۽ فونو رکڻ نہ پري جي ڳالھہ ھئي. خير مونکي ڪاميابي ٿي ۽ پنھنجي پسند موجب شادي ڪيم پر ھاڻي خبر

پيئي اٿم تہ آءٌ غلط انتخاب ڪري ويٺو هوس شاديءَ
کان پوءِ منهنجي لباس وغيره ۾ گهڻو فرق اچي ويو.
اهو منهنجي زال جو خاص مشغلو آهي تہ هوءَ پنهنجي
پنهنجي پسند موجب لباس پائڻ تي مجبور ڪندي آهي.
مون سندس اشارن تي نچڻ شروع ڪيو ۽ وقت بوقت
انهيءَ ناچ کان بيزار بہ ٿيو آهيان، پوءِ بہ ڪٿي هوءَ
منهنجي ٿئي، سو ٿيو خير. ڪڏهن ڪڏهن ائين سمجهندو
آهيان تہ ڪو لڪل شيطان اسان ٻنهي جي وچ ۾ حائل
ٿي ويو آهي.

مون جڏهن عاشق سان پنهنجي زال جو تعارف ڪرايو
تہ هوءَ هن ڏي جلد مائل ٿي ويئي. ائين لڳم ڄڻ هو
ٻئي سالن کان هڪٻئي کي سڃاڻندا هئا. پهريائين تہ
مونکي اهو پنهنجو خام خيال محسوس ٿيو، پر آهستي
آهستي پنهنجي ڪنن تي پڇتايم. صاف ڏٺم تہ ڳالهہ
ويچ طبيب کان نڪري چڪي هئي.

منهنجي طبيعت ۾ هڪ ڳالهہ هي بہ آهي تہ آءٌ
پنهنجي دوست کي پڻ کان پري ڪرڻ جي هرڪا
ڪوشش ڪندو آهيان. عاشق کي نجهہ کان چڪي پاڻ
ڏانهن آڻڻ جو اهوئي هڪ طريقو بچيو هو تہ کيس
پنهنجي زال سان ملايان. چيو اٿن تہ عورت عاشقن جي
ڪمزوري آهي. تنهن ڪري مون پنهنجي سوچ موجب
ائين ڪيو. مون چاهيو ٿي تہ عاشق جو اهڙو ڪو بہ
دوست نہ هجي، جنهنکي هو مونکان وڌيڪ چاهي. ان

ڪري پڇرپائين نتيجي جي سوچ بہ نہ ڪيم.
منهنجو مطالعو تمام وسيع آهي. خاص طور مون انساني نفسيات تي گھڻا ڪتاب پڙهيا آهن. گھڻي علم نقصان بہ گھڻا ڏنا آهن. علم جي روشنيءَ ۾ زال کي قبضي ۾ رکڻ جي هرڪا ڪوشش ڪئي اٿم. هار ٿيا تہ بہ زال سڄي منهنجي نہ ٿي. وري جڏهن عاشق سان ملي تہ مورکو منهنجي شخصيت گم ٿي ويئي. ڪڏهن ڪڏهن زال جي خوشيءَ لاءِ عاشق کي وٺي اچي حاضر ڪندو هوس تہ بہ ڏٺم تہ منهنجي درد جو علاج نہ ٿيو. گذريل سال کان خاص طور هن مسئلي کي سلجھائڻ ۾ لڳس.
آءٌ ڪي ڏينهن ٻاهر هوس. موٽيس تہ معلوم ٿيو تہ عاشق اچڻ وڃڻ ڇڏي ڏنو هو. مون سمجھيو تہ ٻاهر هليو ويو هوندو، پر خبر پيئي تہ هو شهر ۾ موجود هو. مونکي فڪر ٿي پيو. مون هن سان هلي وڃي دوستيءَ جو ناتو ڳنڍيو هو.
آءٌ جڏهن ساڻس مليس تہ هو منجھيل ۽ بيزار پئي لڳو. 'ممڪن آهي منهنجي زال جي زبان مان ڪو اهڙو لفظ نڪتو هجي، جنهن کيس ڏکويو هجي' مون سوچيو. 'يا نجمہ جي شاديءَ سبب خيالات جا طوفان اٿيا هجنس.'
خير آءٌ سمجھي نہ سگھيس. مونکي بہ پورو منهن ڪونہ ڏنائين. سندس بيزار مسڪراهٽن ۽ تمام گنڀير گفتگو مونکي ڪانئس اٿي گھر موٽي اچڻ تي مجبور ڪيو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مون سائس ملڻ گھڻو گھٽائي ڇڏيو. ان ڪانپوءِ هو مون وٽ هڪ ڀيرو بہ نہ آيو. آءٌ سڄو وقت گھر ۾ پيو هوس نہ ڪنهن ڏينهن هو مون سان ملڻ اچي، پر هو نہ آيو.

زال جو رخ ڏٺم تہ اهو بہ ٺيڪ نہ هو، هوءَ ڇڻ پنهنجي پوزيشن بچائڻ ۾ پوري هئي. ها منهنجي زال هڪ معزز ۽ شادي شده عورت آهي، هنڪي پنهنجي پوزيشن صاف رکڻ گھرجي نہ تہ سندس سماجي حيثيت تي ڪيڏو نہ خراب اثر پوڻ جو امڪان آهي.

عاشق

مونکي پنهنجي سماجي حيثيت جي ڪا پرواهہ ڪانهي. ڇاڪاڻ جو آءٌ تمام جذباتي آهيان، پر ڪن جذباتي موقعن تي منهنجو چهرو جذبات کان بلڪل خالي بہ نظر ايندو آهي. جيڪڏهن عورت هڪ ڪشش آهي، تہ آءٌ ننڍپڻ کان ان ڏي ڇڪجندو رهيو آهيان. آءٌ اجان ڏهن سالن جو مس هوس، جڏهن مونکي اها بہ خبر نہ هئي تہ عورت ڇا آهي. مرد ڇا آهي. تڏهن بہ مون پاڻکي هڪ عورت ڏي مائل ٿيندي محسوس ڪيو. سڄو وقت ان وٽ گذارڻ پسند ڪندو هوس. هنجي هر چرپر وڻندڙ هئي، هر گفتو دل ۾ چڀي وڃڻ وارو هو. ايترو تہ نرميءَ سان ڳالهائيندي هئي، جو منهنجو سڄو ڌيان پاڻ ڏي ڇڪي وٺندي هئي. منهنجي دل ۾ هن لاءِ

هئي. آئيءَ جو پيءُ بدلي ٿي ويو. بس اهي ڏينهن ۽ هي ڏينهن، نه تو ڏٺي نه مون ڏٺي. هاڻي جڏهن وڏو ٿيو آهيان، تڏهن ٿو بورچياڻيءَ جي اشارن جو مطلب سمجهان ـــ بلي.

آءٌ جڏهن وڏي وڏو ٿيس، ته دل ۾ هرويرو به مٺو مٺو درد محسوس ٿيڻ لڳم. خاص طور اها رات نه وساري سگهندس، جڏهن رات شهر جي نئين سئنيما ۾ نئين فلم 'داستان' ڏسڻ لاءِ ويو هوس. فلم جي هيروئن عاشقن جي دلين جي راڻي ثريا هئي. آءٌ اڪيلو هوس. فلم ڏسي ٻاهر نڪتس، اڃان اکين ۾ ثريا جي تصوير ۽ ڪنن ۾ ثريا جو سريلو آواز ڀري رهيو هو ته ڪنهنجو آواز ڪن تي پيو، "ڀڄو." ها مون ڀڄي ورتو. اهڙو سريلو آواز ڪير نه ڀڄندو.اهو آواز ثريا جي آوازکان به سريلو لڳو. آءٌ شرمائيندي اڳتي وڌيس ته ڏٺم هڪ برقعي پوش ۽ هڪ ننڍڙي ڇوڪري سهنجي اکيان هئي. مون هنن جو حڪم ڀڃو ۽ ٽانگو هٿ ڪرڻ ۾ دير نه ڪئي. هو چڙهي ويٺيون. برقعي پوش پنهنجو چانڊوڪيءَ ۾ ونهتل چهرو مونکي ڏيکاريو ۽ چوڻ لڳي، "تنهنجو گهر مارڪيٽ ڏي هجي ته اسان سان گڏ هل." آءٌ ڀڄندي ترندي هائوڪار ڪري ٽانگي ۾ چڙهي ويٺس. سڄي واٽ عجيب ڪشمڪش ۾ هوس. ٽانگو مارڪيٽ چوڪ طرف مڙيو ته مون لهڻ لاءِ احتجاج ڪيو، پر ڇوڪرين واري ٻانهن مونکي پڪڙي ورتو. آءٌ ڏڪي خاموش

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٿي ويس. مون ۾ چھڪنڊڙ اکين ۾ عجيب ڪشش ڏٺي، اُن کي اوھين وٺي سو ڻالو ڏيو. اُنھن ۾ ڪشش وارين تلوارن جي ڀري ھيٺ آءٌ ڪنھن نامعلوم محلي ذي وڃي رھيو ھوس. اھي تلوارون ڪنھن فلمي پريءَ جي نظرن کان گھٽ گھائل ڪندڙ نہ ھيون.

جڏھن ھمکي سندس گھر پھچڻي ٻہادو ھيرآباد ڏي موڙي رھيو ھوس، تہ مون محسوس ڪيو تہ ھاڻي قصي جي ابتدا ٿي چڪي ھئي. ھاڻي ڪنھن فلمي ھيروئن بابت سوچڻ وقت جو زيان ھو. منھنجي ھيروئن مونکي ملڻ جو وقت ڏيئي چڪي ھئي. ھوڏانھن منھنجو امتحان ويجھو اچي رھيو ھو ۽ ڪتاب تہ ھونئن ئي منھنجو منھن ڏسڻ لاءِ سڪي رھيا ھئا.

ٻن ڏينھن کان پوءِ وعدي موجب، ٻيگاھہ وقت تي وڃي سندس دروازو کڙڪايم، منھنجي ھيروئن دروازو کوليو. مونکي ايتري سھوليت سان ٻہ ڏاڪي ڏاڪڻ تان ڪنيي کڻي ورتائين، ڇاڪاڻ آءٌ کو ھلڪڙو راندڪو ھوس. ھا اُن وقت ھنجي مقابلي ۾ آءٌ ھوس بہ راندڪو، جنھنکي ھن راند لاءِ منتخب ڪيو ھو.

منھنجي ھيروئن اُن ڪمري ۾ مونکي پھريائين ھڪ آرام ڪرسيءَ تي ويھاريو، پوءِ - پوءِ، مونکي اُتان کڻي ورتائين، کڻي پنھنجي ھنج ۾ وھاريائين. آءٌ ھنجي ھنج ۾ عجيب لڳي رھيو ھوس. اُھا ڇپيات ۽ اُھو ڪنوارو سرور لفظن ۾ بيان نٿو ڪري سگھان. ڏپ ۽ لطف

جي گڏيل جذبات ڪان آءٌ پگھر جي پيو ھوس. ڀيو موکي الائي ڇا ٿيو ھو ــــ! عجيب ڇوڪري ھئي.

ان وقت منھنجي عمر تيرھن چوڏھن سال ھئي ۽ منھنجي ھيروئن ٻاويھن يا ٽيويھن سالن جي پئي لڳي. منھنجي شادي اڳ ۾ ئي ٿيل ھئي. پر شاديءَ جي مقصد جي رڳو اينري خبر ھيم تہ زال گھر ۾ اچي ماني پچائيندي آھي ۽ بس. پاڻھي ٻار پيدا ٿيندا آھن، پر جي ٻار نہ ٿيا نہ ڇمبو تہ خدا نٿو ڏي. منھنجي شادي مائٽن پنھنجي خوشي ڏسڻ لاءِ ڪئي ھئي ۽ موکي بہ آفرين ڏيو جو نون ڪپڙن جي خوشيءَ ۾ موڙ ٻڌي گھوٽ ٿيس. انھيءَ حساب سان منھنجي رت جو دؤرو تيز ڪرڻ جو پھريون اعزاز منھنجي ھن ھيروئن کي مليو. ھن پنھنجي پيار جا بي انداز ڏيا، منھنجي ڇھري ۾ ھٿن تي ھنيا. ڏافيون بہ ڪارايائين. يقيناً ھنکي منھنجي ڪمسنيءَ جو احساس ھو. ڏافين جي لالچ نھايت مناسب ھئي. پوءِ معلوم ٿيو تہ لالچ ڏيڻ ھنجي خاندان جي روايت ھئي. ڪنھن پکيءَ کي ڪوڙڪي ۾ ڦاسائي، اُن کي ننڍيون وڏيون لالچون ڏيئي، قبضي ۾ ڪري، پرَ ڪاٽي ڇڏيا ويندا ھئا. ڪيترو بہ اھو ٻيوس پنڇي پک پچاڙي تہ بہ آزادي ممڪن نہ ھئي. سواءِ ڪنھن غيبي امداد جي.

ھڪ ڏيھن ھوءِ چوڻ لڳي، ”منھنجي شادي ٿيڻ واري آھي. شاديءَ کان ھفتو اڳ آءٌ توکي ھتي رات

جو ملنديس. پوءِ توکي هڪ خاص ڳالهہ ٻڌائيند يس.
ايندين نہ؟ تون منهنجي ڳالهہ ٻڌندين نہ؟"

"ها،" مون سندس هنج ۾ ليٽي ليٽي، ڪنڌ لوڏي
چيو. "ڳالهہ چوندہ ٻڌندس."

"ڏس متان نہ ٻڌين؟"

"آءٌ ٻوڙو ٿورو ئي آهيان."

"آءٌ توکي ٻوڙو ڪري ڇڏينديس."

"ڪيئن ٻوڙو ڪندئين؟" مون اچرج منجهان پڇيو.

"هينئر توکي ڪونہ ٻڌائينديس." هن چيو. ان رات
پوئين شو ختم ٿيڻ تائين آءٌ هن جي هنج ۾ ننڊ ڙي
ٻار وانگر پيو رهيس. هن مونکي ايترو پيار ڪيو جو
مون سمجهيو تہ هوءَ مونکان سواءِ رهي نہ سگهندي.

هنجي شاديءَ کان پورو هڪ هفتو اڳ مقرر رات،
آءٌ چور دروازي کان داخل ٿيس. سياري جي رات هئي.
سندس گهر جا سڀ ڀاتي مٺي ننڊ ۾ هئا. مونکي ڏسي
ڇرڪ ني جيڪا مٺي مرڪ آندائين، ان کي ڪاش
آءٌ اج بہ وساري سگهان. واقعي مرد ڪيترو نہ بيوقوف
ٿئي ٿو.

هن مونکي ڀاڪر ۾ ڪٺي ورتو ۽ ائين منهنجي
ڪنڌ ۾ ٻانهون ويڙهي ڇڏيائين، جيئن ارڙ نانگ پنهنجي
شڪار کي وڪوڙي وجي. سندس ڏنگون منهنجين ڏنگن
۾ ويڙهجي ويون. چپ منهنجن چپن ۾ مضبوطيءَ سان
ڦبي ويا. عجيب ميلاج هوس چپن ۾. عجوب نشي ۾

جي گذيل جذبات ڪان آءٌ پگهرجي پيو هوس. پيو مونکي الائي ڇا ٿيو هو___! عجيب ڇوڪري هئي.
ان وقت منهنجي عمر تيرهن چوڏهن سال هئي ۽ منهنجي هيروئن ٻاويهن يا ٽيويهن سالن جي پئي لڳي. منهنجي شادي اڳ ۾ ٿي ٿيل هئي. پر شاديءَ جي مقصد جي رکو ايتري خبر هيم تہ زال گهر ۾ اچي ماني پچائيندي آهي ۽ بس. ٻاٽهي ٻار پيدا ٿيندا آهن، پر جي ٻار نہ ٿيا تہ چئبو تہ خدا نٿو ڏي. منهنجي شادي مائٽن پنهنجي خوشي ڏسڻ لاءِ ڪئي هئي ۽ مونکي بہ آفرين ڏيو جو نون ڪپڙن جي خوشيءَ ۾ موڙ ٻڌي گهوٽ ٿيس. انهيءَ حساب سان منهنجي رت جو دؤرو تيز ڪرڻ جو پهريون اعزاز منهنجي هن هيروئن کي مليو. هن پنهنجي پيار جا بي انداز ٿيا، منهنجي ڇهري ۾ هٿن تي هنيا. ڏاڍيون بہ ڪارايائين. يقينا هنکي منهنجي ڪمسنيءَ جو احساس هو. ڏاڍين جي لالچ نهايت مناسب هئي. پوءِ معلوم ٿيو تہ لالچ ڏيڻ هنجي خاندان جي روايت هئي. ڪنهن پکيءَ کي ڪوڙڪي ۾ ڦاسائي، ان کي ننڍيون وڏيون لالچون ڏيئي، قبضي ۾ ڪري، پرَ ڪاٽي ڇڏيا ويندا هئا. ڪيترو بہ اهو ٻيوس پنڇي پک ٻڇاڙي تہ بہ آزادي ممڪن نہ هئي. سواءِ ڪنهن غيبي امداد جي.
هڪ ڏينهن هوءَ چوڻ لڳي، "منهنجي شادي ٿيڻ واري آهي. شاديءَ ڪان هفتو اڳ آءٌ توکي هتي رات

جو ملنديس. پوءِ توکي هڪ خاص ڳالهہ ٻڌائينديس.
ايندين نہ؟ تون منهنجي ڳالهہ ٻڌندين نہ؟"

"ها." مون سندس هنج ۾ ليٽي ليٽي، ڪنڌ لوڏي
چيو. "ڳالهہ چونہ ٻڌندس."

"ڏس مٺان نہ ٻڌين؟"

"آءٌ ٻوڙو ٿورو ئي آهيان."

"آءٌ توکي ٻوڙو ڪري ڇڏينديس."

"ڪيئن ٻوڙو ڪندئين؟" مون اچرج منجهان پڇيو.

"هينئر نوکي ڪونہ ٻڌائينديس." هن چيو. ان رات
پوئين شو ختم ٿيڻ تائين آءٌ هن جي هنج ۾ ننڍڙي
ٻار وانگر پيو رهيس. هن مونکي ايترو پيار ڪيو جو
مون سمجهيو نہ هوءِ مونکان سواءِ رهي نہ سگهندي.

هنجي شاديءَ کان پورو هڪ هفتو اڳ مقرر رات،
آءٌ چور دروازي کان داخل ٿيس. سياري جي رات هئي.
سندس گهر جا سڀ ڀاتي مٺي ننڊ ۾ هئا. مونکي ڏسي
ڇهرڪ نہ ڀي جيڪا مٺي مرڪ آندائين، ان کي ڪاش
آءٌ اڄ بہ وساري سگهان. واقعي مرد ڪيترو نہ بيوقوف
ٿئي ٿو.

هن مونکي ياکر ۾ ڪٺي ورتو ۽ اٿين منهنجي
ڪنڌ ۾ ٻانهون ويڙهي ڇڏيائين، جيئن ارڙ ناڳ پنهنجي
شڪار کي وڪوڙي وجهي. سندس ٽنگون منهنجين ٽنگن
۾ ويڙهجي ويون. چپ منهنجن چپن ۾ مضبوطيءَ سان
ڦيي ويا. عجيب ميٺاج هوس چپن ۾. عجيب نشي ۾

لذت جي ڪيفيت سبب منهنجو توازن ڏي قائم نہ رهيو. اکيون کوليم تہ هنجي ياڪر ۾ پيو هوس.

منهنجي رت جو دَورو تيز ٿي چڪو هو. هنجي سيني جي گرمائش منهنجي جسم ۾ باهہ لڳائي ڇڏي هئي. هنجي اکين ۾ ستارا چمڪي رهيا هئا ۽ منهنجي ساهہ جي سرهاڻ هنجي اهڙي حالت ڪري ڇڏي هئي، جو هنجو هٿ منهنجي قميص جي بٽڻ ڏي هلندو ويو.

”توکي خبر آهي شاديءَ کان پوءِ ڇا ٿيندو آهي؟“

”نہ،“ مون چيو.

”تون شادي شده آهين، توکي اِها بہ خبر ڪونهي!“

”آءٌ نِنڍڙو آهيان.“

”پر آهين تہ وهہ جو ڳنڍڙو،“ هن چيو. ”هليا تہ آءٌ توکي ٻڌايان.“ ائين چئي، هن هٿن سان منهنجي جسم جو سروي ڪرڻ شروع ڪيو. ائين لڳم ڄڻ مونکي ڪنهن زمين تان مٿي کڻي ورتو هجي. جڏهن هنجا هٿ بي قابو ٿي ويا، تڏهن آءٌ بہ ڇڙواڳ بڻجي پيس. اسين بلڪل ننڍڙا ٻار ٿي پياسين، جهڙا ماءُ جي پيٽان ڄاول ٻار. اسان ’ليڊي چيٽر ليزلور‘ ناول جا ڪردار ’ڪوني‘ ۽ ’ميلرس‘ بڻجي پياسين. مون پاڻکي هڪ نئين دنيا ۾ محسوس ڪيو. جيڪا اڳ مون اصل ڪونہ ڏٺي هئي. منهنجي هيروئن مونکي جيڪا اهميت ڏني هئي، تنهنجو مول مقصد اهو هو. مونکي خمار جي ڪيفيت هئي ۽ وهائي ۾ ڇڪ پيل هئم. هن مونکي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آهستي آهستي ڪِري هٽائي پري ڪيو.
”شاديءَ کان پوءِ اٿين ٿيندو آهي.“ هن مدهنجي ڳل تي ٺڪي ڏيئي چيو.
”ڀيو ڇا ٿيندو آهي؟“
”آوڏان آوڏان،“ هن چيو. ”پوءِ ٻار ڄمندو آهي.“
”گهڻا؟“ مون اٿين ڏي ڀڇي ورتو.
”ڪيترا ئي.“
”تون ڪيترا ٻار ڄڻيندين؟“
”هڪڙو،“ هن چيو. ”پوءِ نمبر وار....“
”پنهنجي ڀهرڌن ٻار جو نالو ڇا رکندئين؟“
”هٽ شرير—“ هن مونکيءَ ڪلهي تي ڌڪ هڻي چيو.
”هاڻي آءٌ وڃان؟“ مون اُٿي ٻيهندي چيو.
”ٿورو ترس.“ اٿين چئي، هن هڪڙو هانگ ڪانگ جو نهيل رومال ۽ جرمنيءَ جي سينٽ جي شيشي ڏني.
وچن لڳس تہ دريءَ جي اوٽ مان نيڻ نهار تائين مونکي ڏسندي رهي. ايستائين جو آءٌ گهٽيءَ جو موڙ مڙي فلم نان موئندڙ تماشبين سان شامل ٿي ويس.
وقت درياءَن جا رخ موڙيو ڇڏي. انسان وبچارو ڪهڙي وٽ آهي. آءٌ ڪن اڻ-تر سببن ڪري گهڻو وقت پنهنجي هيروئن سان ملي نہ سگهيس. هُجي شادي ٿي ويئي. آءٌ تربيت لاءِ ڪراچيءَ هليو ويس. هڪ اڌ ڦيرو آيس تہ معلوم ٿيو هوءَ پنهنجي گهوٽ مٺي جي موڙ سان گڏ هلي ويئي هئي. سال کان پوءِ، هڪ ڦيري

ڪيس انڪل ڇهن ستن ڇوڪرين سان شاپنگ ڪندي ڏٺم، پر پنهنجي دستوري حضور شرميءَ سبب ڪيس ويجهو وڃي نہ سگهيس. آن ڪانپوءِ ڇهہ ست سال ڪراچيءَ ۾ رهيس. ايم. اي. بہ ڪيم ۽ شوق خاطر مصوريءَ جو مشغلو جاري رکيم. آنهن ڏينهن هڪ خانگي ڪاليج ۾ نوڪري بہ ڪندو هوس. ائين سمجهيو تہ نئين زندگي شروع ڪئي هئم.

ڪاليج ۾ پهرئين ڏينهن بي. اي. جي ڪلاس ۾ قطار ۾ پنهنجي هيروئن کي ويٺل ڏسي قدمن ۾ لرزش اچي ويم. آن وقت جي ڪيفيت لفظن ۾ بيان ڪرڻ منهنجي وس کان ٻاهر آهي. منهنجي ڪنن ۾ سنڌس لفظ وڃڻ لڳا:

”شاديءَ ڪانپوءِ ائين....“

آهو ليڪچر الائي ڪيئن ڏنم. ڪامن روم ۾ پهتس تہ عجيب حالت هيم. اکيون بند ڪري ڪرسيءَ تي ڪري پيس.

آنهن ئي ڏينهن منهنجي قاسم سان واقفيت ٿي، جنهن تي آءٌ ناز ڪريان ٿو. قاسم ۾ هڪ سچي دوست جون خصوصيتون هيون. اڄ بہ آءٌ هنجي محبت ۽ سچائيءَ تي فخر ڪريان ٿو. هو هڪڙي ڏينهن ڪامن روم ۾ آيو ۽ چيائين، ”سائين، جلدي هلو.“

آءٌ آن ’جلدي هلو‘ جي اثر هيٺ هن سان هليو ويس. هن ٻوائڪي هڪ ڪيفي ۾ پنهنجي هڪ دوست

رشيد سان مليو هوٽل مان اٿڻ وقت بل ڏيڻ ۾ رشيد بيجا تڪڙ ڪئي ۽ پنهنجو پئون ڏيڪارڻ جي آجائي ڪوشش ڪيائين. آءٌ گهبرائجي ويس. ٿورن ڏينهن ۾ خبر پئي تہ هي ڪرمفرما ادب ۽ تاريخ توڙي ٻين علمن ۽ فنن جي اهميت، اصليت ۽ ماهيت کان واقف هجڻ جو دعويدار هو. جملي آسماني، زميني ۽ خلائي علم هنجي اڳيان عاجز هئا.

قاسم کي چيم 'چڱو نہ ڪيو اٿئي.' منهنجو انديشو صحيح نڪتو، رشيد تيزيءَ سان مون ڏانهن وڌيو ۽ هفتي کان پوءِ مونکي پنهنجي گهر دعوت ڏيئي وٺي ويو. اتي پنهنجي زال سان منهنجو تعارف ڪرايائين تہ منهنجو وات ڦاٽي ويو.

منهنجي وچايل هيروئن منهنجي اڳيان ويٺي هئي.

(سهڻي ١٩٧٠ع)

ون ڊونٽ

(۱)

ماڻهو گهڻا ڏنهن پر شبانه جو مت ڪونه سمجهيم. آءٌ ۽ شبانه ڏسڻ ۾ ته ٻه آهيون، پر حقيقت ۾ هڪ آهيون. جيئن مڇي پاڻيءَ کان ٻاهر ۽ خوشبو گل کان ڌار رهي نٿي سگهي. تيئن اسانجو مثال هو. هر ڪو مثال ڏيئي اسانجي سات جو ذڪر ڪندو هو. ننڍيون هيونسين ته گڏ راند ڪندي مٽيءَ جا گهر ٺاهي، ڪلاڪن جا ڪلاڪ گهر بابت سوچيندڙيون هيونسين ته ٻه ماڻهو گهر ۾ ڇو ٿا رهن؟ ماڻهوءَ جا پيءُ ماءُ ڇو ٿا ٿين، (۽ ڪيئن ٿا ٿين؟) دهل ڇو ٿا وڄن؟ شرنائيون ڇو ٿيون ڪوڪن؟ ڪنوار پرڻجي گهوٽ جي گهر ڇو ٿي وڃي؟ روئندي ڇو ٿي وڃي؟

گڏين جي شادي ڪري ۽ هٿ چنبڙي هليون ويندڙيون هيونسين، ڇو ته گڏيءَ سان اسانجو ڪو لاڳاپو ئي نه هو. هڪ ڀيري شبانه پنهنجي گڏي منهنجي گڏي کي پرڻائي ڏني ۽ موڪلائڻ وقت روئي چوڻ لڳي، ”فرزانه، منهنجي گڏيءَ جي پارت اٿئي.“ مون به روئي ڏنو. ”ادي، پڪ، گڏيءَ کي سدا سکيو رکندو.“ منهنجو ايترو چوڻ ۽ شبانه جو اوڇنگار ڏيڻ. ”ادي، مرد تمام

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ظالم هوندا آهن. مستري جڙيو ڏس، ڪيترو نه پنهنجي زال کي ماريندو آهي! روز پيو سٽيندو اٿس.“

”هُو ته شراب پيئندو آهي. پيو اهڙو ڪونهي“، مون ايئن چيو ته سهي، پر دل ۾ ڪتڪو ٿي پيم.

اسڪول ۾ اسين ٻئي گڏ پڙهيوسين. شبانه مون سان هر وقت گڏ هوندي هئي. مٿين ڪلاسن واريون ڇوڪريون اسانکي ڏسي عجب جهڙا اشارا ڪنديون هيون. مٿڙڪ تائين ابندي اسانجو لباس به هڪجهڙو ٿي ويو. ڪپڙو به ساڳيو وٺنديون هيونسين. اسڪول جي ورانڊي مان لنگهندي اڪثر ڪنگهڪارون ٻڌڻ ۾ اينديون هيون، پر انهن جو مطلب مٿڙڪ جي نتيجي واري ڏينهن ڪجهه ڪجهه سمجهه ۾ آيو. اُن ڏينهن پاس ٿيڻ جي خوشيءَ ۾ اسان هڪٻئي کي اهڙو ڀاڪر پاتو، جو اُن ڀاڪر جو جوش ۽ خروش، گرمي ۽ نرمي توڙي زور ۽ شور تن بدن ۾ باهه لڳائي ڇڏي. شبانه منهنجي منهن ۾ نهاريو ۽ مون سندس حالت ڏٺي، ٻئي ڀڳهر ۾ شمر ٿي وياسين! خبر نه آهي ته ڇو؟

ڪاليج ۾ داخلا وٺي، هاسٽل ۾ پهتيوسين ۽ هڪ ئي روم ۾ رهاڪو ٿيوسين. ڪاليج جو اڄا پهريون ئي ڏينهن هجي. ٻئي ڇٽيون ورانڊي مان پئي لنگهيوسين ته پٺيان ڇو ڇوڪرن جا ٽهڪ ۽ آوازا ٿي ويا: ”ڀلان ڀليءَ جو ڇهه ڪونهي.“

”ڇوي ڪير ٿو ته توڻ ڪجهه نه ڪر. توڻ

پنهنجي حسن، دوروزه تي نازان نه ٿي.“ مون مڙي پٺيان نهاريو، پر تاب سهي نه سگهيس ۽ ڪنڌ ورائي ورتم. ايتري ۾ ٻن ڇٽين جو ڳنڍيل آواز آيو ۽ تاڙي به وڳي: ”جا مون تو سهي ناهين ٻولون.“

ڇورين ٺمريءَ ڳائڻ سان حد ڪري ڇڏي. مونکي اڄ به اُن ٺمريءَ جو مفهوم ڇيٽو ياد آهي. آهو هو: ’اڙي پيرن ۾ مينڌي ۽ برسات نه هئي. توکي اچڻو نه هو، نه ته ڪا ڳالهه نه هئي. غير سان ملاقات آ، اسان سان رڳو ٺلهي ڳالهه آهه. اڙي، وڃ توسان نٿي ڳالهايان.‘ ٺمري ٻڌنديون وڃي ڏاڪڻ تي چڙهيونسين، ته ٽي ڏينهن پيا به اهڙا رمارڪ ٻڌاسين: ”فرسٽ ڪلاس فول.“

”تنهنجي چوٽين تان قربان.“

”قتل جو سامان. سرمي جو نقصان.“

”واه ڙي منڊم.“

’فرسٽ ڪلاس فول‘ ته اسين به هيونسين، پر اسانجي چوٽيءَ تان قربان ٿيڻ جي ڪهڙي ضرورت هئي؟ شبانه جي ڪئپٽل وارن ڪيس منڊم جو لقب ڏياريو. نه اسان سرمي جو نقصان ڪيو هو ۽ نه، ڪنهنجي قتل جو سامان ڪيو هوسين. نه وري اسان وٽ تير تبر، چاقو، ڇري، تيغ ۽ تلوار هئي. بي تيغ سپاهي به ڇا لڙندو! اهي رڳو شاعرانيون ڳالهيون آهن ته ڪو بنا تلوار جي به جنگ ڪري سگهجي ٿي.

هاسٽل جي ڪمري ۾ اسان ٻنهي جي پلنگن ۾

ٿوري وڇوٽي هئي. ڪمري جي ڇت نـي غور سان نهاريوسين ته آتي اسانکي علم جا دريا ڀالوڙون ڪندي نظر آيا. منهنجي پلنگ جي پاسي واري ڇت تي تمام گهڻا شعر ڳاڙهين ۽ بلو پينسلين سان لکيل هئا. جن ۾ اڙدو شعر گهڻا هئا. سنڌيءَ ۾ فقط هڪ شعر لکيل هو، جنهن ۾ نهائين ڪان نينهن سکڻ لاءِ هدايت ڪيل هئي. مون ڪوٺ ۾ ڪنهن جي نهائين ڏٺي هئي. اُن ڪري مونکي خبر هئي ته نهائين پنهنجي باهه ۾ اندر پيئي ڏڳندي آهي، پر ٻاهر ٻاڦ نه ڪڍندي آهي. شباڻه جي پلنگ جي پاسي واري ديوار تي ٽوپيءَ کي ڏنل ڪپڙن جا تفصيل لکيل هئا ۽ تنهن سان گڏ ڪن ڇوڪرين جي نالي گوهرافشاني ڪيل هئي:

فريده جو پيار-
سدائين خوار.
ڊينبي ڊينبي دل-
ڦد وڌائي ڙي پاڳل.

ڏائيم ٽيبل به گهڻا لکيل هئا. هڪڙي ڏائيم ٽيبل ۾ سنڌيءَ واري خاني ۾ ’مس ڪينجهڪو‘ ۽ انگريزيءَ واري خاني ۾ ’ايزيبيٿ پهرين‘ لکيل هو. تنهن کانسواءِ ڇت تي ٻيا به گهڻا نقش ۽ نگار ٺهيل هئا (جن جي بيان ڪرڻ جي قديم خيالن جي روشنيءَ ۾، ۽ جديد اخلاقيات موجب اجازت ناهي).

هڪ ڳالهه خاص طور تي محسوس ڪئي سين. يعني

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڇوڪرين جا جوڙا ڪي پاڻ ۾ روم ميٽ هيون، پر سڀ نه. مونکي ۽ شبانه کي ڪن ڇوڪرين ڪجهه سمجهائڻ جي ڪوشش ڪئي، پر اسان نه سمجهيو. آءٌ ۽ شبانه جڏهن هاسٽل جي ورانڊي مان گڏ لنگهنديون هيونسين ته ڪڏهن ڪڏهن پنهان سُرتيار ۾ ڪي ڇوڪريون اسان جا نالا پڪارينديون هيون:

شبانه شبانه- فرزانه فرزانه
همين ڇوڙڪي نه جانا.
ڏوئل ڪنٽرول-
گربه ڪشتن روز اول
واه ڙي منهنجي پلڙي-
توسان اٿم دلڙي.
ڪٿا نه مارجئين بيشمار-
مرشد جي پونده مار.
اوجهڙ هليا سي نه پليا،
راه هليا پلجن.

ڪافي ڏينهن هيرڻ ميرڻ ۾ لڳي ويا. هاسٽل جي دستورن ۽ ڪلاس جي ڪم ڪان واقفيت حاصل ڪئي سين. هوم ورڪ تي هريل هيونسين، آن ڪري هتي به ڪلاس جو ڪم ڪري سمهڻ ڪانپوءِ گهري ننڊ ايندي هئي ۽ ڪو آڙيو ٽڙيو خواب به نظر ڪونه ايندو هو.

هڪڙي رات ڪمري ۾ اوچتو کڙڪو ٿيو ۽ شبانه ڏُو اچي منهنجي پلنگ تي ڪري. آءٌ ٽپ ڏئي اٿيس.

حقيقت ۾ ٻلي ڪمري ۾ بند ٿي ويئي هئي. مون آئي دروازو کولي ٻليءَ کي هڪلي ڪڍيو ۽ پوءِ در بند ڪري ڇڏيم. شبانه ڏکي رهي هئي.

”ادي، ميڏا ته ساهه پيا نڪلدا هئي،“ شبانه آيا ساهه کڻندي چيو.

هوءَ اڪثر ڊپ ۽ غير معمولي حالتن ۾ بي ساختو پنهنجي مادري ٻوليءَ ۾ ڳالهائيندي هئي.

”هاڻي وڃي ساهه، ڏٺي تنهنجي بهادري،“ مون چيو.

”مراد شاهه“ شبانه پنهنجو پسنديده قسم کڻندي چيو.

”مين جدا ڪونه سمهسان، مين کون ڊپ پيا لڳندا هئي.“

”ٻليءَ کان ڊنيئي آهين، تون کهڙا آئي ڌاڙها مار پندئين.“

”ٻلي ڪونهي جن هئي.“

”ها، جن هئي، جن هئي، پر هاڻ ته هليو ويو.“

”مين تين نال سمهسان.“

”ڊڄڻي!“

”مراد شاهه، مين ڊڄڻي ڪونهيان“، شبانه چيو. مون ڏٺو ته هوءَ بلڪل هٿن مان پئي ويئي. لاچار کي کهڙو آچار. گڏجي چا سُتيون، مونکي ڇنبڙي ويئي. منهنجي پاڪر ۾ ائين سمائجي ويئي، جيئن ٻار ماءُ جي هنج ۾ سمائجي وڃي. مونکي به هنجي قربت مان هڪ انوکي ۽ اوپري، نئين ۽ وڻندڙ گرمائش محسوس ٿي. ڪڏهن ڪڏهن جهڪي روشنيءَ ۾ هڪبئي ڏي نهاريوسين ٿي،

وري اکيون بند ٿي ڪيونسين. گهڙي گهڙي دير ڪانپوءِ ننڊ اچي ويئي. اڪ ڪلي ته شبانه جون ٻانهون منهنجي ڪنڌ ۾ مفلر وانگر ويڙهيل هيون. مون جڙتو بيزاريءَ سان آن مفلر کان ڪنڌ آجو ڪرايو. پر انهن محسوس ڪيم ته ڇو اسين پيدا ٿي هڪٻئي سان گڏ سمهڻ لاءِ ٺهيون هيونسين. عجيب ايمرڪنڊيشنڊ سمهڻ هو!

پوءِ ته اهو معمول ٿي ويو. هڪ پلنگ خالي رهيو. اسانجو پاڪر سخت ٽيندو ويو. ڳلن تي مهرن جا نشان جيئن پوءِ ٽيڻ وڌندا ويا. ٻن سان هڪ ٿي ويونسين.

مونکي ياد آهي. آچر جو ڏينهن هو، جو ڪنهن اسانجي در اڳيان ڳانو اچي ڳايو هو: 'شبانه شبانه، همين نه ستانا' وغيره. خبر نه - آهي ڇوڪرين اسان تي چرچن جا تير ڇو ٿي ڇوڙيا! طعنن جون تلوارن ڇو ٿي هنيون! فلم ڏسڻ ٻه گڏ ويندڙيون هيونسين ۽ شاپنگ لاءِ ته هفتي ۾ هڪ ڀيرو وڃڻو ٿي پوندو هو. اڪثر مرد پٺيان ايندي ڏسنديون هيونسين. مونکي ٻچان ايندي هئي. آءٌ آنجو مطلب سمجهي نه سگهندي هيس! غير، ڇوڪرين کي اهميت ڇو ٿا ڏين! پنهنجو وقت ڇو ٿا وڃائين! وڃن ڪٿي ٻک هڙتال تي ويهي قوم جو ڀلو نٿا گهُرن! آءٌ ۽ شبانه ته هڪٻئي لاءِ هيونسين. هنن ماڻهن جو وچ ۾ ڪهڙو ڪم.

هڪ ڏينهن شبانه کي بخار هو. هوءَ ڪمري ۾ هئي. بي-اي جي هڪ ڇوڪريءَ مونکان پڇيو، ”فرزانه،

شبانہ ڪٿي آھي؟"

"بخار اٿس."

"ھون،" مون عجيب نموني ڪنڌ لوڏي پڇيو.

"بخار اٿس يا لاچار اٿس."

"لاچار--!"

"ھتسان بيٺو بوڙھو، ھاڻي آڻ چاڻ ٿي بنجين."

"ڇا مطلب آھي تنھنجو؟" مون حيرت مان پڇيو.

"مطلب بطاب صاف آھي. وچاريءَ جو خيال رکندي ڪر. ننڍڙي آھي نہ."

"نہ پوءِ...."

"نہ پوءِ دوا وقت تي پيارينديءَ ڪريئس، ٻيو وري ڇا." ھوءَ وڏو شيطاني ٽھڪ ڏيئي ھلي وئي. آءٌ ڪلاس وچان بدران ڪمري تي آيس. شبانہ ٽان سوڙ لاٿم. ھن اکيون کوليون. سندس جسم بخار جي تپش ۾ ڏکي رھيو ھو. آءٌ جذبات ۾ اچي ڪيس چنبڙي پيس. مون محسوس ڪيو نہ ڪنھن ٻيءَ ۾ ڪري پيئي آھيان. ان باھ تي اسان ٻنھي جا لڙڪ پوھل وانگر پئي ونا، پر بي‌اثر. چنبڙائو گھڻي دير تائين جاري ھو ۽ ايئن اسانجو قرب وڌي ويو، يعني ون پونٽ تي ويو.

ھڪ ڏينھن ڏٺم نہ ڪي ڇوڪريون وراندي ۾ ڪنھن ميگزين کي گھڻي غور سان ڏسي رھيون ھيون. مون لنگھندي پڇيو، "پارٽنر، ڇا آھي؟"

"ڪجھہ نہ آھي،" ھڪڙيءَ چيو.

”پنهنجو وجي ڪم ڪر،“ ٻيءَ چيو.

”دين دنيا کان نه نڪري وڃن،“ ٻنهي گڏجي چيو.
وڃڻ وڃي ڏلهه، پر اندازو لڳائي نه سگهيس ته مهمانن ۾ ڇا هو. ”ڏسنديئن؟“ هڪڙيءَ پڇيو.

”ڦيسي پونديئن،“ ٻيءَ چيو.

پوءِ هو مونکي پاڻ سان وٺي ويون ۽ ميگزين ڏيکاريائون. اُن ۾ اهڙا ته واهيات واهيات فوٽو هئا، جو منهنجو ته ساهه منجهڻ لڳو. الا، ڇوريون ڪهڙيون نه بي شرميون هيون. آءٌ جيئن هُنن جي ڪمري مان نڪتيس، تيئن سڌي شبانه جي پاڪر ۾ اچي ڪريس. هوءَ به ٻاهر جو نڪرو ٻني وٺي هئي. مونکي پنهنجي نرم نرم ۽ گرم گرم پاڪر ۾ ايئن ورتائين جو منهنجي جسم مان پگهر جا ڦوهارا نڪري ويا. شبانه به ڦٽڪي پئي، پل پل ۾ هنجا پير پلنگ جي ڪناري سان وڃي ٽي ٽڪريا ۽ تازي ڪئنل ڪڪڙ وانگر رکي رکي ڇڙيون پئي هنيائين.

گهڙيءَ گهڙيءَ هڪ گهاءَ ٻنجي ٻيٺي. منهنجو ساهه پيٽ ۾ پورو نه پئي ٿيو. شبانه نه مرڪو ڇتي ٽي پئي. ٿوري دير ڪانپوءِ هوءَ مونکان ايئن هٽي پري ٿي ويئي، جيئن هڪ صوبو ڪم ڪيڻ ڪانپوءِ ٻئي صوبي ڪان ڌار ٿي وڃي ۽ ون يونٽ ٽٽي پوي عرف ’اتحاد‘ ۾ ڌار پنجي وڃي.

— ۽ پوءِ نه مورڳو ڏکري لهي پيس. هڪ رات نه

حد ڪري ڇڏيائين. هنجو بہ ڪھڙو ڏوهہ! گرمي تمام گھڻي هئي. هوءَ چولو لاهي سمهي پيئي. ڪنهن وقت هنجو هٿ منهنجي چولي جي ٽچ بٽڻ تي اچي پيو ۽ بٽڻ کولي اندر هليو ويو. مونکي عين آن وقت ننڊ اچي وئي. ٿوري دير ڪانپوءِ سجاڳي ٿي پيم ۽ اٿڻ لڳو تہ آءٌ ٻار جي ماءُ ٿي پيئي آهيان. مون اعتراض ڪرڻ جي انداز ۾ شباڻہ کي ڏڪي ڏار ڪرڻ لاءِ زور لاتو، پر وري بہ منهنجو ٿي پاڪر سخت ٿيندو ويو ۽ اسين هڪٻئي کي چنبڙي ويوسين. پوري يقين محڪم سان، تنظيم، اتحاد، يڪجهتي ۽ ترقيءَ خاطر هڪ ٿي ويوسين. هاڻي اسين ڪي ڌار ٿيل ويڳاڙا صوبا نہ هيوسين. پر هڪ وڏو ۽ طاقتور ون يونٽ بڻجي پيو هيوسين. پاڻ پرو (Self sufficient) ٿيڻ خاطر انسان کي ڇا ڇا نہ ڪرڻو پوي.

ڳالهيون پيون بہ گھٽيون، پر بي-اي فائنل واري سال ۾ اسانجي زندگيءَ ۾ هڪ وڏو ڦيرو (انقلاب يا عوامي آپار) آيو. جنهن اسانجي اتحاد ۾ ڏار وجھي ڇڏيا. ڪجھہ وقت کان مون محسوس ڪيو تہ ڪو ماڻهو نهايت پابنديءَ ۽ سعادتمنديءَ سان اسانجي پٺيان پاڇي وانگر پيو هلي. ٽماٽو ۽ نهٽو، ڪپڙن گندين ڍهيل. هڪ ڏينهن ٽپال ۾ چٺي بہ موڪلي ڏنائين. مون محسوس ڪيو تہ ضرور ڪنهن ڇوڪريءَ جاسوسي ڪئي آهي. چٺي مون ڏانهن هئي. جنهن ۾ في الحال ميٺي مٺرڪ

جي گهٽ ڪيل هئي. اينئن به لکيل هو ته: ”مون کي
ٻي ڪابه لالچ ڪانهي.“ ڇوڪريون اڪثر چونديون
هيون ته، ”اهي ڇورا اهڙا چتا آهن، جو خدا پيو بچائي.
وڏا لالچي آهن، ڳالهين ڳالهين ۾ عقل کسيو وٺن.
هنن سان جيڪا مُرڪي سا ڇل ٿيرڪي، سڀني پڙ
وڃي ڪرندي.“

مونکي الائي ڇو هڪ قسم جو تجسس پيدا ٿيو،
سوچيم ته ڏسان هنجو مطلب ڇا آهي؟ پيو خط نه گس
هلندي اسانجي اڳيان آڇلي هليو ويو. شباني ٻوڙي وڃي
کنيو ۽ مون جهٽيو ڏيئي کانئس کسي ورتو. واپس هاسٽل
۾ اچي پڙهيم. ان ۾ گهٽي ڏيکهه ٿيل هئي ۽ اهو به
لکيل هو ته: ”کير کنڊ سان مٺو ٿيندو آهي.“ ڪمال
ڪري ڇڏيائين. کير به مٺو ٿو ٿئي، پر کنڊ واري
ڳالهه مونکي سوچڻ تي مجبور ڪري ڇڏيو. پاڻ اٺين
جو مرڪو ٿو ڪاٿي، ڪجهه سمجهه نه هيم، پر جو
چوندا آهن ته ”اکيون وڃن اکين جا لڪاٽا نه وڃن.“
سو منهنجي به همت کسجي ويل پئي ڏٺي.

هڪ ڏينهن هو همت ڪري اڳتي وڌي آيو ۽
مون سان اچي ڳالهائڻ ٿيو. بس برف ٻجي پئي. جيڪو
لفظ ٿي ڪڇيائين، سو پنجوڙ وانگر منهنجن قدمن ۾
ويڙهجي ٿي ويو. لفظن جو جادوگر هو. هر لفظ جذبي
جي پوري ترجماني ٿي ڪئي. شباني وسي ٿي هٿي بيهي
رهي. ڇهري تي هڪڙا رنگ پئي آيس ۽ پيا رنگ

پئي ويس. آءٌ نہ ڪوڙڪي جي پوري وچ ۾ هيس.
ڪيترو وقت منهنجون ٽنگون پئي ڌڪيون.
مون پڇيو هو، ”تون اسانکي سڃاڻين تو ڇا؟“
”پارٽنر، مون تي ڪفر جي فتويٰ نہ نہ ڏيو،“ هن
چيو. ”اوهانجي شخصيت، حيدرآباد جي تعليمي ماحول
۾ نهايت اهم آهي.“
هُن مون ڏانهن هٿ وڌايو، ”اُميد تہ منهنجي وڏيل
هٿ کي دوستن واري گرمجوشي نصيب ٿيندي. پنهنجي
شاگرد برادريءَ کان اهترو ڪوُ تہ نہ ڪائي ڪپي.“
مونکي پڌنر ۾ ڏسي چوڻ لڳو، ”آمريڪا چنڊ تي
فرنيچر پهچائي آيو آهي، ڇوڻ هڪ ڪنڊ کان ٻئي ڪنڊ
تائين مار ڪندڙ ميزائيل پيو تيار ڪري. هڪ پاسي
ٽيوب ڏرڻن پيون هلن. ٻئي پاسي ٽيوب ۾ ٻار تيار ٿيڻ
وارا آهن، ۽ اوهين دوستيءَ جو وڌايل هٿ ٺڪرائي رهيا
آهيو،“ وري شبانہ ڏانهن هٿ وڌائيندي. ”پارٽنر تون ٿي
ڪٿي هن تيز رفتار دور جي لچ رکي. تنهنجيون آهلٽشز
ڪيتريون نہ پياريون آهن.“ شبانہ اندي‌ءَ وڏي اچي
سائس هٿ ملايو.
رات جو شبانہ پنهنجي مخصوص بي‌اثر گفتگو جي
انداز ۾ مونکي سمجهائڻ لاءِ گهڻو ڪجهہ پئي چيو،
پر آءٌ انڌ جي گهوڙي تي چڙهي چڪي هيس.
۽ پوءِ آءٌ قطار مان ڇڄي ڌار ٿيس. عارضي طور
شبانہ جي ساٿ مان خارج ٿي ويس. هڪ رات مون

شبانہ کي سنڌس پلنگ تي سيڏڪا پرپندي محسوس ڪيو. مونکي هن تي بلڪل ڪهل نہ آئي. آهستي آهستي حضرت مجنون سان گڏ حيرت جي واديءَ جا سير ڪرڻ تي هري پيس. هاڻي خبر پئي تہ شبانہ جو سات تہ هڪ اهڙي رچ هئي، جنهن لاءِ ڪي بہ لفظ ڪم آڻي نٿا سگهجن. پاڻي تہ نهايت حيات بخش آهي. آچ تہ بس آچ آهي! پاڻيءَ جو رڳو نالو آهي، پاڻي تہ نہ آهي. پاڻي تہ پاڻي آهي.

شبانہ منهنجو سهڪار گهٽجندو ڏسي، اڪثر بد دل نہ ٿيندي هئي، پر پوءِ حالات سان ٺاهہ ڪري ڇڏيائين. سنڌس زور پرڻ تي ڪيس هڪ ڏينهن فلم تي وٺي ويس. تيار ٿيندي ٿي ڪيس سمجهائي ڇڏيم تہ حضرت مجنون سئنيما تي ڇڏڻ لاءِ هلي ٿو، انڪان هڪ فوٽ جي فاصلي تي رهي. هو ٽڪيٽ وٺي اسانکي وهاري ۽ شو ختم ٿيڻ جي ٽائيم تي اچڻ جو وعدو ڪري هليو ويو. شايد ڪيس ڪو تمام ضروري ڪم هو.

(٢)

ڇا ڳالهہ ڪجي شيخ صاحب جي. بس ماڻهو ناهي انسان آهي. آهو بہ اعلي قسم جو، چونڊ انسان. شيخ صاحب تمام سادو آهي. پر آءٌ شيخ صاحب کان بہ ڪن ڳالهين ۾ سادو يعني Simple آهيان، Inferior نہ. ها، آءٌ البت سادا ڪپڙا پائيندو آهيان. هوڏانهن شيخ صاحب

آچي ڪان اُچا ڪپڙا پائيندو آهي. بهرحال ٻئي نهايت سادي سوچ رکندا آهيون. فقط انگريزن کي نيچو نوائڻ لاءِ شيخ صاحب ٽئون ڀاڪو جوڙيو آهي، ’رهڻي اُچو، سوچڻي سادو.‘ ڪيتريون عادتون آهن، جيڪي شيخ صاحب جي ياءُ فضل محمد ۾ ڪونہ آهن ۽ شيخ صاحب ۾ آهن. مونکي بہ وچڙندڙ بيماريءَ مثل لڳي پيون آهن. شيخ صاحب کي خيال آهي تہ هو شرافت ۾ مونکان ٻہ رتيون ڪسر آهي. پاڙي وارن کي مورڳو اهو خيال آهي تہ فضل محمد شرافت ۾، اسان ٻنهي جي شرافت جي ٽوٽل کان بہ ٻہ رتيون ڪسر آهي. شيخ صاحب حسن جي تعاقب ۾ اکين جون سرچ لائٽون خوب گهمائيندو آهي، پر اُنجي مٿان شرافت جو پردو ۽ حجاب جو پوش چاڙهيل بہ چاڙهي. سندس گفتگو ۾ بہ اڪثر مختلف رنگن جا نالا ايڏا اهندا آهن، جن پيلا، سبز يا گلابي آنچل جو ذڪر پيو ڪري. خدا نٿو ڀلائي تہ هڪڙي عيد تي ڪنهن گلابي آنچل واري ماڻهوءَ جي پنهان هليو ويو. جڏهن اهو ماڻهو مڙهيءَ جي در وٽ پهتو تہ شيخ صاحب پير جو گيساٽو ڪيو ۽ هُن مڙي نهاريو تہ حقيقت تان پردو کڄي ويو. اِها ڳالهہ شيخ صاحب ڀربائين تہ مونکان لڪائي پر پوءِ هاضمي کي درست رکڻ لاءِ ٻڌائي ڇڏيائينم. هن دورنگي دنيا ۾ اهڙا فريب ماڻهو گهٽا ٿو ڪائي. پر ڪنڪ جي بدران جئو ڏسي ٻهزاري بہ ٿئي ٿي.

شيخ صاحب حقيقت ۾ بلڪل سنئون سڌو ماڻهو آهي. هن علم جي تحصيل به مڙسان مڙسي ڪئي. هن جڏهن وڪالت پاس ڪئي هئي، تڏهن اڃان زلفن جا زنجير نہ ڏٺا هئائين. وڏن جو ڇڏيل نيڪ نالو، پنهنجي تجوڙي ۽ جائداد ڪيس وڪالت ۾ چڱو مشهور ڪيو. هو سياست جي دنيا ۾ اڳيان سيس نوائڻ وارو هو، جو هڪ طوفان آيو، جنهن شيخ صاحب جي سوچ جي سمنڊن کي اٿلائي ڇڏيو. اهو طوفان هڪ عورت جي روپ ۾ آيو. هوءَ ولايت کان پنهنجي عظمت جا گيت ڳائيندي واپس پهتي هئي. چوڻ تہ پرڏيل عورت ڪنهنجي دل تي حملو ڪندي تہ انجي اعصابن تي قبضو ڪندي دير نہ لڳندس. جڏهن قبضو ڇڏيندي تہ ايئن ڇڏيندي، جئن چيانگ ڪائي شيڪ جو قبضو ڇڏيو هو.

شيخ صاحب سان هي سهڻو حادثو نهايت دلچسپ نموني ٿيو. عظيمه سان هنجو اوچتو تعارف ٿيو. ان ڪانپوءِ عظيمه، شيخ صاحب جي پيرن ۾ ان وقت زنجير وجهي ڇڏيا، جڏهن هو پنهنجي گهر جي ڏاڪڻ چڙهي چڪو هو ۽ فقط هڪ ڏاڪو وڃي بچيو هو. اهو هڪ ڏاڪي جو فرق شيخ صاحب جي دل جو قرار بنا بندوق جي لٽي ويو. عظيمه، ڪيس ڪو ڪم ڇيو ۽ شيخ صاحب اهڙو وعدو ڪيو.

اهڙيءَ ريت غريب شيخ صاحب، عظيمه جي اکين

جي تيرن ۽ پنڌين جي تلوارن سان بري طرح زخمي
ٿي پيو. عظيم هن جي دل کي ڇڪ پنهنجي مُٺ ۾
وٺي نپوڙي ڇڏيو. شيخ صاحب جي زندگيءَ ۾ هي
ڀروچال جهڙو عجيب هو، ڏهڙوئي وڻندڙ ۽ دلچسپ هو.

عظيم، هن الڙ ۽ ناتجربيڪار جوان کي حيرت جي
واديءَ جا اهي سير ڪرايا، جو سيڪجهه وساري
ويٺو. سادو ته اڳ ۾ ئي هو، هاڻي ته اکين جي اشارن،
ڪيس موکو بڻائي ڇڏيو. انهن ڏينهن شيخ صاحب کي
ڪڪڙ جي آني بابت ڪا گهٽي معلومات نه هئي.
هن ته سمجهيو هو ته ڪڪڙ جو آنو فقط کائبو آهي،
ان مان ٻچي ڦٽي بات گهڻو ڪونه ويچاريو هئائين.
هن پاسي عظيم ديس پرديس جو پاڻي پيتو هو. هوءَ
ماڻهن عزيزن جي روش بابت گهڻو نه سوچيندي هئي.
ڪڏهن ڪنهن حد تائين بي ايمان به ٿي پوندي
هئي. پر هوءَ ڪير ۾ پاڻي وجهندڙ ۽ بليڪ مارڪيٽر
وانگر بي ايمان نه هئي رڳو ماڻهن جي هلت ڪان ڏورو
بد دل ٿيندي هئي. ڪي ڪي ماڻهو بيشڪ موتيءَ داڻا
هوندا ۽ ڪاڪا دل هيرن جي کاڻ به هوندي. پر
هرڪو ماڻهو موتيءَ داڻو ۽ هرڪا دل هيرن جي کاڻ
هجي، اهي رايا رڳو خوش آيند خيالن وارا شاعر رکي
سگهن ٿا دل جو راڻو نه هرڪو ٿي سگهي ٿو. پوءِ
ڪٿي هو اک ڪان ڪاڻو هجي. ايئن هرڪا ڪني
ڪوجهي مومل به ٿي سگهي ٿي. آنکي پنهنجا ڪاڪ

محل ٺهيو ٿا. لڙڪ، مرڪ، ڳوڙها ۽ ڳاراٽو به زندگيءَ ساز، آهي ٿي آهي. پر عظيم جي دل جي دنيا هڪ اهو ڪاڪ محل هو، جنهن ۾ جان ۽ دل کي عزيز رکڻ وارن کي پير پائيندي دل جو ڌڙڪو ٿيندو هو. شيخ صاحب سان به ايئن ٿيو. هن ٿورن ڏينهن ۾ ئي محسوس ڪيو ڄڻڪ ڪيس ڪنهن رسيءَ ۾ وٺ سان جڪڙي ڇڏيو هجي.

شيخ صاحب، شايد ولر کان ڪونج وڇڙندي نہ ڏٺي هئي. هن ميلاپ کي سيڪجهہ ڇاتو هو. جدائيءَ جي ڏنڀ کان واقف نہ هو. هن زندگيءَ کي شام جو پسار ڪري ڇاتو هو. ننڍي هوندي هڪ ڀيري پلاسٽڪ جي جڀاني گڏيءَ ٽي پير اچي ويس تہ گڏيءَ کان رڙ نڪري ويئي. ڀوڙي وچي پنهنجي وڏي ياهہ کان انجو سبب پڇيائون، هُن گڏيءَ کي مروٽي وري اهو آواز پيدا ڪري کيس سوال جو جواب ڏنو. اتي هن ڇاتو تہ رکو پير سان ڇيچڻ ڪري نہ، پر هٿ جي مروٽي سان بہ گڏي رڙ ڪري ٿي.

عظيم جڏهن پهرين پهرين شيخ صاحب جي اڳيان آئي تہ هنکي اها جڀاني گڏي ياد اچي ويئي، جنهنکي هن ننڍپڻ ۾ پيرن سان ڇيڀاٽيو هو. هين گڏي ۽ هُن گڏيءَ جي مٽهاڻن ۾ ڪو گهٽو فرق ڪونہ هو. ٻنهي جون اکيون اهڙيون هيون، جن لاءِ هنديءَ ۽ سنڌيءَ جي شاعرن سينگار ڀمتن ۾ گنجائش رکي آهي.

شيخ صاحب جي اکين جي ميري ٻيڙل ڏنڊ ۾ عظيمہ جي اکين جو عڪس پيو نہ آهي شفاف چشما بڻجي ويون. هن چپن ۾ پڙڪيو تہ ”هيءَ نہ، منهنجن اکين ۾ سمائجي ويئي وڃي.“ واقعي ائين هو. عظيمہ پنهنجي حسن جي لشڪر سان هن سادي سودي غير تيڏي ماڻهوءَ جي ڦتڪندڙ دل تي ڀرپور حملو ڪيو ۽ وچاري جا پير اکڙي ويا. آخر هن جي دل تي قبضو ڪري، ان ۾ ٻمر وانگر ڄڀ ماري ويهي رهي ۽ ٻيا ڪي دعويدار (اگر هئا تہ) پنهنجو منهن ڀلڪڙو ڪري هليا ويا. عشق جي عدالت سندن ڪيس ڪڏهن چڙهيو. ڪي هاڻي ٻنجي آيا هئا، پر اٽ ڏسي سونڊ موڙي هليا ويا ۽ ڪي اٽ ٻنجي آيا هئا، پر هاڻي ڏسي ڪنڌ موڙي هليا ويا.

عظيمہ ڪا معمولي عورت نہ هئي. سندس اندر ۾ غم جون ڏنڊون ۽ خوشيءَ جون نديون هيون. دل ۾ ڪاڪ ڪڪوريل هيس ۽ اندر ئي لنڊاڻو هئس. هوءَ اهڙي خاندان مان هئي، جنهن ڪي ظاهري ڪرپو بہ هو، جنهنجو بيان پني پڻوسل ۽ مس قلم سان ڪري ئي نٿو سگهجي. هي هڪ حيران ڪندڙ خاندان هو. هونئن ڪائنات ۾ حيران ڪندڙ ٻيون شيون بہ گهڻيون آهن. ماڻهن کي حيران ڪرڻ جا طريقا بہ گهڻا آهن. ڳس ويندي ڪنهن ڪي چماٽ وهائي ڪيو تہ في الحال حيران تي ويندو، پر ڪن پل ۾ اوهان ڪي بہ ساڳي حيراني ڏيئي

سگهي ٿو. اهڙو حيران ڪندڙ عظيم جو ’آفيسر پيٽوڙو‘ هو. ان ڪر عظيم جي آها پيڻ به رواجي پيڻ نه، پر ’آفيسر پيڻ‘ هئي. پرڻجي وڃي ته پاڻ جيڏا نہ ماڻهوءَ ڄار وڃي ڏنائين. ’آفيسر پيٽوڙو‘ حسن جو غمزو ۽ جلوي جمال جي عشوه‌گري ڏسي خود ئي حيران ٿي ويو. ميڪ اپ جي مهميز ته موڙکو بي دام بندو بنائي ڇڏيس. زال اڳيان سمورو آفيسراڻو رعب تاب ختم ٿي ويندو هوس.

’آفيسر پيٽوڙي‘ جڏهن شيخ صاحب جي پيش قدميءَ جو پتو ته هو حيران ڪونه ٿيو. اهڙي پيش قدمي ته سندس بالا آفيسر به هن طرف ڪري چڪو هو. تورو مقصد بالا آفيسر جي حمايت ۾ اضافو حاصل ڪرڻ جو به هو ۽ هوندي نه تعليم ۽ آفيسري ماڻهوءَ ۾ وسعت نظري پيدا ڪري ٿي. آفيسر پيٽوڙي کي خبر هئي ته آهي پيش قدميون گهڻو اڳتي نه وڌيون هيون. وڏي وڏي به ڪا ڳالهه ڪيترو وڌندي. هونئن به ڪا ڳالهه سوچ تي مدار رکي ٿي. ڪو ماڻهو ڪمري ۾ ويهي دري بند ڪري ڇڏي ۽ ائين سوچي ته ’ٻاهر انگور جو وڻ ڪونهي‘ ته هن لاءِ يقين سان آهو انگور جو وڻ ’ڪونهي‘. پر جي دري کولي ته وڻ ڏسي. جڏهن ڏٺي، وڻ نٿو ڏسڻ گهري ته پيءُ کي ڪهڙو لاچار پيو آهي، جو ڪيس وڻ ڏيکارين. وقت کان اڳ باعزت رٽائرمينٽ ۾ عظيم جي ’آفيسر پيٽوڙي‘ کي به رٽائر ٿيڻ جو موقعو مليو. عظيم جي آفيسر پيڻ نوڪريءَ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۾ نہ هئي، نہ تہ هن جي رٽائر ٿيڻ جو بہ موقعو اهوئي هو. عظيمہ انهن سڀني عزازتن جي ڪاڪ محلن جو پورو پورو احساس ڪيو هو، ان ڪان پوءِ ئي هن پنهنجي خوشيءَ جو نئون رنگ محل اڏڻ جي شروعات ڪئي.

شيخ صاحب انهن ڪاڪ محلن ۾ راڻي ميڏري وانگر منجهي ويو ۽ جڏهن ٻاهر نڪتو تہ پنهنجا ڏوڪڙ پئسا ۽ مال منال عظيمہ وٽ ڇڏي متي تان پڳهر آڳهي، وڏو سلام واري اچي منهنجو دوست ٿيو. ويچارو نوانوي رنسز تي آئوٽ ٿي ويو هو. پوءِ سڀ سُور فلمن مان ساري ڪيائون. جنهن هيروئن جو مهانڊو عظيمہ جهڙو هو. شيخ صاحب جو لاڙو بہ اُن ڏي هو. آءٌ اُن هيروئن جي مهانڊي کي اصل پسند ڪونہ ڪندو هوس. ڇو جو آءٌ بہ ناڪ آئوٽ ٿيل هوس. شيخ صاحب وانگر رنگ ڪان ٻاهر اچي ڪريو هوس.

ڳالهہ ٿا ڪن تہ اسڪول ۾ شيخ صاحب ڪٿون واٽ ۾ ڇمڇڙ ليکيو ويندو هو. پنهنجي ڪٽ جو واٽ هميشہ ڇنل ۽ واڍڻ ڏيري هوندي هيس. ڪٿون اُن ڪري واٽيندو هو، جو اٿين ڪرڻ سان شاهوڪار شاگردن ڪان ٻہ ٻہ آنا ملندا هئس ۽ ڪيس وڏو ماڻهو ٿيڻ جي آرزو هئي. شيخ صاحب سنڌ جي تاريخ ۾ گهڻي دلچسپي رکندو هو ۽ ڪيس اِهو بہ معلوم هو تہ ڪٿون واٽي، ٻہ ٻہ آنا وصول ڪري، گهڻا غريب شاگرد، وڏا ماڻهو بنيا هئا. ڏيئي جي جهڪي روشنيءَ ۾ پڙهي ڪري

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

شيخ صاحب وقت کان اڳ ۾ پنهنجيون اکيون عينڪ جي اوٽ ۾ لڪائي ڇڏيون هيون. شروع شروع ۾ جڏهن مون سندس اکيون ڪڻي عينڪ ۾ ڏٺيون تہ آءٌ ٻـور ٿي پيس ۽ ڪيس هڪ ڀيري عينڪ جو فريم بدلائڻ لاءِ چيو هو. پر هُن منهنجي ڳالهہ کي ايتري اهميت ڏنـي، جيتري ڀوڏين سلامتي ڪائونسل جي ٺهراءُ کي ڏني. پڙهي، جڏهن نوڪرين جي ڳولا ۾ نڪتاسين تہ مونکي ملي ٿي نہ. انٽرويو وٺڻ ڪانپوءِ هڪڙي آفيسر انهن ٻہ چيو تہ: هي ڇوڪرو حرڪتي ٿو ڏسجي. اسان جي ڪاني ۾ شريف ماڻهن جي گهرج آهي. آن کان پوءِ مون شريف ٿيڻ لاءِ وڏا وس ڪيا. ٻـازار ۾ شرافت جي موضوع تي ڪو ڪتاب ڪونہ پئي مليو. هڪ ڏينهن شيخ صاحب کان ٻن رپين وارو نوٽ اڌارو ورتـم ۽ ڪو رسالو وٺي دل وندرائڻ جي ارادي سان بڪ ڊپو جاچيندو رهيس.

هلندي هلندي، هلندي هلندي ڪتابن جي هڪ دڪان ۾ وڃي گهڙيس. دڪان ۾ ڍاڪو مـاڻهو (ڇوڪريون ۽ ڇوڪرا) ڪتاب ڏسي رهيا هئا. ٻہ ڪاريون ڇوڪريون 'مـرر' رسالي ۾ 'گهوٽ ڪنوار' واري صفحي ۾ اکيون اٽڪايو بيٺيون هيون. هڪڙيءَ هر هر پنهنجي ٻـانهن تي هٿ ڦيري ڇڙ لساڻ جي پڪ پئي ڪئي. هڪڙو پوڙهو فل سوٽ ۾ ڳنتل، اندر گهڙيو ۽ دڪاندار کي چيائين، "مونکي ڪو پاڪيزه ناول ڏيو."

دڪاندار ڪن پل تہ خاموش رھيو ۽ پوءِ چيائين، ”سائين، اھڙو ناول ڳولھڻ ۾ اسان کي ڪجھ وقت لڳندو.“ سيٺ ماڻھن ڀليءَ ڏي ڌيان سان نھارڻ شروع ڪيو. ھو دڪان مان ٻاھر نڪتو، تہ آءٌ ٻاھر نڪري آيس. سوچڻ لڳس تہ: جيتري پاڪيزہ ناول نٿو ملي، آني وڌيڪ ترسڻ بيڪار آھي، ھونئن بہ اھا عام شڪايت ھئي تہ پاڪ محبت بابت تمام گھٽ ناول پئي شايع ٿيا ۽ ناپاڪ محبت بابت بازار ۾ تمام گھڻا ناول اچي رھيا ھئا. پڪ منھنجي مقصد جو موتي ھٿ اچڻ ناممڪن ھو. ھاڻي مون لاءِ فقط ھڪ رستو ھو. آھو ھو شيخ صاحب جي نصيحتن مان فيض پرائڻ پيا سڀ رستا روڪجي چڪا ھئا (ڇا رحم جوڳي حالت ھئي.)

شيخ صاحب منھنجي روحاني ترقي لاءِ گھڻو پاڻ پتوڙيو، پر ٽيرن ۾ تيل ھو ئي ڪونہ. ھڪ ڏينھن مونکي چيائين، ”پڪي گھڙي کي ڪھڙا ڪنا پوندا.“

”ھا، پر آن جو اھو مطلب ٿوروئي آھي تہ آن گھڙي کي لت سان پيجي ڇڏجي.“

”مون تہ ھڪ چوٽي توکي ڀڏائي ھئي.“ شيخ صاحب چيو.

”چوٽيون آءٌ بہ ڄاڻان ٿو. پر استعمال ڪنھن تي ڪريان؟“

شيخ صاحب مون وانگر ناول، قصا، ڪھاڻيون ۽

شعر اصل ڪونہ پڙهي. وتس گوبند مالهي، شيخ اياز، غلام نبي مغل ۽ امرجليل جو ذالو وڌبو تہ نڪ تي آڱرين هٿ گهمائيندو چٽڪ مڪ هڻي، جهڪا هڪلي ڇڏيائين. آثار قديم جو ڪوڏيو، قبرن جي قبن تي عاشق، سنڌين سڌي ماڻهوءَ کي منٽن ۾ مڪلي ذامو پڙهائي ڇڏي. ڪيس عالمن ۽ شاعرن جي قبرن سان ايترو پيار آهي، جو ان جو اندازو لڳائڻ ٿي پوڪڻائي پئي معلوم ٿئي. مجذوبن جو بيان تہ اهڙي نموني ڪندو آهي، جو جڻڪ پنهنجي چاچي، مامي، ناني، ڏاڏي يا سوٽ ماسات جو ذڪر پيو ڪري، اهو سندس ذاتي معاملو آهي ۽ مون ڪڏهن بہ ڪانئس اهو پڇڻ جي ڪوشش ڪونہ ڪئي آهي تہ ڪيس قبرن وارن جي دنيا ايتري ڇو پسند ايندي آهي؟

فلم ’گهر ذاتي‘ ڏسڻ لاءِ سئنيما جي اڳيان بيٺا هئاسين.

قبائلي بلبل لنگهي ويئي.
تہ زرو لنگهي ويئي.
شاهين ميل لنگهي ويئي.
شير اسلام نمبر هڪ لنگهي ويئي.

روڊن تي بي ٽريفڪ بہ گهٽي هئي، پر مون خاص طور رڪشائن جي اندر جهاتيون پئي پاتيون. ڪارن ۾ جهاتي پائڻ جو حوصلو نہ هوم ڇو جو ڪارنشين جي اکين ۾ انبور الماس ۽ تکا تير هئا. مون آئهن

سان وڃڻ نٿي چاهيو. ڏ. ٻه هڪڙي ڪار جي فرنٽ سيٽ تي ويٺل جوڙي سان نظرون ٽڪرائجي ٻن مان ڇهه تي پيون مون ٻنهي جي چهرن تان نظر هٽائي ٻڪنگ آفيس ڏي ڏٺو. شيخ صاحب ٽڪيٽ وٺڻ لاءِ شرافت سان قطار ۾ بيٺو هو، پر مون ڏٺو ته ڪي ماڻهو ناجائز نموني قطار جي اڳيان پاڻ کي فِڪس ڪندا پئي ويا. شيخ صاحب جو نمبر پنجين مان اٺون، اٺين مان ڏهون ۽ نيٺ تيرهون چوڏهون تي ويو. شرافت جو جنازو نڪرندو پئي ويو. فلم شروع ٿيڻ ۾ فقط ٻه منٽ هئا. مون کي شيخ صاحب جهڙن شريفن تي ڏاڍي ڪاوڙ ايندي آهي، پر شراب جي مهانگائيءَ سبب آءٌ گهڻو ڪري ڪاوڙ پي ويندو آهيان. آءٌ شيخ صاحب کڏهن ٻه ليفٽ نه ڏيان ها، پر هُنَ جي هڪڙي خوبيءَ مونکي مجبور، ڪري ڇڏيو، هُو، ڪوڙ اصل ڪونه ڳالهائيندو آهي. سچ تان ڪيترا ڀيرا صدقي به ٿيو هو. مس مس ٽڪيٽ مليو.

اسانجي قطار ۾ چار سيٽون ڇڏي ٻه (شايد ڪاليجي) ڇوڪريون ويٺيون هيون. مون ڀير ۾ مڇر جي چڪ جو بهانو ڪري هيٺ جهڪي ڀير ڪنهندي ٻنهي چٽين جو تنقيدي جائزو ورتو، ساراهه سڀ خدا کي جڳائي، جنهن مٽيءَ مان ماڻهو خلقيا آهن ۽ انهن مان به ڪي ڏسڻ جهڙا عجب اسرار جوڙيا آهن. اهو به پڌڻ ۾ آيو آهي ته انسان ته رڳو صورت جو سينگار ڪري

آہو آھي. حقيقت ۾ ھر ھنڌ ۽ ھر صورت ۾ ڏٺي پاڻ سنڀال آءِ ي. جيڪي بہ ڪري ٿو، سو پاڻ ڪري ٿو. ٻوس انسان جو ڪو ڏوہ ڪونھي. جي ائين آھي نہ ٻوہ ڪو جھڳڙو ئي ڪونھي.

شيخ صاحب مون کي جنھن حالت ۾ ڏٺو، سا ڪانٽس سنئي نہ ٿي ۽ چاڙيءَ ڪان ھٿ ڏيئي سڏو ڪيائينم، جڏھن آدم چانھ، جو اشتھار ھلق لڳو تہ شيخ صاحب پنھنجي ھم وزن ٺنھي کي ڏسڻ ۾ محو ٿي ويو. ذڪر ڪيل ڇوڪرين جا انگ اکر (Boi-data) ھي آھن: ھڪڙي ٻن چوٽين واري ھئي. ھڪڙيءَ جا وار ڪٽيل ۽ ننڍا ھئا. ٻئي گوريون ۽ گلابي رنگ ھيون. ٻنھي جون اکيون وڏيون ۽ مڌ-ڪٽوريون ھيون. ٻنھي جي نڪن ۾ البت فرق ھو. ھڪڙيءَ جو نڪ سنھو ۽ آمريڪي طرز جو ۽ ٻيءَ جو ٿلھو مرچائي پڪوڙي جھڙو ٿلھو ۽ چپٽي انداز جو ھو. منھنجي پاڻ ڏي گھٽي سڪ ڏسي ٿلھي نڪ واريءَ ابتدا ۾ بلو دادا وانگر واڇ گودو ڪئي ھئي.

اسانجي اکيان بہ سنڌين جھڙا سنڌي، سھڻين مڇن سميت وينل ھئا. پل پل انھن جا مٿا پاڻ ۾ ٽڪرائجي ٿي ويا. سئنيما جي پردي جو اڌ ڍڪجي ٿي ويو. عاجز ٿي شيخ صاحب مونکي ڪاروائي ڪرڻ لاءِ چيو. مون نرم زبان ۽ گھٽي ادب سان سنڌن مٿا جدا ڪري ڇڏيا. جڏھن فلم ۾ فلم ۾ 'گھر نانيءَ' ھيروئن کي چيو:

’توکي ڏسندو. آهيان تہ سچي ڪائنات محبت جا سهارا ڳائيندي آهي.‘ اني هڪڙي همراهہ مڇن ۾ آڱر گهمائي انهن کي سڄاڳ ڪري ٻيهاريو. جڏهن گهر نائيءَ، ٽينڊڙ گهر ڏيائيءَ کي ٻانهن ۾ جڪڙي ڇڏيو تہ شيخ صاحب جي ٽونٽ منهنجي ڪنڌ ۾ کپي ويٺي، ڇو جو شيخ صاحب پنهنجي پسنديده هيروئن کي ٻئي جي ٻاکر ۾ ويندو ڏسي بي آرام ٿيندو آهي. مون جڏهن ڪنڌ ماش ڪري ورني تہ اونده ۾ شيخ صاحب پنهنجن چپن ۾ چڪ هڻي رهيو هو. مون اونده هوندي بہ هنن ڇوڪرين ڏانهن ٻئي نهاريو. اسڪرين تي ڪي ڳالهيون اهڙيون پئي ٿيون، جو ڇوڪرين ۾ بہ چرپر هئي. آها ڇو هئي؟ سو آءٌ پنهنجي ڪمسنيءَ ۽ ناتجربيڪاريءَ سبب سمجهي نہ سگهيس.

فلم جي ساهي ٿي تہ ٻاهر نڪتاسين. چانهہ پيئندي شيخ صاحب کي الائي ڇا ٿيو جو هرويرو چيائين، ”دل کي دل سان راهہ ٿيندي آهي.“

”سائين منهنجا، ماڻهوءَ کي ماڻهوءَ سان واسطو ٿيندو آهي. ٻيو سڀ ڪافر جو ڪوڙ آهي. اول ماڻهو، آخر ماڻهو، ماڻهو زنده باد.“ مون چيو.

”انهن ڳالهين تہ توکي ان حد تائين پهچايو آهي، جو هر ڪاڻيي ڪوجهيءَ کي بہ موسل پيو سمجهين.“ شيخ صاحب، ڀر واري شخص کي ماچيس واپس ڪندي آهستگيءَ سان منهنجي ڪن وٽ ڀڻڪو ڪيو. ٻيو بہ

گهڻيون تقريرون ڪرڻ جو پروگرام هوس، پر مون سندس ڪتابي علم کي قبول نه ڪيو. مون زندگيءَ ۾ دوستن جي ڪنهن به خيال ۽ تجويز تي عمل ضروري نه سمجهيو آهي. شيخ صاحب جهڙن جون تقريرون هونئن ئي گهڻيون ٻڌيون اٿم.

قيامت جهڙي هن دنيا ۾ انسان کي همت ۽ دل جي دلداري جي جيتري ضرورت آهي ايتري ڪلهه نه هئي. جيڪڏهن فلم ڏسندي ماڻهو هيروئن سان لڙڪ ۾ لڙڪ ملائي روئيندو ته ڪارخانو ڪيئن هلندو؟ اڪثر مون شيخ صاحب کي سمجهايو هو ته هيروئن سان گڏ فلم ڏسڻ ڪني ته روئڻ نه کپي. آن ڪري اسانجو هڪ دوست، جيڪو آمريڪا مان چوڏهن ڊانس سکي ٻنا ڊگريءَ جي واپا جپان ۽ هانگ ڪانگ، خمير سان موٽيو هو، سو پنهنجون فلمون ئي ڪونه ڏسندو هو. چوندو هو هي سڀ غير آمريڪي حرڪتون آهن.

ساڍيءَ ڪانپوءِ هال ۾ موٽياسين. اونده ۾ ٺوڙڙيون ڏيندا سيٽن تي ويٺاسين. جڏهن اکين تان اونده جا دائرا ڪجهه جهڪا ٿيا ته مچ نوازن کي مچون وٽيندي ڏٺوسين. چوڪريون البت پنهنجن سيٽن ۾ بي آرام هيون. فلم ختم ٿي ته شيخ صاحب مونکي ڊور وانگر هڪليندو ٻاهر نڪتو.

منجهن وارا اڪ ۾ ٿي چومترر تي چڪا هئا. اسان پنهي ٽوري گهٽي اک ٽيٽ سان 'هُنَ' ڏي پئي ڏٺو.

هُو اسان کان وڌيڪ ٻه قدم اڳتي هيون، ٻر نظرن جي گهيري (Range) ۾ هيون. ٻئي ڄڻيون هڪ وڪٽوريا گاڏيءَ ۾ وڃي چڙهيون. هڪ نوجوان گاڏيءَ وٽ پهرو ڀريندڙ هو. شيخ صاحب چيو، شايد پاڻ وغيره وٺي آيو اٿن."

مون ان همراهه کي چتائي ڏٺو ۽ شيخ صاحب کي چٽڪي ڏيئي چيم، "انهن جو پاڻ ڪونهي، اوهانجو پاڻ آهي. ماڻهو ته ون يونٽ ٽوڙ آهي."

جڏهن شيخ صاحب چتائي ڏٺو ته آهو برابر فضل محمد هو!

(سهڻي ۱۹۷۳)

ڪاڪ ڪڙي وڻ ويا

محل نما بنگلي ۾ هو اڄ ٻه ڪيترا ڀيرا آيو هو. ڏيڍيءَ ڪان ايندو رهيو هو. هر ڀيري هُن کي نئين خوشي ٿيندي هئي. اڄ پهريون ڀيرو بنگلي ۾ داخل ٿيندي مايوسيءَ ۽ ڏک جي گڏيل ڪيفيت محسوس ڪري رهيو هو. هي بنگلو عابد جي قومي سردار جو هو. جنهن کي ۽ جنهن جي وڏن کي صدين کان وٺي سنڌ ۾ اهم حيثيت حاصل هئي. انگريزن جي زماني ۾ ٻه کين تمام گهڻي اهميت هئي. عابد وڏي ۽ خوبصورت ڊرائنگ روم ۾ گروپ فوٽو ڏسي رهيو هو ته پٺيان آواز آيو:

”ويهه.“ عابد صوفي تي ويهي رهيو. سنڌس سامهون سردار هو، جنهن خود ويهندي چيو:

”توکي خبر آهي ته مون توکي ڇا لاءِ گهرايو آهي.“ سردار چيو. عابد رڳو نظرون مٿي ڪيون. هن جا چپ ڇُرڻ وارا هئا، پر ڇُريا ڪونه. سردار سگار دکائيندي چيو:

”مونکي يقين آهي ته تو پنهنجو ننڍپڻ نه وساريو هوندو. ڪيئن اسان گڏ رانديون ڪيون هيون. آءٌ پنهنجو آهو ننڍپڻ وارو دوستيءَ جو حق استعمال ڪندي

توسان ڳالهائڻ گهران ٿو. آءٌ جيڪي بہ چوان ٿو سو تنهنجي ڀلي ۽ تنهنجي خاندان جي ناموس خاطر آهي."

"منهنجو خاندان، پنهنجي ناموس ۽ ساک خاطر يقيناً صحيح انداز سان سوچيندو هوندو. آءٌ چاهيان ٿو تہ اهڙين قوم خاطر ڏي سڀهي هڪ فرد جي مفاد کي ڇيهو نہ رسائيندا." عابد چيو. هن کي پوءِ احساس ٿيو تہ هن چا چيو. سردار سگار کي آڱرين ۾ اڪيلي پوئٽي ڪندي چيو:

"تو پنهنجي تعليم ختم ڪئي آهي. تون قوم جو هڪ باصلاحيت نوجوان آهين. تنهنجي شاديءَ جون ڳالهيون هلندڙ آهن. شاديءَ لاءِ هي وقت مناسب بہ آهي." عابد خوش ٿيو. "تنهنجا مائٽ تنهنجي شادي جتي ڪرڻ گهرن ٿا، سو بلڪل مناسب گهر آهي. زينب جهڙي ڇوڪري اوهان جي خاندان ۾ ئي ڪانهي."

"صحيح آهي. مونکي زينب لاءِ احترام آهي، پر آءٌ شادي پنهنجي مرضيءَ ۽ پسند جي ڪرڻ گهران ٿو. آن ۾ ڪنهن کي اعتراض نہ ڪرڻ گهرجي."

"بازار مان پنهنجي مرضيءَ سان پسند جون شيون خريد ڪري سگهجن ٿيون، پر شاديءَ جي باري ۾ وڏن جي پسند کي بہ دخل هجڻ کپي. هو جيڪي سوچين ٿا، سو تنهنجي ڀلي خاطر آهي. تنهنجي پسند جي مونکي خبر آهي ۽ پنهنجو ارادو بہ مون تو ئي ظاهر ڪري ڇڏيو."

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

”مونکي اوهان جي ذات لاءِ جيڪو احترام آهي، آءٌ ڏسان ٿو تہ اُن جو فائدو ورتو پيو وڃي. آءٌ رڳو ايترو معلوم ڪرڻ گهران ٿو تہ زبيدہ ۾ ڪهڙو عيب آهي؟“

”چنڊ ۾ ڪهڙو عيب آهي؟ تارن ۾ ڪهڙو عيب آهي؟ هوا ۾ ڪهڙو عيب آهي؟ ڇا انهن سڀني کي توهان پنهنجي جهوليءَ ۾ ڀري سگهو ٿا؟“

”ها! چانڊوڪي روح کي راحت ڏئي ٿي. تارن جي جهڪي روشني بہ واٽهڙن کي راهہ ڏيکاري ٿي – هوا سڙيل ساهہ کي آرام پهچائي ٿي.“

”مونکي اجايل تقريرن سان دلچسپي نہ آهي. آءٌ شاعري پسند ڪونہ ڪندو آهيان.“ ڪجهہ ترسي وري چيائين:

”مونکي ڏس! مون پنهنجن وڏن جي مرضيءَ مطابق شادي ڪئي تہ ڪهڙو آسمان ڪِري پيو. ڇا! آءٌ دنيا ۾ ڦلان ڪونہ پيو؟“

”اوهان ۾ ايترو حوصلو آهي، مون ۾ ڪونهي.“

”توکي خبر آهي، زبيدہ جو ڏاڏو ڪير هو؟ پڙڏاڏو ڪير هو؟ تڙڏاڏو ڪير هو؟“

”مونکي پنهنجي تڙڏاڏي جي بہ خبر ناهي! زينب ۽ زبيدہ پاڻ ۾ ماماتون آهن. آءٌ اِهو ڄاڻان ٿو تہ هڪڙي واقعي خوشنصيب آهي، جنهنجو نالو اوهانجي زبان تي اچي وڃڻ معزز بڻجي پيو آهي. ٻي وڳر ۾ ويڳاڻي آهي. هڪڙيءَ کي سون ٻيءَ کي مٽي ڄاتو پيو

وڃي. مونکي مٽي به حاصل نٿي ٿئي!“ عابد جي لڙڪ
۾ ڇل ڪنڊ ٻو اٿڪي پيو. سندس اکيون لڙڪن سان
ڀرجي آيون. سردار سندس حالت ڏسي ٿوري دير
خاموش ٿي ويو ۽ پوءِ چيائين:
”آءٌ تنهنجو دشمن ڪونه آهيان.“
”منهنجي دل ڪانسواءِ ٻيو منهنجو ڪير به دشمن
ڪونهي.“
”دوست دشمن کي سڃاڻ.“
”شايد دوستيءَ جي ڏيڍ هير ۽ دشمنيءَ جي ساڙيندڙ
اُڃ کان آءٌ اڃان واقف ڪونه ٿيو آهيان.“ عابد چيو.
”شاعريءَ جي دنيا ۽ تصوراتي ڏکاڪ محل ۾ ڇا
رکيو آهي؟“
”مون جهڙن جي جذبن جو نتيجو اهڙا تصوراتي
ڪاڪ محل ٿي نه هوندا آهن.“
”آءٌ تنهنجن جذبن جو قدر ڪريان ٿو. پر زندگي
اهڙن ڪاڪ محلن ۾ مکڻ جي ماڙين بابت سوچڻ جو
نالو ڪونهي. جذبن وهيٺو ٿيڻ ۽ ٿوس حقيقتن کان
اکيون بند ڪرڻ چرياڻي آهي. ڪجهه چوڌطرف جي
چڪاس ڪري ڏس ته دنيا ڪٿي وڃي پهتي آهي.“
”چوڌطرف جي چڪاس ڪري، آءٌ عقل وارن جي
خزانن مان ڇا حاصل ڪندس!“
”پنهنجن اکين کي انهن خلائن ۾ گهوري نه ٿڪاءِ.
ڪجهه پنهنجن وڏن جي قبرن ڏي نظر ڪر! رات ۾

سوين چراغ ٻاري ڇڏيا تہ بہ رات کي ڏينھن ڪونہ ڇٿبو.“
”روشنيءَ کي تہ روشني ڇٿبو.“
”بھرحال! جلدي ڪو فيصلو ڪري وٺ! جيڪڏھن تون پنھنجي ضد تان نہ لھندين تہ زبيده ۽ تون اسان سيني کان گھڻو پري ٿي ويندا. شخصي طور آءٌ اٿين نٿو چاھيان. ھي منھنجو فيصلو ڪونھي. تنھنجي پيءُ جو فيصلو آھي، تنھنجي ماءُ، ڀائرن ۽ ڀينرن جو فيصلو آھي.“ سردار آڏي ٿيڻو ۽ عابد بہ ھارايل جواريءَ وانگر اُن خوشنما محل کان ٻاھر نڪتو، جيڪو ماضيءَ ۾ هميشہ ھُن جي خوشين جو مرڪز ھو. ھن جي خيالن جي شھزادن جو ڇڻ تختگاھ ھو.
عابد اُن ڪانپوءِ سڄي روئداد زبيده کي ٻڌائي ھئي. زبيده تہ سندس مايوس اکيون ڏسي ئي ٻڇي ويٺي ھئي.
”زبي! منھنجي مٽي تي جبل ڪري پيو آھي. ڪير بہ نٿو گھري تہ اسان جي شادي ٿئي. ڪير بہ اسان جي خوشيءَ ۾ خوش ڪونھي.“
”ڪو خاص سبب آھي؟“
”اسان جي خاندان جي ناموس جو مسئلو پيدا ٿي پيو آھي.“
”ڇا آءٌ اوھان جي خاندان جي ناموس نہ آھيان؟“
”منھنجي خيال ۾ تہ تون آھين.“
”پوءِ ڇا ڳالھ آھي؟“
”ضرور ڪو سبب آھي.“

”ڇا تون سمون آهين، آءٌ گندري آهيان! آءٌ سمي نہ آهيان؟“

”زبي! آءٌ پنهنجي بدنصيبيءَ جو پاڇو توتي وجهڻ نٿو چاهيان.“

”توکي منهنجي وفا تي شڪ آهي.“ زبيءَ چيو.

”اسان جي محبت جي وچ ۾ زينب اچي ويئي آهي. آءٌ زينب کي رد ڪندس تہ سڀيئي تنهنجي ذات تي آڱريون کڻندا.“ عابد چيو. زبيده خاموش رهي. گهڙي گهڙي دير ڪانپوءِ چيائين: ”زينب ڪان سٺي ڇوڪري يقيناً اوهان جي خاندان ۾ ئي ڪونهي. آءٌ تہ پنهنجو وجود تسليم ڪرائڻ ۾ بہ ناڪام ٿي آهيان.“ زبيده چڻڪ پاڻ کي هن عذاب مان آزاد ڪري چڪي هئي.

هن چيو:

”منهنجي بہ اها ئي خواهش آهي تہ تون زينب سان شادي ڪر. سڄي برادري ۽ خود سردار بہ راضي ٿيندو. اسان غريبن جو تہ ڪو سردار ڪو دوست بہ نہ هوندو آهي.“ هوءَ روئڻ لڳي.

”زبي....“

”ٿي سگهي ٿو ڪيس پڌائجين تہ هڪ غريب ڇوڪريءَ خوشيءَ سان پنهنجي محبت اوهان جي عظمت خاطر قربان ڪري ڇڏي. مونکان ڪو وعدو وٺ تہ آءٌ آن کي پورو ڪريان.“

ائين چئي زبيده پنهنجو هٿ عابد جي هٿ تي رکي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

چڙيو. عابد جو هٿ ڏکي رهيو هو. هو ڪجهہ بہ چئي نہ سگهيو. 'ڇگو شاديءَ جي موقعي تي ملنداسين. آءٌ گهوٽ جي روپ ۾ توکي ڏسڻ ٿي چاهيان." زبيده اُتي ۾ نڪڙي نڪرڻي هلي ويئي.

هر طرف شاديءَ جو هل هنگامو هو. ٻتين جي چهرن ۾ عورتن جي رنگارنگ لباس هڪ عجيب ۾ وٺندڙ وايو منڊل پيدا ڪري ڇڏيو هو. زبيده ڏنو گهوٽ ڪهنبن ۾ ملبوس اندر آندو ويو. هو هڪ نظر ڪيس ڏسي ٻئي ڪمري ۾ هلي ويئي. هڪ ڪرسيءَ تي آهلي پيئي. هُنَ جي جسم مان ست نڪري چڪو هو. ذهن ۾ ماضيءَ جون ڳالهيون ٻوڙي رهيون هئس. هوءَ آهستي آهستي پگهر ۾ شم تي ڪرسيءَ ۾ ڍرڪندي ويئي. گهڻي دير گذري ويئي. ماڻس ڪيس ڳولهيندي آئي اچي ڏٺو. وڃهو اچي جمُن ٿي ٻانهن ڪان وٺي لوڏيائينس تہ هڪ طرف ڪرسيءَ جي ٻانهن تي ٻيئي ٿي ڪري پيئي. نہ تو ڏٺي نہ مون ڏٺي!

(محل پبليڪيشن ۾ ڇپيل ۾ ١٩٨١ع ۾ وري لکيل)

آسابنڌ

سڄي ڄمار مال چاريائين، جهور پوڙهو ٿيو تہ مال سان پهرڻ هُن جي وس کان ٻاهر هو ڇڙڻ کان ڇُور هو. تہ بہ وٿاڻ جي اڳيان ڇنل کٽ تي ويٺو ماضيءَ کي ياد ڪندو هو. سياري ۾ ڇورا کٽ سوڙو ڇپري ۾ ڇڏيندا هئس، جيڪو بلڪل ڪڙه سان گڏ هو ۽ اُتر جي واءَ کان چڱو بچاءُ ڪندو هو. پيريءَ ۾ هو ڪٽولي تي ڍيري ٿيو پيو هوندو هو، پر پنهنجي زماني ۾ هُن جهڙو ڏراڙ سڄي ٿر ۾ ٻيو ڪونہ ٿيو. ميهن جو سچو هڏ ڏوکي هو.

اڃان ڇهن ستن سالن جو هو: آن زماني ڪانوڻي ميهن سان پهرڻ لڳو. سڄي سون جهڙي جواني ڀڻارين جي ٻلي ڪري ڇڏيائين. هڪ ڀيڏن ٻاڙي پٽيءَ ۾ اکيون اٽڪايون، سلامن ۽ سوکڙين جي ڏي وٺ ڪيائون، پرڻيا، اولادي اوکادي ٿيا، پر ڏاڏو ”اڄ سيان اڄ سيان“ ڪندي حياتيءَ جي آن ڇري وهيءَ ۽ ديواني دور مان لنگهي آيو. البت جڏهن چاچي مامي يا ڪنهن اهڙي وراڪي واري جي گهر مڇ تي مارڪو ٿيندو هو تہ ڏاڏو ٻاهران ڇورن جي ڪنُوڪرين

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تي آنان مس نڪرندو هو. رات جو پٿارين کي پهرانٽو پوندو هو. نہ تہ اسر تائين جيڪر ڪانيپ ڪيڏيو ويٺو هجي.

ڪنهن سنگتي ساٿيءَ جي عشق جو قصو ٻڌندو هو تہ منهن تاستي هٽي ويندو هوس. چوندو هو: "چورن کي ٿيو چا آهي؟ ٻي لچن کي ٻيو ڪم ئي ڪونهي." پنهنجي خاص انداز ۾ ڪياڙي ڪنهندي چوندو هو: "هٿو ابا! اِهي سڀ پيٽ ڀرئي جا ڪم. ماني ڏۇ تي ۽ موچڙو گهٽ تہ پوءِ ايئن ئي ٿيندو." سندس ڏهيءَ ڪانڀوءِ ڪوٽ ۾ نون ڏارڙن جي ڏهي آئي تہ انهن تي پيو ڪاوڙ چڙهيندو هو. پر هاڻ تہ مال چارڻ ڪان پاڻ ئي وهي رهيو هو. ٿنگن ست چڙهيو، هاڻ رکيو وات تي زور هو.

ڪٽ تي ويٺو هوندو هو. ٿڪندو هو تہ ڏونٽ جي ارڪ تي ليٽي پوندو هو. سچ لٿو تہ ڏراڙ ماني ڏڪي ڪاڏي اچي وٿاڻ وٽ ڏانوءَ جي ڪنگهہ ۽ نصيحتون ٻڌندا هئا. ڪنهن ٻليءَ مينهن جي ڳالهہ نڪتي تہ همراهہ اُيو ئي ويندو هو ۽ چوندو هو: چورا! اِها جانوءَ واري وڏي مور جي ٻچي مان آهي. هاهہ هاءِ وڏي مور جون ڏِڪيون اڄ بہ ڪنن ۾ پيون ٻرن. پٿاريءَ کي نالُ ڪندو هوس تہ ڏِڪندي ايندي هئي. وڏي مور ڪير سڏائي!" اڪثر چورا ڪيس چيڙيندا هئا تہ چڙندو هو ۽ چڙ خاص طور ڪيس آن ڳالهہ تي ايندي هئي. جڏهن

سنڌس ذات بابت ڪوبہ لفظ ڪنهن ڪيڏو يا ڪنهن
ٻئي ڏراڙ جي ڪنهن واڪاڻ ڪئي. هڪڙي پيرڙي سنڌس
پاڻتي، چيس: ”ڏاڪا! چون ٿا ميروءَ جهڙو ڏراڙ پيو
هن ڌرتيءَ ۾ ڪونہ ٿيو. ايڏو ميهاڳ سنڀاليندو هو، جو
ڏهہ ڏراڙ بہ نہ سنڀالي سگهن!“ ڏاتو ڪيليو ۽ آن ڪل
جي انداز ۾ سوال جو جواب اچي ويو. پوءِ تہ اچي
پاڻيو: ”ميرو موري ڪهڙي باغ جي هو. ميرو جهڙا
تہ سؤ ڏراڙ پيا ٻڌيءَ لاءِ ٻاڌون ڪائيندا هئا. پنج ميهون
بہ ڪونہ سنڀالي سگهندو هو. ابا! هي بادشاهہ مال آهي.
رڍ ٻڪريءَ جي ئي ڳالهہ آهي. هنن پٺارين کي سنڀالڻ
لاءِ دل گردو کپي. هي ٽڪي ٽامڻيءَ جي وس جو ڪم
ناهي. ڇا ميرو ڇا ميهاڳ! مون ڪان پڇ، مون هنن
پٺارين سان ساري حياتي ڳنڍي ڏنا آهن. آئين ڳاڙها واتا
ڇورا، آنکي اِنهن ڳالهين جي ڪهڙي ڄاڻ. ماٺ ڪري
وڃي ريڍيا پڙو. سڄو ڏينهن هنن تي رلندا وتو. هيئن
پٺارين سان جوڳ ڏيڻ، ابا آنجي وس ڪان ٻاهر آهي.“—
اهڙيون پيون هزار ڳالهيون ڪندو هو. ڪو ڏراڙ يا
ڳوٺ جو پيو ٻئي ڪو ڇوڪرو سنڌس ڳالهہ کي رد
ڏيندو هو تہ ڏاتو ڏاڍو رنج ٿيندو هو. جيڪو سنڌس
هاڻ ۾ ها ملائيندو هو، ان تان ٻلهار پيو ويندو هو.
چوندو هو تہ آءٌ ماڻهو سڃاڻان ٿو، پر سنڌس سڃاڻپ
۽ پرک جو معيار اِهو هو. سڌوءَ سان گهٽو ٿيندو هو.
آئي وئي سان پيو آن جون وڪاڻون ڪندو هو. سڌو

به اهڙو ٿڌو ٿانءُ. ڏاتو چوندو هو تہ "مُور ٰ يلي" تہ
سلُو چوندو هو: "ها ڪاڪا!" جي ٻئي ڏينهن چوندو
تہ "مصري يلي" تہ ٻيہ سلوءَ جو جواب ساڳيو: "ها
ڪاڪا". اِن جواب ڪان اڳتي قدم سلوءَ ٻہ ڪونہ
وڌايو. انهن ڪڏهن ڪونہ چيائين تہ 'ڪاڪا! تون
وڏو پارکو آهين.' ڏاتوءَ کي پارکو بڻائڻ وارا ٻہ کي
رونشائي هئا. آهي چورا وري اڪثر ٻاڻ ۾ صلاح ڪري
به اچي سندس پر ونندا هئا ۽ ايترو کيس واکاڻيندا هئا،
جو همراه مٿائن قربان پيو ويندو هو. سلو تہ هنن جي
رونشي کي سمجهندو هو، پر ڪاڪا ڏاتوءَ کي چوي
ڪير! هڪڙي ڏينهن اهڙوئي چاڙهہ ڏنس. چي: ڪاڪا
ٻڌو اٿم تہ هڪڙي پيري ورهاڙي جي اڳواٽي ڪندي
مورڳو وڃي مينهن جي مٿان ٻيهي رهئين ٿو اِها ڳالهہ
تہ ڪري ٻڌاءِ.

ڏاتو ڪٿ تي لمٿيل هو، بس ايترو ٻڌڻ سان آٽي
ويٺو ۽ منهن تي رونق اچي ويس، چيائين آبا ڳالهہ ڪندس
تہ آنکي اتبار ڪونہ ايندو. سيارو هجي، پارا پيا ڄمن.
جان محمد واري آڳاهي ولوءَ جون ٻہ مينهون ۽ هڪڙي
ڏيهاڻ ڪاڙکو وٺاڻ مان ڪيدي ويا. ولو نياڳو ڪڙاه
تي سٿل هو. آن کي ڪٿ سوڌو ڪٽي پاسرو رکيئون.
ڏيهاڻ ڪا هئي! ڳجر، ڪنيدي، اکيون ڏين وانگر
پيون پرنديون هيس. چور تہ اڳتي الائي ڪيترو نڪري
ويا. ولو سجاڳ ٿيو تہ ڪاريءَ وارا ڪک هجن،
هيڏانهن هوڏانهن ڊوڙيو. چورن کي مال جي پارت ڪري،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اسين ڏھاڪو مڙس تھ تھ نڪري پياسين. وساھو پيري ۾ ھجي. آن جون نہ پاڙھي خبرون پڌيون ھونديون. بلا ھو بلا. ڏھين ڪوھين تان ڪا ڏارڻين راڄ جي پڪري جوه ۾ آئي تہ آن جو پير بہ لڪيو ڇڏيندو ھو. چورائين واھا پياري ڇڏيئين. آبا چيو اٽن ماڻھوءَ ڪرڻ جي ڪا منڌ ئي ڪونھي. سو پيريءَ ۾ اچي بي ايمان ٿيو. وڃي چورن جو ور چڙھيو. ڏوڪڙن اھڙو اندو ڪٿس، جو چور جو ناٽو ئي نہ وٺي. بيگناھہ ڪي ھوھي ۾ ڏيو ڀيلو ھوندو ھو يا پير سچاڻندو ڪونہ ھو، ۽ چوندو ھو نظر ڪان ويھي رھو آھيان. سو ابا پيٽارين جو پيرو ڪڍندا پيا وڃون. سچ وڃي قنبراڻين جي ڪوٽ وٽ آيا ربوسين. چور بہ ڏي ھجن، پن ڪي سنڌڻيون جتيون ۽ ھڪڙي ڪي ولايتي سليپر ھجي. وسائي اسان ڪي پرھندي ئي چيو تہ ولايتي سليپر وارو سومار گڏڙ آھي. سومار جو ڏھڪاءُ ھوئنين تہ َ۾ ھو. اھڙو نانگو ھو، جو پيٽارين ڪي ڪاھي پٽ ڏنائين تہ آسرو لٿو ۽ ڏن پھرن ۾ درياءَ اڪري ويندو ھو. سو ڳالھہ تي ڪيم قنبراڻين جي ڪوٽ جي آترئين پاسي سڌ پند تي جيڪو پيلو آھي، پاڙھي ڏڌو اٿئي، ڪيڏو گجگاه پيلو آھي. ابا آن ۾ گھڙي پياسين. پيرا تہ گاه ۾ ڪسڙ ۾ نٿي ڏنا. نمٽ وڃي پيلي کان پار نڪتاسين پر اتفاق سان پيرو وري بہ ڪونہ وڃايوسين. شابس آھي وسائي کي. سڄو ڏينھن ھلندي ھلندي درياءَ جي پڙڪ ۾ وڃي

پهتاسين. هڪڙن چيو ته مينهون سمنڊ پار آڪاري ويا، پر وسائي پيرن جي وڙول ڏني ته آهي ڪاڇيل درياء جي ڪناري ڪناري پئي ويا. چورن پيرن کي ڊاهڻ لاءِ زمين ۾ آڏا ڦڏا ٽڏا به هنيا هئا. نيٺ وچي هڪڙي تَمر مٿان بيهي رهياسين. پهلي جي وچ ۾ هڪڙو گهاٽو ويڙهو هو آن ۾ پتاريون ويٺيون هيون. اسان وراهڙي وارن به نڪا ڪئي هم نڪا تمر، زوم ۾ ڪٽي پتارين کي آٿاريوسين. اجا پهلي مان پاهر مس نڪتاسين ته پنهان ڪ‍ُوڪريا تي ويا. همراهن جي هڪل تي هڪل پئي پ‍وي. اسان به ڪٽي ڪهاڙيون آييون ڪيون. چيوسين ته اج يا چور جي پٽن کان زوران زور پتارين کي ڪاهي گهوٽ ويندا‌سين يا سر ڏيئي سرها ٿينداسين. ڏهنوء جمعي واري، سومار گدڙ کي هڪل ڪري چيو: 'رنڙيء پٽ! گهٽا ڏينهن راڄ تپايا اٿئي، جي هڪڙو قدم اڳتي وڌايو اٿئي ته ڪهاڙيء سان ميچالو ڪري ڇڏينداسئين!'

گدڙ جو اصل هاڻ‌ءُ ڪيي ورتائين. هو ڏچي ساٿارين سوڌو انهيء پير تي بيهي رهيو. چئي ته ڪٽري ڏيوم. هڻ جو انترو چوڻ، ڏهنوء جو وري ڪهاڙي آلارڻ. چئي ته هليا ته توکي ڪ‍ُوي ڏيان. ائين چئي همراهن کي هڪل ڪئين ته: چورا، اوهين پتارن کي چوريندا هلو، آءٌ هن جي سسي لاهيو پوءِ ٿو اچان. هي بيلچو ائين ڪونه ميڇيندو.

سومار گدڙ ايترو ہڏي پوہان پير ڪيا. اسين پٽارين
کي ڪاھي اچي ڳوٺ پيڙا ٿيا ھئين.

چورن کي ڏاتوءَ جي اھڙين ڳالھين مان ڪو مزو
ڪونہ ايندو ھو، رڳو ڪيس ڳالھائڻ ۾ رڀائي ڇڏيندا ھئا
۽ پاڻ وري پنھنجن خيالن ۾ غرق ٿي ويندا ھئا. واہ واہ
ڪندي اڪثر ڪيس ايترو بيوقوف بڻائي ڇڏيندا ھئا، جو
جڏھن سنڌس ساڏاري پراڻن ڏراڙن جي غيبت ڪندا ھئا
تہ بہ ويٺو ڪنڌ لوڏيندو ھو. وري دل مان سوچي پاڻ
کي چوندو ھو تہ: اڙي ھي ڇا ڪيم! اندر ۾ ويٺل سنڌس
آڏون پٺو چوندو ھو تہ: ھا پيو وري ڪھڙا ڪوبسر ھئا؟
ڪمون اچا پيو پيرن ۾ ٻڌھي ڪمائي؛ پر سڌريو ڪونہ.

وڏيري کي ڏاتوءَ جو اڌين وٺاڻ اڳيان آھلون رھڻ
وٺندو ڪونہ ھو. ڪڏھن ميھن جو ڪير گھٽيو
تہ بہ وٽي ھائي دوس مچائيندو ھو، چي: اھو ٻڍي وڙھيو
سيڙھيو ڪڙاہ تي پيو آھي، اھڙو نانگو ناظرو آھي جو
ساوا ڏڻ سڪائي ڇڏي، سو ڪو ميھن کي اسرڻ ڏيندو.

ڏاتوءَ جي بہ ڪن تي اھڙيون ڳالھيون پيون پرنديون
ھيون؛ پر ھو بيوس ھو. وٺاڻ ڪان پري ڪنھن ٻي جاءِ تي
رھڻ جو ھن سوچيو بہ نہ ھو. ھتي موجود ھو تہ پيو
چورن کي ھڪلون ڪريو سيڪاريندو ھو. چوندو ھو.
آبا آءٌ ھڪيو ويٺو آھيان نہ تہ آئين پٽارين جا سنڌ
سڪائي ڇڏيو.

ھڪڙي ڏينھن وڏيرو اچي مٿان بيٺس، ڏاتوءَ کيس

ڪيڪاريو، وڏيري ڪنڌ لوڏ ڪندي ڪيس چيو: ڪاڪا!
چورن ڏينديءَ واري ڪٽڙ“ جي ڪاچيلڻين دڦگ وٽ چنڙو
ڏاهي چڙهيو آهي. ھوباڙيءَ جو آمون ۽ سڪو تو ڪي
اتي چڙهي ايندا مون سڪوءَ کي تنهنجي ڏهل تڪور
۽ ماني تڪيءَ اٿڻ لاءِ چيو آهي....

”پر ابا! بچين شال!! آءٌ هنن پٽارين کان پري
ڪيئن گذاريندس، اڪين جو آسابند آهي. هي پٽاريون
مون بنا ڏکيون ٿينديون —“

”بس آجايون ڳالهيون نہ ڪر.“ ائين چئي وڏيرو
هليو ويو. چورا آيا ڪيس ڪٽولي سميت چنڙي ۾ چڙهي
آيا. زندگيءَ ۾ پهريون ڀيرو هو پٽارين کان پري ٿيو.
سڀڪو سندس سار سنڀال لهڻ لاءِ ايندو هو. ماني ڏڪي
بہ وقت تي ملي ويندي هيس. پر هو پنهنجي اندر ۾
هڪ قسم جي ڪمي محسوس ڪندو هو. هُو ائين
محسوس ڪندو هو تہ جيڪي ڪائي ٿيو، سو سندس
ٻت تي چٽڪ لڳي ڪونہ ٿو. هفتي ڏيڍ ۾ ڳري ڪمزا
تي ويو. هڪڙي ڏينهن سج لٿي ڏاري ماڙهن ٻري ڪان
ڏاتوءَ کي ڪٽ تان هيٺ لهندي ڏٺو ۽ هُو رڙهندو
رڙهندو وٿاڻ طرف پئي آيو، ڪڙاهه وٽ اچي ٿيڙ ڪاڏ ئين
۽ وچي هيٺ ڪِريو. ٻوڙي آيا، اچي اٿلائي پٿلائي
ڏٺائونس تہ شيءِ ڏٽين کي پهچي چڪي هئي. اڪين
جو آسابند ٽٽي چڪو هو.

(١٩٨١ع)

مهاذبا

هڪ نوجوان جوڙو شاهي بازار مان لنگهي رهيو آهي. ڪنهن دڪان تي چڙهي ڪا شئي خريد ڪن ته ٻه وري هيٺ لهن ته ٻين دوڪانن جي شوڪيسن ۾ نهاريندا اڳتي وڌن پيا. ڪاٺئن ڏورو پوئتي هڪ ڪرڙوڏ شخص اچي پيو. سلوار قميص پهريل اٿس ۽ ڪارو واسڪوٽ اٿس، اٿين پيو لڳي ته پنهنجي اکيان وينڊو نوجوان جوڙي کي نظر ۾ رکيو اچي! ته سگهي ٿو، هن جي رفتار اهڙي آهي. نوجوان جوڙو ٻوڻن جي دڪان تي چڙهي ٿو. هي شخص ڪيسٽن جي ڪيبن وٽ بيهي ٿو. زاهده پروين جي ڪيسٽ جي پڇا ڪري ٿو. جواب ناڪار ۾ ملڻ ٿو. وري مٿي ٻوٽن جي دڪان ۾ نهاري ٿو. نظرون نوجوان ڇوڪريءَ سان وڃي ٽڪرون ملن ٿيون. ڪيبن واري کان چترا سنگهه جي ڪيسٽ بابت پڇي ٿو. هو ڪيسٽ ڪڍي ڏيس ٿو، جيتري ۾ هي پئسا ڏي ٿو اوتري ۾ نوجوان جوڙو سامهون سيبيل ڪپڙن جي دڪان تي چڙهي وڃي ٿو. ڪرڙوڏ شخص ڪماڙي ڪنهي هيڏانهن هوڏانهن لوڏا هڻي ٿو پر ڪيسٽن جي ڪيبن وٽان هٽي ڪونه ٿو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ساماهين دوڪان ۾ نهاري ٿو. ڪمبن واري ڪان جمع پيل جي ڪيسٽ جو پڇي ٿو. هو ناڪار ۾ ڪنڌ لوڏي ٿو. ايتري ۾ نوجوان جوڙو دڪان نان هيٺ لهي اڳتي وڌي ٿو ۽ ڪرڙوڙ شخص بہ آهستي آهستي اڳتي چُري ٿو. ٿورڙو اڳيان مٺائيءَ جو دڪان آهي. جنهن جو مالڪ سندس واقفيت وارو آهي. هو کيس ڪيڪاري ٿو. نوجوان جوڙو ساماهين دڪان ۾ گهڙي وڃي ٿو. ڪرڙوڙ شخص ڪيڪار جو جواب ڏيئي، مٺائين ۾ نهاري ٿو ۽ آهستي آهستي چُري دوڪان تي چڙهي چڙهي بينچ تي ويهي ٿو. دڪان وارو پڇيس ٿو:

”ڪيترن ڏينهن کان نظر ڪونہ آيو آهين؟“

”بس، زماني جا ڪم ڪاربون آهن....“

”اها بہ پيري.“ دڪاندار چوي ٿو.

”نہ نہ! پيري ڪهڙي آهي هفتو کن ڪراچيءَ ۾ لڳي ويو. اڪيلو آهيان. هر ڳالهہ کي خود منهن ڏيڻو پوي ٿو“. ڪرڙوڙ شخص جواب ڏي ٿو. دوڪاندار پڇيس ٿو. ”اڄ ڪيئن شاهيبازار ۾ نڪري پئين.

”پاڙي واري ڇمو کي ڪيسٽ کپن، سو ان لاءِ بازار آيس. ايتري ۾ چوڪري ساسر ۾ ڪجهہ گلاب جمون آڻي اڳيانئس ٽپائيءَ تي رکيا. ڪرڙوڙ شخص چمن ڏي نهاري ساماهين دڪان ۾ نهاريو (تہ کيس نوجوان جوڙو آئي نظر ڪونہ آيو) هو ٽڪرو ٽڪرو کائڻ ٿو لڳي. مٺائي واري کان موڪلائي هيٺ لهي ٿو ۽ بازار ۾

اڳتي وڌي ٿو.

ڇوڪرو مٺائيءَ واري سيٺ کي چوي: ٿو ”سيٺ! هي ٿو وارو سنگتي سڏبو ڪونہ.“

”ڇو ڇا ٿيو!“

”سيٺ! اچ پاڙي ۾ ٿو رهانس. مونکي هن جا پار سجهن ٿا.“

”ڇورا! گلا غيبت جي عادت تو نہ ڇڏي.“

”سيٺ! مولا جو قسم، گلا ڪانهي. سنگتي تو وارو لڏ پيو ڪري.“ ڇوڪرو چوي ٿو. سيٺ منهن ۾ گهنڊ وجهي چوي ٿو:

”اڙي! هي ڳوٺ کهڙي لڏ ڪندو هوندو. ڳالهائي تو نہ لفظ ڳٽي ٿو ڳالهائي. هرويرو....“

”سيٺ! تون نہ ڪو درويش آهين. هن جي اوطاق تي نشي نشي جي ذات موجود آهي. ڪي دوست ايندا اٿس ۽ پينگ گهوٽڻ جو آواز نہ روز شام جو پڌبو آهي.“

”اڙي ڇورا پڌڻ سان بہ ڪا صحيح خبر پئجي سگهي ٿي تہ ڇا جو آواز آهي.“ سيٺ چوي ٿو. ايتري ۾ گراهڪ اچي وڃن ٿا ۽ ٻئي انهن کي مٺائي ڏيڻ ۾ لڳي وڃن ٿا. انهن جي وڃڻ کان پوءِ ڇوڪرو وري بہ ڳالهہ ڪڍي ٿو:

”سيٺ! حسن پرست بہ اهڙو اٿئي، جو ڪا چڱي صورت ڏسي تہ ان مان اک ئي نہ ڪڍي.“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

”حسن پرستي نہ سٺي ڳالھہ آھي.“

”سٺي آھي نہ تون بہ شروع ڪر.“

”اَءُ بہ حسن پرست آھيان. حسن ۾ اپائٹھار جي هستي ڏسندو آھيان.“

”آھا ٻي ڳالھہ آھي. ھي ھمراھہ ڪجھڙو اٿئي. اڳئين مھيني ھڪڙي نوجوان ڇوڪريءَ سان المنظر تي پئي گھمندو. ٻئي درياہ جي ڪناريءَ تي پسار ڪري رھيا ھئا. ڇوڪري ڇا ھئي گيھر ھو. ھي گلاب جھون ڏسين تہ اھڙو نڪ ھوس. منھن اھڙو ھوس، بس ڇا چوان اھڙي تہ ڀاڻ وٽ ڪا مٺائي ڪونھي جنھن سان پوري پيٽ ڪري سگھان.“ ڇوڪري کي سيٺ سڌي ڪن کان پڪڙي ٿو! ”اڙي بدمعاش! تون پنھنجي عمر ڏس. وري جيڪي ڳالھائين پيو، سو ڇا پيو ڳالھيائين! تنھنجو بہ ڏوھ ڪونھي اھي فلمون ٿيون ڳالھائين.“

”سيٺ مولا جو قسم“ سيٺ ڪان ڪن ڇڏائي پري ھٽي چوي ٿو. ”ڪوڙي تي مرشد جي لعنت، مون پنھنجن گنھگار اکين سان ڏٺو.“

”چڏ بڪ نہ ڪر“ سيٺ دڙڪو ڏيئس ٿو. ڪن پل لاءِ خاموش ٿي شوڪيس جي شيشي کي ٽواليءَ سان صاف ڪري ٿو. سيٺ پڇيس ٿو: ”يلا تو اوطاق تي ڪنھن کي ايندي ڏٺو.“

ڇوڪرو گھڙي ڪن سوچي ٿو ۽ پوءِ چوي ٿو.

”سيٺ ڪوڙ نہ ڳالھائيو، مون ڪونہ ڏٺو، مون کي

سلو ٻڌائيندو آهي.“

”سلوءَ پاڻ ڏنو.“

”سلوءَ جو دوست آهي ته انور ٻرائي ڪلينر وارو، ان ڪيس ٻڌايو.“ ڇوڪرو چوي ٿو.

”انور ڏنو؟“

”ڏنو ته اُن به ڪونه، اُن کي خيروءَ ٻڌايو.“

”چڱو خيروءَ ڏنو هوندو.“

”سيٺ ڏسڻ وارو شرط تنهنجو اهڙو آهي، جيڪو پورو ڪونه ٿيندو. پلا مٺائي مٺي آهي نه، تون ڪنهن هينئر ان ۾ ڏسين پيو.“

هٿ سان وڏي اٿم، جهڙو ڏنم.“ سيٺ چوي ٿو.

”سيٺ آئون اڻ پڙهيل ماڻهو، تون ته ڪافي پڙهيو ويٺو آهين، پنهنجو تو سان پڄي ڪونه ٿي. سيٺ! مون توبهه ڪئي، تون ڄاڻ تنهنجو دوست ڄاڻي، منهنجو ڇا.“

”منهنجو دوست آهي. پر آءٌ ان تي ڪک ڪونه ٿو رکان. پر اها حقيقت آهي ته هو سٺو ماڻهو آهي، تازو ئي ته ڏيءَ گذاري ويٺي اٿس، ان کان پوءِ ڏسين ٿو ته ڪيترو ويڳاڻو آهي. اسان کي ساڻس همدردي ڪرڻ کپي، ڪيس آٿت ڏيڻ کپي. ٻين جي چيل اجاين ڳالهين جي بنياد تي بهتان نه هڻڻ کپن، اهڙا بهتان هڻڻ ته دشمن جو ڪم آهي. باقي دوست تي اسان ڇا ڪهو! دشمن تلوار ۽ دوست ڍال هوندو آهي. ڍال

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جو ڪم وار روڪڻ آهي، وار ڪرڻ ناهي.“ اوچتو ڇوڪرو بازار ڏي اشارو ڪري ٿو. ساڳيو نوجوان جوڙو موٽي پيو ان کان چند قدمن تي اهوئي ڪرڙوڊ شخص اچي رهيو آهي. سيٺ ڇوڪري ڏي ۽ ڇوڪرو سيٺ ڏي نهاري ٿو. ڇوڪري جي نهار ۾ فاتحانه انداز پيو پسجي، بلڪل مٺائيءَ جي دڪان اڳيان نوجوان جوڙو بيهي ٿو. ۽ ڪرڙوڊ شخص کي منهن ۾ نهاريندي نوجوان ڪجهه تکي انداز ۾ چوي ٿو: ”اوهان سان خير نه آهي، سري گهات کان پٺيان هلڻ شروع ڪيو اٿو ۽ جڏهن قلعي کان موٽيا آهيون ته به پٺ نٿا ڇڏيو.“

(پٺ! آءٌ تنهنجي ڪري ڪونه پيو اچان.“

”پوءِ؟“ نوجوان جي لهجي ۾ وڏيڪ تيزي آهي. ايتري ۾ ڇوڪريءَ کي پاڻ ڏي نهاريندي ڏسي ڪرڙوڊ شخص چوي ٿو: ”پنهنجي ڌيءَ جا مهاندا ڏسي هلندو پيو اچان. آءٌ پنهنجي وس ۾ ناهيان، ناراض نه ٿجو.“

نوجوان سندس ڪلهي تي هٿ رکي ٿو ۽ ڇوڪري به مرڪي ڏانهس پنهنجائپ سان نهاري ٿي. هاڻي هو ٽنهي جي وچ ۾ آهي. ساڳي رفتار سان سفر جاري آهي.

(نئون نياپو ۱۹۸۱ع)

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نہ ڪري هار سينگار سگهي

هوءَ ڪيترو وقت آرسيءَ اڳيان ويٺي رهي. سينگار ته هوءَ ڪري چڪي هئي. گهڙي گهڙي آرسيءَ ۾ پنهنجو چهرو ڏسي، ڪجهه پڪڪيائين ٿي. جيڪو پڪڪو اهڙو هو جنهن جي ڪا معني هئي. وري خود مرڪي وري پشيمان ٿي نهاريائين.

اڄ هن کي پنهنجي پاڙيسرياڻي بيگم انور جو انتظار هو ۽ پنهي کي گڏجي هڪ سالگره ۾ وڃڻو هو. بيگم عزيز اڄ جيڪا ساڙهي پاتي هئي، جيڪو ميڪ اپ ڪيو هو ۽ جيڪا خوشبوءِ لڳائي هئي، اها هن جي پنهنجيءَ نظر ۾ ٻئين نمبر هئي. مسئلو ٽئين پهرئين نمبر جو هو. چو جو گذريل مهيني هڪڙي دعوت ۾ شازيه جو لباس ۽ سونهن ڏسي هرهڪ عورت ان کي داد پئي ڏنو ۽ بيگم عزيز ساڙ وچان ان ڏينهن ڪان وٺي چڻڪ ڏاڍن تي ليٽي رهي هئي. هڪ ڪورو هو، جنهن ۾ هوءَ پئي سڙي. حالانڪ شازيه سان ڪيس ڪو ذاتي حسد يا ساڙ وغيره نه هو.

جنهن وقت فوٽو پئي نڪتا ته ان وقت بيگم عزيز شازيه کي ڪا اهميت نه ڏني. هفتي ڪان پوءِ جڏهن

ڪيس هڪ ڪاپي ملي ته هن اها ائين ڦاڙي ڦٽي ڪئي، ڄڻڪ ڪو تمام غلط قسم جو خط هو. شازيه تصوير ۾ محفل جي جان نظر اچي رهي هئي. بيگم عزيز ان ڏينهن کان وٺي پهريون نمبر اچڻ لاءِ جتن ڪري رهي هئي.

هن ڇا ڇا نه ڪيو. پنهنجي پهچ آهر لباس، ميڪ اپ جو سامان ۽ خوشبوءِ جي ڳولا ۾ بازار جا ڪيترا چڪر ڏنائين. مڙس جي ناراضگيءَ جي باوجود هڪ ڀيرو ڪراچيءَ به ويئي، خاص طور ساڙهي هن کي منجهائي ماريو. نيٺ هڪ ساڙهي ورتائين. رکيو ان ڊپ ۾ هئي ته ٻيءَ ڪنهن وٽ اهڙي ساڙهي نه هجي.

اڄ هن جو امتحان هو. هن کي پهريون نمبر اچڻو هو. سهيلين جي سٽ ۾ هن کي ميل ماڙو هو. بزر وڳو هن چرڪ پريو. هڪ خوشگوار چرڪ! بيگم انور آئي ته ان کي نئين ڪٽ جو سوٽ پيل ڏسي اطمينان ٿيس. شڪر ٿيو پنهنجي ساهيڙيءَ سان مقابلو ته نه ٿيو!

”تيار آهين؟“ بيگم انور پڇيو.

بيگم عزيز مرڪ سان ڪنڌ لوڏي ها ڪئي ۽ بيگم انور پسنديدگيءَ جي نظر وجهندي اک سان مخصوص اشارو ڪيو، جنهن جو مطلب پڌرو هو، تنهن کي هن قاتل چٽي واضح ڪري ڇڏيو. بيگم عزيز خوش ته ٿي ٿي، پر چانگرو ڪندي چيائين: ”بيوقوف نه بڻاءِ.“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

چرچا نٿي ڪريان“ بيگم انور چيو. ”اڄوڪي فنڪشن ۾ ڪا وڏ وڏيري تنهنجي اڳيان بيهي سگهي نه مونکي چنجازه.“ بيگم عزيز ايترو ٻڌي خوشيءَ ۾ ٻرجي ويئي. ڳلن ۾ رت جي ڳاڙهاڻ نظر اچي رهي هيس. بيگم انور کيس تقريباً ڀاڪر ۾ ڀريندي اچي پنهنجي ڪار جي پوئينءَ سيٽ ۾ وهاريو. بيگم عزيز کي اها ڪمي محسوس ٿي. ساهيڙيءَ جي ڪار هئي خير ٺهي هليو. پر گهڻن موقعن تي هن کي ڪار جي ڪمي محسوس ٿيندي هئي. رميءَ ۾ دلچسپي هجڻ ڪري، ڪٿي هارائڻ جي ڪري ۾ هو ڪار لاءِ رقم بچائي نه سگهيو هو.

اڄ هڪ ويهين گريڊ جي آفيسر جي ڌيءَ جي ڇوٿين سالگره هئي. هو خود ته گريڊ جو گهڻو اونو رکندو هو. پر اڪثر زالن جي تعلقات جي ڪري گهٽ گريڊ وارين فئمليون به اچي سهڙنديون هيون. تڏهن به پنهنجي بيگم کي ايترو چتائي ڇڏيو هئائين ته سترهين گريڊ کان گهٽ ڪوبه مهمان نه هجڻ کپي. (۽ ائين هو.) اڄوڪي ليڊيز جي گئدرنگ ۾ بيگم عزيز ۽ بيگم انور جو پهچڻ فقط اڌ ڪلاڪ دير سان ٿيو. ڪافي عورتون اچي چڪيون هيون. بيگم عزيز پنهنجي ساڙهي سنڀاليندي جڏهن وسيع هال ۾ پهتي ته ميزبان خاتون به سندس منهن ۾ چتائي معنيٰ خيز نظرن سان نهاريندي ڪيڪاريو هو. هوءَ خوش ٿي ويئي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٿوريءَ دير ۾ ھال پرجي ويو. اھم آفيسرن جون زالون به پھچي ويون ھيون. ميز جي چوڌاري حلقو تنگ ٿيندو ويو. ڪيڪ ڪپيو ويو، تاڙيون وڳيون، فوٽوز نڪتا. بيگم عزيز سيني جوان ۽ خوبصورت عورتن جي لباس ۽ شخصيت جو نقاد جي نظر سان جائزو وٺندي رھي. ھٿي طرف به ڪيئي نظرون بيگم عزيز جي چھري، وارن جي اسٽائل ۽ لباس جو جائزو وٺي رھيون ھيون. ڪيترن ئي غير شادي شده ڇوڪرين به ڪيس ساراھيو. ھوءَ سڄي ھال ۾ ھڪ گروپ کان ٻئي گروپ تائين آئي وئي. ھر رمارڪ ھن جي اندر ۾ پيھي پئي ويو. ھر رماوڪ ٻئي کان ڇھرو ھو. "بيگم عزيز توھان نه اڇوڪي فنڪشن جو سڄو حسن پاڻ ۾ گڏ ڪري ڇڏيو آھي" – "رنگ جو چوائس نه ڪو توھان کان سکي" – "اوھان پنھنجي ايج کان ڏھه سال گھٽ پيا ڏيکائي ڏيو" – "اوھان ڪيترو نه ڪيوٽ پيا لڳو" – ۽ ان کان به سھڻا ڪجھه پيا رمارڪ ۽ واکاڻ جي ورڪا پيُ. ايسٽائين جو شازيه به ڪيس ساراھيو. آخر ۾ بيگم انور چيو "ھر ڪنھن تي تنھنجي حسن جو جادو آھي. نظر نه لڳي وڃئي. ھل نه ھتان نڪري ھلون."

ھو ٻئي ساھيڙيون خوش خوش روانيون ٿيون. بيگم عزيز جي دل جو عجيب حال ھو! ھن بيگم انور کان گھڻو ڪجھه ٻڌڻ ٿي چاھيو ۽ ڪيس به ڪجھه ٻڌائڻ

ٿي چاهيو پر ڊرائيور جي ڪري خاموش رهي. گهر پهچي هن بيگم انور کي اڌ ڪلاڪ پاڻ وٽ ترسڻ لاءِ چيو. هوءَ بہ ترسي پئي. ڊرائينگ روم ۾ ڪافي پيئندي ٻنهي خوب روح رهاڻ ڪئي ۽ سومنات فتح ڪرڻ تي خوشي ملهائيندي رهيون. تان جو بيگم عزيز موڪلايو.

رات جو بيگم عزيز پنهنجي حسن ۽ شخصيت تي خوشيون ملهائيندي بيڊروم ۾ اچي آرسيءَ ۾ پاڻ تي هڪ ڀرپور نظر وڌي ۽ محسوس ڪيائين تہ فنڪشن ۾ ملندڙ داد صحيح هو. سندس مڙس اڃان نہ آيو هو هن خوشيءَ ۾ شال ڏئي پاڻ کي بستري تي اڇليو ۽ جهپ هڻي وهاڻو ڪڍي هنج ۾ ٿي رکيائين تہ سندس هٿ وهاڻي سوڙ جڻ مٿي ڪجهہ تيئن آئي ٿي رهجي ويو. وهاڻي هيٺان هڪ رومال پيو هو. هن کڻيو تہ ان مان هڪ واهيات ۽ سستي عطر جي بوءِ آئي. هن کي ڇرڪ ڪنهن خوابن جي حسين دنيا مان ڪيڏي گهٽر ۾ اڇلي ڇڏيو. هي رومال ڪنهن جو آهي، وري وري هن پاڻ کان سوال پڇيو. هوءَ سڄي ڳالهہ سمجهي ويئي. هن جي حسن جو غرور هليو ويو. پر هاڻ تہ ڀرم جو سوال هو! هن چپ چاپ رومال پلنگ هيٺ ڦٽو ڪري ڇڏيو.

(سنڌنيوز ڊائجسٽ ١٩٨٠ع)

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٻيگي ۽ ٻيگي

باب ڇهريون، ذڪر وڏي ٻيگيءَ جو

خير خدا جي حڪم سان ڏڇندي ڏڇندي نئين زماني جا افسانانگار هن قصي جي آپٽار هيٺئن ٽا ڪن: ته سنڌ سڳوريءَ جي هڪ وڏي شهر ۾ هڪ عورت رهندي هئي جنهنجو نالو ته ڇگو هو، پر سندس ڏيءَ جو نالو ٻيگي هو. جيڪا پنهنجي پٽر ۾ فقط هڪ عورت نه هئي پر هڪ ادارو هئي، يا ائين ڪٿي چئجي ته ڪمپني هئي. ٻيگيءَ جي ماءُ ته چڱي مشهور هئي، پر سندس نالو ٻيگيءَ وڌيڪ روشن ڪيو.

ٻيگي جڏهن جوان ٿي ۽ اڪيلي سر فلمون ڏسڻ لڳي، ته سندس ماءُ کي اها ڳالهه تمام معمولي لڳي. پاڙي ۾ هڪ جيڏيون گهڻيون هيون، پر ٻيگيءَ جي ساهيڙي سڏائڻ هر ڪنهنجي وس ۾ نه هو. جنڪي ته پنهنجي جان عزيز هئي، سي سندس ويجهو نه وين. پر جنکي ڦر ۽ ڏاڙي جو ڏپ نه هو، سي ڇاتيءَ ني همٿ هئي اچي سات ۾ شامل ٿيون. ساهيڙين جي سار ٻيگيءَ خوب لڏي ۽ پاڻ جيڪي قبول ڪيائين، سرتين لاءِ به اهو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اھو ڪجھ، سوچيائين — اِنکي چئبو آھي خلوص!

بيگيءَ جو پير جڏھن جوانيءَ جي ڌانڊن تي پيو تہ سندس وات مان ٽڪا ميسڙاٽ نڪري ويا. باقي زندگي تہ چرئي جي وقل وانگر گذاريائين. ٿئين زماني جا افسانانگار چوندا تہ: بيگيءَ جنھن شھر ۾ پنھنجي ماءُ جي ھنج ۾ آنٺ گھربل ٻار وانگر اکيون کوليون، سو سنڌ جو ھڪ مثالي شھر ھو، جنھن ۾ ھوندڙن تہ گھڻيون ذاتيون رھنديون ھيون، پر بنيادي طرح ٽي ذاتيون رھنديون ھيون: 'ظالم'، 'مظلوم' ۽ 'نہ ھي نہ ھُو'.

بيگيءَ جو تعلق 'نہ ھي نہ ھُو' ذات سان اھي

بيگيءَ بابت جيڪو پھريون تاثر ٻاڙي وارن قائم ڪو سو ھي ھو تہ: ھوءَ ماڻس جھڙي نہ ھئي. پر ھا ڪڏھن ڪڏھن قلم ڏسڻ وينديءَ ھئي. ڪن ڳالھين تان ماءُ سان تڪرار بہ ڪندي ھئي. ماڻس وڏي زباندان ھئي. اھڙيون تہ چٿيون، پُر معنيٰ ۽ تيز گاريون ڏيندي ھئي، جيڪي لغتن ۾ تہ ليٿيون نہ آھن. ماڻھو چوندا تہ بيگيءَ جي ماءُ کان وڌيڪ فصيح زبان ۾ اعليٰ درجي جي گارياڙ ھن ھيڏي سڄي شاھي شھر ۾ بي نہ ھئي گاريون ھڪڙن کي ڏيندي، عبرت ٻيا وٺندا ھئا. ڪڏھن ڪڏھن جنکي گاريون ڏيندي ھئي، تن جي گھر جي اڳيان ويھي ٻين جا نالا وٺي گاريون ڏيندي ھئي، پر مطلب اِھو ھوس، تہ ويجھي گھر وارن جا ھوش ڏڪائي آڻجن ۽ اعتراض بہ نہ ٿئي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

قصو ڪوتاھ: خدا نئو پلائي، ته انگريزي مھيني جي سترھين تاريخ ھئي، منھنجي دل ني اچان ڪنھن جي قتل جو غم ھو. آءٌ به گھمندو گھمندو آن شھر مان وچي نڪتس، جتي بيگي ۽ سندس ماءُ رھنديون ھيون. پاڙي مان گھٽو لنگھندو ھوس. بيگيءَ جي ماءُ چڱڪ پنھنجي حافظي جي رجسٽر ۾ منھنجو ڪاتو کولي چڪي ھئي. ھڪ ڏينھن آگر جي اشاري سان سڏ ڪيائينم. موءَ گھٽيءَ ۾ ڪٽ تي وينئي ھئي، مون چوڌاري نھاريو، پوءِ سُرندو سُرندو ھُن وٽ ويس.

”قتي اٿئي؟“

”مون پوڪي ئي ڪانھي.“

”ته به ڏيل پونده!“

”مون ھڏو آھي نه، قتيءَ جي ڏيل ڪانھي.“

مون چيو.

”ڏند اٿئي؟“

”ڏندا!“

”ھا،“ اٿين چئي ھٿ ڏگھيريائين. ”ڪيڏ رپيو، نه ته تنھنجن حمايتن کي به رت روئاڙي ڇڏيندس. پٽ مڙ ڪره ڪرنو ھني ڌو اچي ۽ چوي ڌو ته ’قتيءَ تي ڏيل ڪانھي‘. ڪچڙو جوان ٿو ڏسجين نه ته گارين جا اھڙا دونھان چاڙھيانءِ، جو حيدرآباد جا پڪوان وسري وڃنئي.“

مون نئي چاھيو ته منھنجا حمايتي رت روئن ۽

آءٌ حيدرآباد جا پڪوان وساري، سو بہ آڏيا ڪيڏي سنڌس ٽريءَ تي رکيم ۽ وچ لکيس تہ چپائين، ”نرس هڪ ڳالهہ پڇڻي ٿي وچ“

”پُڇ.“ مون منهن ٻاڙو ڪري ڇڏيو.

”....تنهنجا ڇا ٿين؟“

”ڪجهہ بہ نہ“

”ڏس، متان سياڻي سڀڪجهہ ٻنجي وڃين ۽ اسان کي خبر بہ نہ پوي. ياد رک، منهنجي مرضيءَ کانسواءِ ٻاڙي جو ڪو ڪتو بہ نٿو ڀڄي. منهنجي مرضيءَ کان ٻاهر ويندين، تہ ماڻهن ڏي رت ۾ ڳاڙهو ڪري روانو ڪنديسانءِ، ٻي صورت ۾ مزا ماڻيندين.“

آءٌ ڪجهہ بہ چئي نہ سگهيس ۽ جڏهن منهنجن قدمن مان تيز نظرن جا زنجير نڪتا، تہ آهستي آهستي قدم کڻندو. اڳتي نڪري ويس، موريو شهر ٿي ڇڏي ويس. ڪجهہ بہ ڪونہ سمجهيم ــــ اِنکي چئبو آهي ڪچڙو جوان!

هون! اها ڳالهہ هئي مونکي ياد پيو تہ ڦرين ڦرين آءٌ جڏهن بس مان لهي پان واري وٽ اچي بيٺو هوس، تہ هن مونکي پيرن کان وٺي داڙهي ڪٽ وارن تائين ڏٺو. پوءِ تيڏي نظر مان ڪلفيءَ واري ڏي ڏٺائين. آن معني خيز نظرن مان ٽانگي واري ڏي ڏٺو. ڪن پل ۾ هر گهورڙئي ۽ دڪاندار جي نظر منهنجي ڇهري تي ٽنجي وئي. آءٌ پان وٺي گهٽيءَ ڏي مڙيس، تہ

هر ڪنهن پنهنجيون نظرون منهنجن ٽنگن ۾ وچڙائي ڇڏيون. عجيب بيوسيءَ جو عالم هو! ۽ هڪ پرديسي (پنهنجي ضلعي جو) مجمعي جي وچ مان لنگهي رهيو هو! ۽ هرڪو آن جي شخصيت ۽ ڪردار بابت سنجيدو ٿيڻ جي ڪوشش ڪري رهيو هو. پٺيان ڪن تي آواز پيم:

”ڀيڻو ڀيڻو.“

”آ ديسي پرديسي هنڌ ڪٽولو.“

آءٌ هوٽل وارن جا هوڪا ٻڌندو اڳتي وڌي ويس. ها البت آهي هوڪا به مون پاڻ ڏي پٺي سمجهيا. جيئونڊيڪ منهنجي نيت صاف هئي (پر ڪجهه نوٽ کيسي ۾ هئم.)

آءٌ گهڻي شور کان گهبرائيندو آهيان، پر ڪڏهن ڪڏهن خود مهڙي گوڙ جي وچ ۾ اچي مرڪو پاڻ بابت سوچڻ شروع ڪندو آهيان ۽ ماڻهن جي اهڙي ذهنيت تي ڪل ايندي اٿم. پر ڪوشش اِها ڪندو آهيان، ته آهه کِل عيد لاءِ بچائي رکي ڇڏيان. مهانگيون رکو ڪاڏي پيتي ۽ عام استعمال جون شيون ڪونه آهن. کِل به مهانگي آهي!

ڪجهه سال پوءِ دوست وٽ وڃي رهيس، جنهنجي اوطاق ۽ بيگيءَ جي گهر ۾ دراز زلفن کان ٿورو وڌيڪ مفاصلو هو پر پيار جي وچ ۾ مفاصلا ٿيندا ئي ڪونه آهن. پوءِ آهو ڪچو هجي. پڪو هجي، اصلي هجي،

نقلي ھجي، سرڪاري ھجي يا خانگي ھجي. منھنجو دوست حسين بخش ھونئن تہ پاڙي ۾ ڳوٺ راڄ ۾ شريف ۾ ڏيءُ جھڙو پٽ ليکبو ھو. پر جنھن ڏينھن کان شھر ڳوريءُ جي وڪڙ ۾ ڦاٿو ھو، تنھن ڏينھن کان شرافت عرف ڊپ کي ڇڏي دلير ۽ سمجھو ٿي ويو ھو. مون اچا سندس اوطاق تي پڳھر مس ڌاريو ھو، جو ھمراھ کي دريءُ مان ٻاھر جھاتيون پائيندو ڏٺم. مون ڇتائي سندس قدبت ۾ نھاريو ۽ ڪانئس پڇيم، "ڇا پيو ڏسين؟"

"ڪجھہ ڪونھي."

"ڪجھہ ڪونھي تہ پوءِ ھيڏانھن مون سان ڳالھاءِ. ٻاھر ڏور وانگر ڇا پيو ڏونڊين."

"سائين منھنجا، اندر مان تہ ڪجھہ بہ نہ لڌم."

اھڙن ڇٽي ھو توري ڏبر لاھ مون ڏي آيو، پر ڪن پل ۾ ٻيگ مان دوربيني ڪڍي، ساڳي ڪرت کي لڳي ويو. آءٌ اچي ٻور ٿيس ڪيس رڙ ڪري چيم، "اٿئي ڪٿي مان ڪٿھ لھرائٽي؟"

"ڇو؟"

"ھرويرو پيو شريفن جي گھرن ۾ جھاتيون پائين."

"شريف!" اکيون دربينيءَ مان ڪڍي مون ڏي نھاري چيائين، "ھھڙا ٿيندا آھن شريف! وٺ، تون بہ ديدار ڪر." حسين بخش چيو.

مون بہ پاڪي سيڪائڻ مناسب نہ ڄاتو ۽ ھڪدم

دوربيني وٺي اکين تي ڪٽي رکيم. الله! ٿدڪار جو هڪ ليڪو اکين ڪان ٿيندو دل ۾ لهي ويو. هيٺ ته ڪچهري متي پٽي هئي. هڪ سهڻي سهڻي، سرخ ڳلن ۽ ڪارن ڪارن وارن واري، وار ڪوليو کٽ تي ويٺي هئي. پاڻ پٽي ڇپيائين. مندس چوڏاري چوڏهن چوڏهن سالن جا چار داڻا پتنگن وانگر پڇ ڪريو ويٺا هئا. مون دوربيني مان اک ڪڍي، ته منهنجي وات مان بي اختيار ’اڙي‘ نڪري ويو.

حسين بخش وات ڇپو ڪري ڇيو، ”اڙي، پين کي نصيحت ڪرڻ سوالي آهي.

”مائٽ، اِها ڪليل وارن واري ڪير آهي؟“ مون پڇيو.

اِني حسين بخش جو پاڻ، جيڪو ڪنڊ واري کٽ تي ليٽي ليٽي پنجابي فلم ’جند جان‘ جي ڪهاڻي پڙهي رهيو هو، تنهن جي هٿ مان ڪهاڻيءَ جو ڪتاب ڇڏائجي ويو، ۽ اٿي ويٺو. حسين بخش ڪيس هڪل ڪئي:

”اڙي، چڱا مستي جتهرو. تون جندجان واري جوڳڻ جوڳڻ سان خيالن ئي خيالن ۾ دل وندرائي.“ وري مونکي مخاطب ٿي چيائين، ”مائٽ، اِها جهڪا ناهوڪڙي مي، اِها ميڏي سنڪتياڻي هيءِ.“

”تنهنجي ڪا پاڙ سائي ٿئي. هيءَ ته تلوار آهي.“

”مائٽ، آهي ته تلوار، پر... پر رڳو منهنجي ناهي.

مون جهڙا ڳنڍ جا ڳوڙها، مت جا موڙها، ڪي، پيا ٻہ اِن تلوار جي ڌار تي وڃي سِس نوائيندا ۽ ڪنڌ ڪپائيندا آهن. پر پنھنجو قبضو بہ مٿس خوب آهي.“

”ڏالو ڇا اٿس؟“

”ڏلو پڇي ڇا ڪندين!“

”تڏهن بہ خبر تہ پوي، تہ ڏالو نشان ڪهڙو اٿس، ڪهڙي خاندان جي آهي. تعليم ڇا اٿس.“

منھنجو ايترو چوڻ، پارٽنر لڪپال عرف ڇنھر ُو ۽ جو ٺهڪ ڏيڻ. حسين بخش هڪل ڪري چيس، ”اڙي جهرو پنھنجي پٽيهي بند ڪر. وڏن جي ڳالهين ۾ نہ پئو.“

هُو وچارو مُرڪي خاموش ٿي ويو. هيڏانهن منھنجي سيني جي سمنڊ ۾ دل جو جهاز ٻُڏڻ لڳو. ڏٺو پاڻي پيئڻ ڪانپوءِ جڏهن ماڻهوئا ماڻهو ٿيس، تہ حسين بخش مونکي سچو داستان ٻڌايو ۽ منھنجو هٿ پنھنجي ڪيسي ڏي هليو ويو. جنھن ۾ هُما ٽي ٽيهہ رپيا.

رات پوڻ ڪان اڳ ٿي، منھنجين اکين ۾ اُن گلابي رنگ واري وڏ-واتي عورت جو عڪس ڦيريون پائڻ لڳو. جنھن هين ٽي شهر ۾ مونکي چيو هو، ’ڦتي اٿئي ڇا.‘ ۽ جنھنجي اکين جي بليدن ڪان دل جو شيشو ڇائڻ خاطر آءٌ پهرين گاڏيءَ ۾ هليو ويو هوس. منھنجي ذهن منھنجو ساٿ ڏنو. هي آهو ساڳيو گهر هو، حسين بخش جي ٽيهن رپين واري ۽ سهٽي

سهڻي، سرخ سرخ ڳلن ۾ ڪارن ڪارن وارن واري محبوبہ، ان گلابي رنگ واري وڏ-واتي عورت جي ڏي ۾ هئي. واه واه! خوب هئي. حسين بخش سونکي سندس نالو ٻڌايو — ’بيگي.‘ جڏهن سون سياڻو ٿي، چوطرف چڪاس ڪئي، ته مونکي نه رڳو هنجو نالو ’بيگي‘ محسوس ٿيو، پر هنجي ذات ’بيگي‘ خاندان ’بيگي‘ پاڙو ’بيگي‘ دين ’بيگي‘ ۽ دنيا ’بيگي‘ محسوس ٿي.

نئين زماني جا افسانانگار، رڳو پنهنجي مشاهدي ۽ تجربي جي بنياد تي ڪجهه چئي سگهن ٿا. دلين جو مالڪ خدا آهي، ڪوڙ سچ جو بوجو راوين تي آهي. پٺي ڏينهن سچ آيرهو، ته مونکي پنهنجن ڏيهن رهين جو فڪر اچي ٿيو. پٺسن جي سلامتيءَ جو فقط هڪ ئي رستو هو. سون اهو ئي اختيار ڪيو ۽ بٺڪ ڏي رک رکيم. بٺڪ ۾ بچت جو ڪاتو کولائي، پنجويهه رپيا اتي رکي، پنج رپيا قميص جي ڪف ۾ ويڙهي ٻي اونو ٿي، بيگيءَ جي پاڙي مان لنگهي ويس. کيسي ۾ گهٽ پٺسا هئڻ ڪري پوت پلڙو هوم، آنڪري ڪنهن مونکي ڪنگهيو ئي ڪونہ. حسين بخش جي اچڻ کان اڳ، جاه تي موٽي، اجرڪ پيرن ۾ وجهي ستس، ۽ ڪونگهرن ۾ پنجي ويس.

آئيس ته لکپال (جنهنجو ڪيسو هميشه خالي هوندو هو) ان تي نظر پئي. منهنجي پيرانديءَ کاناچي ويٺو ۽

ڏاڍي ادب ۽ راز ڀرئي انداز ۾ چيائين، ”ادا، هيءَ جيڪا بيگي آهي نہ، سا زبردست آهي.“
”ڪيئن زبردست آهي؟“
”وڏي ڊينجرس (Dangerous) آهي.“
”ڪيئن ڀلا؟“ مون پڇيو.
”ادا، بس ڀچر ڇڏي ڏي، ڳالهہ ئي نہ پڇ. اهڙي تہ استادن جي استاد آهي، جو جوانن کي ڇيڙيو وجهي! هو سائين بادشاه آهي نہ، سامهين بنگلي وارو، ان وٽ تہ اصل ’ويٺي‘ آهي.“ لڪپال چيو.
”ويٺي تہ پنهنجي گهر ۾ آهي.“ مون نہ سمجهندي چيو .
”زورآور، اِني رکيو ڏسڻ ۾ پئي اچي. بنگلي واري جو تہ الهو تلهو ڪائي ويٺي آهي. ڪڏهن ڪڏهن تہ پنهنجي ساهيڙين جي بہ خوب سار لهندي آهي، انهن کي بہ خوب ’هلائيندي‘ آهي.“
”ڪيئن هلائيندي آهي؟“ وري بہ سمجهہ ۾ نہ آيم.
”سپلاءِ (Supply) ڪندي آهي. پَرَ سال تہ وڏو معاملو مچي پيو هو. بيگيءَ پنهنجي هڪ شريف ساهيڙيءَ کي سائين بادشاه جي ننڍي ياءُ جي اوطاق ۾ پهچائي ڇڏيو.“
”پوءِ ڇا ٿيو.....؟“ منهنجو تجس وڌيو.
”ڏيڍو وري ڇا هو، مٿان چوريءَ جو مڙس اچي پهتو. جهلي چوٽيءَ مان وٺي ويس. مورکيو مرشد سان

اڳئين پيو، وڏن ڪان وٺي سائين بادشاه جو مريد ھو، پر، موقعي تي سائينءَ جي پاءُ ڪي پلن واري مُک ھنيائين، جو ٿاپڙجي وڃي ڪريو ۽ مُريو مڙي پيس. ڪيترا ڏينهن تيمور لنگ ٿيو وتيو.“

”ڇا ٿالو ھو ان ڇوريءَ جو؟“ مون پڇيو.

”ٿالو آلائي ڪھڙو ھوس، پر ان واقعي ڪانپوه پاڙي ۾ اھا ’ننڍي بيگي‘ جي ٿالي سان مشھور آھي. ادا، الله پناه ڏئي. ھنن رنن ڇا ترڪتاں اھڙا آھن، جو ڏنڊين آڱرين اچھو وڃن. وري نذر نياز اھڙا ٿيون ڪن، جو دنيا ڪي ليڪ آھي.“

آءٌ اڄان وڏيءَ بيگيءَ جي قصي مان ئي پورو واقف ڪونہ ٿيو ھوس، تہ وري ننڍي بيگيءَ جو داستان شروع ٿي ويو. لکپال کي چيم، ”آءٌ آرام ٿو ڪريان.“ ائين چئي ظاھر ظھور تہ اکيون بند ڪيم، پر سوچ جي ڪوه ۾ ڪري پيس. وڏي بيگيءَ پنھنجو بزنيس ڪيئن نہ ھلائي، منھنجو تنھن ۾ ڇا؟ دماغ مان سڀ خيال ڪڍي ڇڏڻ ٿي گھريم، پر ڳالھہ وَس کان ٻاھر ھئي. سوچيندي سوچيندي الائي ڪيترو وقت گذري ويو. سوچ جو ڌاڳو حسين‌بخش جي کنگھڪار ٽوڙي ڇڏيو. مون اٿي سگريٽ دکائي ۽ حسين‌بخش دوربينيءَ سان دوُر جو احوال وٺڻ لڳو. ڇا شوق ھو؟ ڇا ذوق ھو!

حسين‌بخش کي بہ بس ھڪڙوئي ’شوق‘ ھو. جڏھن اڄان مڇن جي ساوڪ آئي ھئس، انھن ڏينھن ھڪ فلم

ڏسندي گيلريءَ مان هيروئن تي عاشق ٿي پيو. اها ته سندس پهچ کان ٻاهر هئي. پر بيگيءَ کي ڏسندي ئي اک اڙائي، دل ڦرائي، روڳ لڳائي گهر آيو. ڳالهه ۾ نه ڪجهه ڪونه هو. رڳو هيروئن جا ڪي مهاندا بيگيءَ ۾ به هئا. بس ان ڪري حسين بخش جي ڳاڙي پٽڙي تي چڙهي ويئي.

مون جڏهن سڄي سگريٽ ڦوڪي ڇڏي ۽ سمورو دونهون مٿي خلا ۾ هليو ويو. تڏهن هڪ نظر حسين بخش تي وڌم ته ٽهه ٽهه ڇهائين، ”استاد، اک ڪَنڪِڙي ڪر، نه ته روب نه رهندو.“

مون اک ڪڪڙي ڪرڻ خاطر ڇهري جا ٻه ٽي پوز بنايا، پر احساس ڪمتري اهڙو وٺي ويو هوم، جو اک ڪڪڙي ٿئي ئي نه پئي. حسين بخش ڦٽي ڪٽي وارن کي مروٽا ڏيڻ لڳو. اهي ڏينهن ’دليپ ڪٽ‘ وارن جا هئا. هرڪو دليپ جو نگيٽو (Negative) ٿيو پيو هلندو هو. حسين بخش به انهيءَ ڪوشش ۾ هو.

ڇا ڳالهه هئي بيگيءَ جي! حسين بخش کي ته اصل تنگ ڪري ڇڏيائين. دماغ ٺهلو ۽ کيسو خالي ٿي ويس. ڳوٺ راڄ ۽ مال رزق کي وساري بيگيءَ جي آسري شهر ۾ ويهي رهيو. ڪٿمن جهڙي نوڪريءَ مان جيڪو پگهار ملندو هوس. اهو بيگيءَ جو ’پيار‘ ’محبت‘ ۽ ’چاهت‘ ۾ خرچ ٿي ويندو هو. حاصل ڇا ٿيندو هوس؟“ هفتي ۾ هڪ ڀيرو! سو به ڪڏهن ڪُسي ويندو هو ۽

حسين‌بخش رڳو حافظي جي زور تي پيو جيئندو هو. ماڻهو مال گهرندا آهن، پر حسين‌بخش سڀ ڏينهن سپرين جي تلاش ۾ گذاريندو هو ۽ دنيا دوست تان فدا ڪري چڪو هو مطلب ته ويچاري کي محبوبن جي نينهن نهال ڪري ڪنائي وڌو هو.

جڏهن حسين‌بخش جي کيسي مان هٿ آرپار هليو ويندو هو، نه سندس دوربينيءَ ۾ به ڪجهه ڏسڻ ۾ نه ايندو هو، ۽ بيگيءَ جا ڏهڪ ’حويليءَ‘ ۾ پيا پڌبا هئا. حسين‌بخش ته هو گزڪمان تي، بيگيءَ کي پنهنجي آخرت به نه سوچاري ڪرڻي هئي! ماڻهن کي شال ڪا ڳالهه، نه هٿ ۾ وڃي. بس پوءِ اشتهار ڏيڻ جو ضرور ئي ڪونهي. چوڻ لڳا ته بيگيءَ جي هڪ ساهيڙي به سائين بادشاه وٽ وڃي آهي ۽ بيگيءَ کي فيض به ان ساهيڙيءَ ڪان مليو آهي. نه رڳو ايترو، پر بيگيءَ کي فيض عام ڪرڻ جي اجازت به ملي چڪي آهي، ڇو:

”موريءَ سڏ ٿيو، ڪا هلندي جيڏيون.“

اڄ صورت ِحال مختلف هئي. بيگيءَ جي ڪمپني خوب ڪمائي رهي هئي. وڏن وڏن جا ورڙ لاهي ڇڏيا هئائين. سائين بادشاه جي قدمن ۾ نه حسن جي شراب جون صراحيون پئي پيش ڪيائين. پاڙي ۾ جنهن سهٽيءَ جي دل زيور ۽ فئشن ڏي ٿي پئي وئي، تنهن پاڻکي بيگيءَ وٽ پيش ڪيو. بيگيءَ انکي قدر وارن وٽ پيش ڪيو ۽ الائي ڇا ڇا ٿي گذريو. چوڻتا نه ڪڏهن

ڪڏهن جهونو آسمان شرم کان پنهنجون اکيون بند ڪري ڇڏيندو هو. ڳالهہ ئي اهڙي هئي!

ٻيڪي ڪمپنيءَ جي ڪرناڌرتا هئي. هوءَ اهو نہ ڏسندي هئي تہ ڪو گهر ٽري ڇڏو آهي. هن پنهنجي ڪاروبار جي سلسلي ۾ سائين بادشاهہ کي جاوا ڪرايا هئا، پر ڇڏيائين حويلي سڄوريءَ کي ٻہ ڪونہ. هڪ اڌ داڻو اتان بہ چونڊي ڪليل مارڪيٽ ۾ آندائين. حسين بخش توبهہ زاري ڪندي چيو، ”ادا، ٻچ پري! مونکي تہ دوستن چيو تہ جواني ديواني آهي. تون پيو محشر جا حساب لڳائين.“

لڪپال وچ ۾ ٻڙڪو ڪاڍو، ”اڙي يار تون تہ ڏاڙهي پيو لڄائين. آءٌ تہ جيڪر ڪونہ ڳڻان...“

”لعنت آهي تنهنجي جوانيءَ تي.“ حسين بخش اٿي وڃي لڪپال جي منهن تي ٻڄو رکيو. ”اڙي جهرُو، ڪنهنکي تہ ٽري ڇڏبو.“

”ٽري ڇڏبو انهنکي، جيڪي ٽري ڇڏيندا. اهو اهو سائين بادشاهہ اهڙو اٿئي، جو اڪ ئي دوستن جي زالن ۾ ڏيئرن ۾ رکندو آهي، منهنجو وس هجي تہ اليڪشن ۾ ووٽ بہ نہ ڏيانس، پر مائٽن جي موچڙي مجبور ڪيو آهي.“

”ڦيٽ اٿئي...“ حسين بخش ڪس ٽن آگرين وارو ٽيڏي ٻڄو ڏنو.

گهٽيئي ڀاڻ ولوڙيوسين. آءٌ بہ ٽي ڏينهن پيا بہ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

حسين بخش جي اوطاق تي ڏڪي پيس. هڪ ڏينهن جاءِ تي موٽيس ته حسين بخش کي عجيب حالت ۾ ڏٺم. اونڌي، ڪنڌ ڪٽ تي پيو هو. دوربيني به پنهنجي مالڪ جي پيروي ۾ فرش تي ستل هئي. مون ڪيس سڏ ڪري پڇيو، ”مائٽ چا ڳالهه آهي؟“

ڳالهه وري ڪهڙي هي،“

”آفيس ۾ بي عزتي خراب ٿي ائي چا؟“

”بي عزتي خراب ٿيوي ميڏي، دشمن دي.“

”آخر چا ڳالهه آهي؟ ٻڌائي ته سهي؟“

”ڪيا حال سڻاوان دل دا.“

”آءٌ آهيان تنهنجو محرم حال، مونکي ٻڌائي.“

”مائٽ! ٻيڙا ٻڏ ڳيا....“ همراه جي اکين مان واٽرڪورس وهي ائي هليو.

ڪلي چيو سانس، ”اڙي ٿڪ ائي، هڪڙي رن لاءِ پيو روئين.“

”مائٽ، رن ميڏا ته سر رُلا ڳئي. پيسا به چاه ڳئي ۽ شاه دي حويلي وچ قابو ٿي ڳئي.“

جڏهن همراه جي اوچنگار ختم ٿي، ته خبر پئي، جيڪي به پيسا ڪيسي ۾ هئس، سي بيگي ڪڍي ويئي ۽ شاه وٽ سريت بنجي باقاعدي حويلي ۾ وڃي ويٺي. شام جو حسين بخش جي مڏي ڳوٺ وڃي رهي هئي، منهنجو بينڪ بيلنس اکرين پنجويهه رپيا پاڙي پئتي ۾ ڪم آيو.

(ختم ٿيو باب ڀھريون، منجھہ بيان ڀيگي وڏيءَ جي)

باب ڀيو، ذڪر ننڍي ڀيگيءَ جو

ايشيا کنڊ جي ملڪ، پاڪستان جي صوبي سنڌ جي ھڪ وڏي شھر ۾، ننڍي ڀيگيءَ جنم ورتو. سندس پيءُ ھڪ نيم سرڪاري اداري ۾ ملازم ھو. خوب ڪمائيندو ھو ۽ خوب کائيندو ھو. شاديون ڪرڻ ۽ طلاقون ڏيڻ جو شوقين ھو، پر ڀيگيءَ جي ماءُ سان شادي ڪرڻ ڪانپوءِ ٻين عورتن ڏي نھاريندو نہ ھو، پر ڪنھن سان شادي نہ ڪيائون. ڀيگي جڏھن ڄائي، تہ ٻي مھاڀاري لڙائي ختم ٿي چڪي ھئي. جنگ جا ڪڪڙ آسمان تان ٽري ويا ھئا. جيتوڻيڪ امن اڃا نہ مليو ھو. ننڍي ڀيگيءَ جو اصلي نالو راوين ڪان نہ مليو آھي. حسين بخش لڪپال عرف جنھرُو جي زباني جيڪي ڪجھہ مواد ھٿ آيو، تنھن مان معلوم ٿئي ٿو تہ وڏي ڀيگي تہ وڏي ڀيگي ھئي، پر ننڍي ڀيگي بہ سبحان الله ھئي، ڪنھن بہ طرح پنھنجي استاد وڏي ڀيگيءَ کان پٺتي پيل نہ ھئي.

چھرو ڪتابي رنگ، گلابي، ڳل صوف، ڏند موتي، اکيون چھروون. (مائل بہ ڇپانيت) پرون جاڙا، ڇپر سايہدار، نڪ آمي جي قار، قد صنوبر ۽ شمشاد، غنچہ دھن، زلف سنبل ـــ مطلب تہ نسورو ناز ۽ ڪاري قيامت. وڌيڪ قلم قاصر نيب مڏو اھو ھو رنگ روپ، جنھنڪي ماڻھو ’صورت‘ ٿا چون.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

چوندا ته، هوءَ مائٽن جو لاڏلي هئي، پر ننڍو ئي کان ڪڏهن ڪڏهن چماٽ چکائيندو هوس. پر هن ڪڏهن به ننڍي ٻيڻ کي چماٽ ڪانه چکائي. وقت وقت جي ڳالهه آهي، ڪچو ميوو به ماڻهو جو ڏيان چکائي ٿو. پڇي ٿو ته واه واه، پر جڏهن اهو پچي پچي سڙي ڳري ٿو وڃي ته ان جي قيمت ٽڪو به نٿي رهي. شاعرن چيو آهي ته: ڪچي ڪامڻ خوب خوشحالي ڇٽي ڇٽي سان کلندي، هر ڪنهنکي ادا چوندي، پاڪر پاٻو پٽي ملندي. پر اها ئي ڳالهه آهي. ننڍي بيگيءَ جڏهن جوين جي سرحدن ۾ پير رکيو، ته جنگبندي لائين جي ٻنهي پاسن جي عشاق ڪان بندوقون ڇڏائجي ويون.

بلڪل سڌي هئي، منجهس ذرو به ورُ ڪونه هو. (ڇو جو انهن ڏينهن اڃان وڏيءَ بيگيءَ جي ور ۾ ئي ڪونه چڙهي هئي)، جنهن چاهيو تنهنکي نه ملي. ماءِ وچان ٿي پئي ڪي. جنهنکي ملي تنهن به گهٽو نه ماڻي ۾ (طلاقجي ويئي). ماڻي وچان ئي ٿئين. جنهن ماڻي سان گڏ ساڻس شادي به ڪٽي ڪئي. جنهن شادي ڪئي، تنهن گهر ۾ وڃڻ سادي سودي زال جي سادگيءَ کان بور ڪيو، ۾ هيءَ ننڍي بيگي فيشن جي پتلي ڪري گهر آندي. ڏاڍو خوش ٿيو. بيگي گهٽ ۾ گهٽ اهڙي زال هئي، جيڪا هو فخر سان ڪنهن دوست، آفيسر يا پير مرشد کي ڏيکاري داد ته وٺي سگهيو ٿي، سمجهو ڪٿي ته بيگيءَ جي مڙس جو ڏالو

’بيگ‘ هو. حسن سيرت ۽ حسن صورت ڪان آجو هو. سيٺين جو اولاد هو، مرضيءَ جو مالڪ هو، ڪوٺ جا سڀ ڪيسا پئسن سان پُر هئس. مچڻ ساوڪ اچڻ جي زماني ڪان سرپتن رکڻ شوق به هئس. انهن مان جيڪي آڻ گهرايا مهمان چاوا هئا، سي بيگيءَ جا هم عمر هئا.

پکي ۽ پرديسيءَ تي ڪهڙو اعتبار! ڪڏهن ڪڏهن ته ديسي به پرديس هليا ويندا آهن. وڻجارا به واپار سانگي، غوراب سنباهي پوين کي روئندو (يا ڪڏهن ڪڏهن کلندو) ڇڏي ڏيساور هليا ويندا آهن. سو بيگ صاحب جو به ’جاوا‘ ڏي جاوا ڪرڻ جو ارادو ٿيو، ۽ هڪ ڏينهن بيگي توڙي سڄي گهر ٻار کي ڇڏي جاوا هليو ويو. پيو گهر ٻار ته سڀ درست رهيو، پر بيگي جي جوانيءَ فٽبال وانگر پڏا پڏا ٻُل ڏيڻ شروع ڪيا. سچڻ اڳ ئي سهڻا مٺان وٺا مينهن! وري جو وڏي بيگيءَ سان ساهيڙپ ٿي، سا به پيمرن جهڙي! پوءِ مينهن وسي نہ وسي؟

وڏي بيگيءَ سان چوٽيءَ بدل دوستيءَ ٿيڻ ڪانپوءِ وڏيءَ ۽ ننڍيءَ گڏجي اڌ شهر کي ٻاهر لڳائڻ جو پروگرام ٺاهيو. ڇا ٿيو ڇا واپريو، سا خبر خدا کي آهي. سچ ڪوڙ جي خبر خدا کي آهي. پر چونڊا ته ننڍيءَ پنهنجي خداداد قابليت، اهليت ۽ صلاحيت سان وڏيءَ جا قائم ڪيل سڀ رڪارڊ ٽوڙي پرزا پرزا ڪري

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اچلي ڇڏيا. ٻارهين لڳي رات جو، سڻتي لوڪ گهر
کان نڪري ويندي هئي ۽ آمر ڪان اڳ واپس بستري
تي ويئي، بيگ جي وطن واپسيءَ لاءِ ڏٽيءَ در دعائون
گهرندي هئي ۽ انهيءَ سلسلي ۾ نذر نياز بہ ڪندي
هئي. نہ ني درجا پڙهيل بہ هئي، پر عقل خدائي ذات
آهي، جنهنکي ڏٽي ڏي، رب رُسندو آهي تہ مت ڪسيندو
آهي. ها، جيڪڏهن عشق ۽ عقل جي لڙائي لڳي، تہ
يقين سان عقل هارائيندو ۽ عشق کٽندو. چو جو شاعر
انهن چئي ويا آهن. بيگيءَ جو خيال هو نہ اول تہ
ماڻهو عشق کي عقل سان وڙهڻ ني نہ ڏي، پر جي
وڙهي پون تہ ڇڏائجي نہ. پلي وڙهي گهانگها ٿين،
چو جو پنهي جو تندرست هئڻ معاشري لاءِ نقصانڪار
آهي.

الائي ڪيئن بيگيءَ هڪ وڏو معاشقو عرف Affair
(سيبان گهڻن پڙسن ملن جي) ڪري ورتو. سائين بادشاه
جي ياءَ تيمور شاه سان 'بيگيءَ' جي واقفيت ٿي ويئي.
بيگ جي غير حاضريءَ ۾ ٻين لنڍن ۽ ٽورن پڙسن وارن
عارضي معاشقن سان گڏ هي معاشقو بہ هلندو رهيو. بيگ
جڏهن موٽيو تہ ڪي ڏينهن تہ ڪيس بيگيءَ جي چال ۾
شڪ ڪونہ پيو، پر هڪ ڏينهن هن هڪ گجهي چٺي پڪڙي
ورتي. بيگيءَ تہ گهڻا قسم کنيا، پر شڪ ٿي
رهيو. هو موقعي جي تلاش ۾ رهيو. اجان آهي ٿي
ڏينهن هئا، جو هڪ ڏينهن بيگيءَ کي ڪراچي وڃڻ

جو ڇٽي گهران بنگ ڪٺي استيشن ڏانهن روانو ٿي ويو.

شام جا چار لڳا هئا. بڻي 'بيگمون' گوڏو گوڏي ۾ ملائي ويٺيون هيون. صلاح مصلحت ٿي ۽ ننڍي بيگي ميڪاپ درست ڪري تيمور شاه جي اوطاق ۾ وڃي پهتي. تيمور شاه مرڪندي اٿي وڌيو ۽ دروازو بند ڪري پلنگ تي ليٽي پيو. بيگيءَ سندس ڇاتيءَ تي پنهنجو متو رکي ڇڏيو، ”چو مونکي گهرايو اٿئي؟“ بيگيءَ ناز مان پڇيو.

”توکي چو گهرائيندو آهيان؟“

”سوال جو جواب ڏي، پيو سوال نه پڇ.“

”منهنجي سوال ۾ تنهنجي سوال جو جواب آهي.“

تيمور شاه چيو ۽ سندس هٿ بيگيءَ جي بدن تي ائين ڇرڻ لڳو، جيئن انڌو هٿوراڙيون ڏيندو آهي. ڪاڪهيون ڪندي ٻنهي جو اڃان ساهه سهڪي ۾ مس آيو هو، جو در تي زور سان ٺڪ ٺڪ ٿي. ٻنهي جي هنئين مان هوا نڪري ويئي. پڇڻ جو پيو دروازو به نه هو. تيمور شاه دروازي ڏي هليو. بيگي اوٽ ۾ ٿي بيٺي. در کليو ۽ بيگ ٻن ماڻهن سان ٺوڪيندو اندر آيو. ڪن پل ۾ تيمور شاه کي زور سان ٺيلهو ڏيئي ڪيرائي ۽ لتون هنيائين ۽ بيگيءَ کي چوٽيءَ مان جهلي هڪل ڪيائين:

”هاڻي ته چئو ته تون بيگناهه آهين. سيد ته اڳ

۾ نئي بيگناهہ آهي. گناهہگار هڪڙو آءٌ آهيان، جنهن توکي بيگناهہ سمجهيو. تنهنجي هيءَ هاٿ ڏسي مونکي دل ۾ رنڊڻ لاءِ عزت پيدا ٿي پيئي آهي. گهڻ ۾ گهڻ ٻورڊ نگاڻي پيشو ڪن ٿيون.“ ائين چئي چوٽيءَ مان جهلي، گهلي وچي گهر ڇڏيائينس.

گناهہ جو ذڪر نڪتو آهي تہ انجو فيصلو بہ ٿيڻ کپي. ڏوهہ مرد جو آهي يا عورت جو. ان بابت اديبن ۽ شاعرن گهڻو ڪجهہ چيو آهي. ٻيگي عورت آهي – ٻيگ مرد آهي. جيڪڏهن ٻيگ پنهنجي زال ٻيگيءَ کي وندر خاطر شراب پياري، ۽ ڪڏهن ڪڏهن دوستن جي محفل ۾ پياري تہ ڏوهہ ڪنهنجو چئبو؟ پراڻي زماني جا قصا گو فقط ٻيگ کي ڏوهاري ٺهرائين ٿا، پر نئين زماني جا افسانانگار ٻيگ ۽ ٻيگيءَ کي هڪ ٺي ڏڪي جو چور ڪري ليکين ٿا. ٻئي ڏوهاري نہ هجن تہ اسٽوري (Story) ڪجهہ بہ طرح هجي ها. چونٿا تہ انهن هم پيالہ ’دوستن‘ بہ ’دوستيءَ‘ جو ڀرم نباهڻ لاءِ ’دوست‘ جي زال ’ٻيگيءَ‘ کي جدا جدا رضا خوشيءَ سان دوست بڻايو. دريا دلي انکي چئبو آهي ۽ دوستيءَ جي تعريف ڪن مسخرن هن ريت ڪئي آهي: ’د‘ معنيٰ دولاب، ’و‘ معنيٰ ويچار، ’س‘ معنيٰ سڄ، ’ت‘ معنيٰ ترڪتال ۽ ’ي‘ معنيٰ يڪو (ٻئي جو)، ان ڪري چوندا آهن تہ ڪن سڄڻ ڪان سڄ ڀلي آهي.

ٻيگيءَ جي بيعزتي خراب ٿي پئي. هرنئن عام طور

هوءَ پاڪي تمام مذهبي قسم جو سڏائيندي هئي ۽ نذر نياز توڙي ديني جلسن ۾ اول نمبر هئي. هن واقعي ڪانپوءِ ڪجهه ڏينهن هوءَ بور رهي. پر نيٺ دريا دل بيگ ڪيس معاف ڪري ڇڏيو. انهيءَ اعتبار تي نہ وري 'ائين' نہ ڪندي.

پاڻ سان گڏ گهٽو گهماپائنس. آخر شهر جي بيگمات سان تعارف ٿيو ۽ ڳالهہ ڇا مان ڇا ٿي پيئي. ڪلبون، پارٽيون، روزه ڪشايون، سالگره ۽ الائي ڇا ڇا شروع ٿي ويو. هر فنڪشن ۾ بيگي بيگم پنهنجي فيشن ايبل ۽ اصلي فالي سان موجود نظر ايندي هئي. وڏيون وڏيون بيگمات هُن جون ساهيڙيون بنجي ويون، يا هوءَ هُنن جي ساهيڙي بنجي ويئي. انهن ۾ (لکن ۾ هڪ) 'فرحت' بہ هئي، جيڪا اهتري تہ هلڪي ڦلڪي هئي، جو ڪيس هوا بہ آڏائي ڪٽي وڃي تہ هوا کي ڏوهہ نہ ڏيو. 'بک مرڻ' جي مشق بہ ڪانہ ڪئي هئائين، تہ بہ سنهڙي سيپڪ هڏن جي مُٺ هئي، ها، البت ان جو 'گهر وارو' چڱو صحتمند، چٽڪ سنچورين ٿيڪ جو نمونو هو. فرحت پنهنجي پياري ساهيڙي بيگيءَ جو 'تعارف' پنهنجي مجازي خدا سان ڪرائي ڇڏيو ۽ نتيجو ظاهر آهي، جيڪو نڪرڻو هو. ماڻهوءَ جي ذات آهي، فرحت بہ ڪنهن هئي عملدار سان 'متعارف' ٿيل هئي. هي سڀ آچي سوسائٽي جا ڍنگ آهن. هر ڪنهن مشترڪ پاس کي تہ سمجهہ ۾ ئي ڪونہ ايندا. خدا جي قدرت سان

هڪ ڏينهن بيگم پنهنجي سهيليءَ جي مجازي خدا اڳيان ڪنڌ جهڪائي ڇڏيو. انهيءَ کي ڇٻو آهي سچي ساهيڙپ!

جڏهن بيگم جي چوري پڪڙجي پئي، ته قسم کڻي پاڪائي اچو ڪرڻ جي گهڻي ڪوشش ڪيائين، پر بيگ جي دلَ پرڻ تي چڪي هئي.

آن ڪانپوءِ بيگ اهڙو ته نڪ جو ڏاڍو ٿي ويو هو، جو جڏهن خبر پوندي هيس ته فلاڻو کي فلاڻو قدم اڳتي وڌائي ويوَ، ته مٿس ڪو خاص اثر ڪونه ٿيندو هو، ڪڏهن هو سوچيندو هو، ته مون گهر ۾ ويٺل هڪ پاڪدامن عورت تي ظلم ڪري، هيءَ فيشن جي پتلي آندي. ان منهنجو واه جو نالو ڪڍيو آهي! اهڙين سوچن ڪري هو پاڻتي ملامت به ڪندو هو. پر وقت گذري چڪو هو. گهٽ ته وري بيگ، به نه هو. هو اڪثر ڪراچيءَ ۾ ڪن اعليٰ حيثيت جي دوستن جي محفلن ۾ بيگم کي به کڻي شريڪ ڪندو هو. هوءَ ساقي بڻجي ويندي هئي ۽ خود به جام تي جام پيئندي هئي. نتيجي ۾ بيگ جا ڪو پيو شريڪ محفل هنجون پانهون پنهنجي ڳچيءَ ۾ هار بنائي خوش ٿيندو هو ۽ اُئين شراب جو خرچ وصول ٿيندو هو. (ڪهڙو نه سستو.)

ڳالهيون ڪي لڪيون ڪونه ٿيون رهن، پاڙي ۾ ڪي ماڻهو اهڙا هوندا آهن، جو انهنڪي خبر پئجي

وڃي، نه پوءِ اشتهار ڏيڻ جي ضرورت ڪانهي.

بيگميءَ جي رنگ رلين کي به جنهن عورت ڇانو تي سا پاڙي جي هڪ اشتهار مثل عورت هئي. البت بيگمِءَ جو ٿورو لحاظ ڪندي هئي، جو بيگميءَ جي ماءُ سان جوانيءَ کان ساهيڙپ هيس. پر آپ اڪثين پئي ڏٺو، ننهنڪري گهٽيءَ لِڪ لِڪان هن به ڪانه ڪئي. ڪن خاص ماڻهن اڳيان اظهار ڪندي هئي ۽ هر ڪنهن کي ڪونه پڌائيندي هئي. ان جي ڪري بيگميءَ جو نالو نڪتو ۽ شهر ۾ وڃي ويٺي. اسان جو به ان عورت سان مارڪو ٿيو (لوڪ ادب وارو مارڪو نه). هن جيڪي خبرون پڌايون تن اسان جي ذهن کي قبض ڪري ورتو.

هڪ ڏينهن آءٌ ۽ حسين بخش 'ڪيفي عشق' ۾ آئس ڪريم کائي رهيا هئاسين، ته پر واري گهٽيءَ مان ٽانگو لنگهيو. پوئين خاني ۾ ٻه برقعي پوش عورتون ويٺل هيون. هڪ جي جهلڪ ڏسندي ئي حسين بخش جي هٿ مان چمچو ڇڏائجي ويو. جناب لڪپال عرف جتهروءَ چيو، "مائٽ نندي به ساڻ اٿس." حسين بخش ٻيري، کان چمچو ٽوڻاري وري آئس ڪريم کي لڳڻ ويٺو، پر همراهه پگهر مان شم تي ويو. ڇا خدا جي قدرت هئي! ٻه 'بيگميون' شهر جي وچ مان لنگهي رهيون هيون. نندي ٻيگميءَ جي جهلڪ مون به ڏسي ورتي هئي، پر پنهنجي هٺي حال جي ڳڻ ڪري دماغ کي

آئس ڪريم جي پيالي ۾ وجهي ڏاري ڇڏيم.

ڳالهيون ڪندي دير ڪانه ٿي لڳي، وقت پنهنجي ڏاڍي تي گذري ٿو. جيڪا شيءِ ڏاڍي ڏني ماڻي، سا ڏاڍي سان ملي وڃي ٿي. زماني جي انقلابن هن حقير فقير پُر تقصير کي ديدار جو موقعو بخشيو. آهو هن ريت جو زماني جي انقلابن هن حقير کي واڍڪي ڪم جي معزز پيشي ۾ آندو ۽ هڪ ڏينهن بڪئي پيٽ مونکي واڍي جو وڍس پهرائي، هڪ در تي وڃي بيهاريو. مون ڪني ڄاتو ته اِهو در ڪنهنجو هو. مون جيئن ئي دروازي ۾ قدم رکيو ته منهنجي نظر هڪ عورت تي پيئي جيڪا هٿ کڻي دعا گهري رهي هئي ته مون جڏهن سندس چهرو ڏٺو ته سڃاتم. آها نندي بيگم هئي! جنهن بابت ماڻهن ڪهڙا نه اجايا الزام پيئي هنيا! هوءَ ڪيتري نه نيڪ هئي!

(ختم ٿيو باب ٻيو: منجهم بيان نندي بيگم جي).

ليليٰ تي پهاج!

اديءَ!! منهنجي جڏهن شادي ٿي هئي ته اُن وقت منهنجو مڙس ڪلارڪ هو، پر مون کي آفيسر لڳندو هو. منهنجي دل کي خبر آهي ته هُن ڪلارڪيءَ ۾ ڪيتري جدوجهد ڪئي. اڳتي پڙهيو ۽ پنهنجي قابليت سان ترقي ڪيائين. شاديءَ کانپوءِ ٻه ٽي سال ته اڪيلو شهر ۾ رهيو. پوءِ ٻه ٽي ڀيرا چاليهن سالن جي هوءَ مون کي به پاڻ سان رکڻ تي مجبور ڪيو. آءٌ شهر آيس ته هتي دنيا ئي ٻي هئي. منهنجون سهيليون جو تعداد ٻه آهستي آهستي وڌندو ويو ۽ نون شهري خيالن ٻه دل ۾ جاءِ ورتي. برقعو ته چند مهينن ۾ ڦٽو ڪري ڇڏيم. ننڍي ڳجهيءَ وارن کي اِها ڳالهه نه وڻي. اهڙن کي وڏيڪ حسد جي باهه ۾ ساڙڻ ڪاڻ مون پنهنجي لباس ۾ به ڦيرو آندو ۽ وارن جي به نئين طرز رکڻ لڳيس. مون چاهيو ٿي ته، شهرياڻين وانگر مڙس کي آءٌ به ڇملو بنائي رکان.

هڪڙي رن نه ٿي ٻڌي جو مونکي اچي چيائين:
”منهنجو مڙس ڪو چوي ته تنهنجو مڙس ڪنهن رنن

پنهنجا ڏکا ڪاٽيندو وتي، تون پرڻيءَ ڇهڙي زال گهر ۾ ويٺي آهيئس. مائي! مڙس کي قابو ڪر. هتان مان نڪري ويو ته پوءِ ساري عمر روئيندين.“

آءٌ نه عشق ۾ تار هيس. مون سمجهيو اهو ڪوڙ آهي. مون اُن وقت اهو ڇاتو ته منهنجي مڙس کي ڇگو عهدو مليو هو، اُن ڪري ٻه پاڙي وارن کي پيٽ ۾ وٽ ٿي پيا. منهنجو مڙس روز منهنجون هزار خوشامدون ڪندو هو ۽ اڪثر چوندو هو ته تنهنجي جتيءَ جهڙي ٻه ڪنهن کي نه سمجهندو آهيان.

ڪڏهن ڪڏهن مونکي چرچي طور چوندو هو هو ته: ”هار سينگار ڪري ٻاهر نڪرين ٿي ته پاڙي وارن جو هاڻ ٿي ڪيڏي وڃين.“ پاڙي وارن جي نظر کان بچائڻ خاطر مونکي اڪثر ڳوٺ ٻه روانو ڪندو هو ۽ انهن ڏينهن چوندو هو: ”جدائيءَ ۾ سڪ وڌي ٿي.“ مونکي ٻه سڪ وڌائڻ جو شوق هوندو هو. ان ڪري هن جو اشارو ملڻ سان هڪدم ڳوٺ رواني ٿي ويندي هيس.

مون هيٺ هن کي پنهنجي محبت ۾ سرشار ڏٺو. اڪثر تيز ٻه ٿي ويندو هو. اُن کي مون هن جي فطرت سمجهيو مثال طور جڏهن گهر ۾ ايندو هو ته ٻاهران ئي هڪل ڪندو هو.

منهنجو شروع کان اهو رويو رهيو، جو سندس سڏ تي ’جيءَ‘ چئي وچي حاضر ٿيندي هيس. مون کي

سندس محبت جو پل پل ياد آهي: هُو گهر ۾ اچي ٿو. فائيل هڪڙيءَ ڪرسيءَ تي اڇلي ٿو. ٻيءَ تي پاڻ ڪري ٿو پوي. آءٌ سندس ڪوٽ لاهڻ ٿي گهران ته هڪل ٿو ڪري: اندي ٻانهن ٿي موڙين!“ (مون کي ماءُ جي نصيحت ياد آهي. ان ڪري آنديءَ جي معنيٰ ’نوري‘ ٿي وٺان). ادي!! آءٌ اڄ به چوان ٿي ته منهنجي مڙس ۾ جيڪي خاصيتون آهن، سي ٻئي ڪنهن ۾ هجن، اهو ممڪن ڪونهي، منهنجي ذهن ۾ ماضيءَ جون ڳالهيون اهڙن چٽيون آهن، جڻن ٿي ويءَ جي پردي تي ڪيل نظر ايندو آهي:

’ماني ڪٿي آ؟‘ زوردار ۽ شاندار حڪم ڏي ٿو. آءٌ ماني گرم ڪرڻ لاءِ پڇندي ڪنڌندي بورچيخاني ڏي وڃان ٿي. هُو تنهن وچ ۾ قميص لاهي لنگي ۽ ٻارن کي گوشمالي ڪري چڪو آهي. آءٌ ماني ڪٿي اچان ٿي ته هڪ شٿي کي پهريائين هٿ لائي ڏسي ٿو. هُو اوچتو تيز ٿي وڃي ٿو ۽ مانيءَ کي اُڇل ڏي ٿو ۽ آءٌ بورچي خاني ۾ آها ٻال وانگر جهٽي وٺان ٿي. ڪانئس پڇان ٿي ته گرم ڪريان يا (سرد رکان)؟“

”تمام گرم آهي.“ مون ماني رکي ڇڏي ۽ ٻن منٽن کان پوءِ وٽس ڪٿي ويس ته وري ٻي اُڇلائي منهن ۾ هنيائين: ”ڪالهوڪي پڪل آهي ڇا؟“ آها وري گرم ڪرڻ ويس. اهي گرميون سرديون آهن ٿي آهن. ادي!! ماڻهو به عجيب آهن! چون ٿا: ’منهنجو

مڙس چيڙاڪ آهي‘، هرگز چيڙاڪ ڪونهي. ڪڏهن به هن گهر جي ڪا قيمتي شيءِ پڇي نه آهي. گهڻو ڪري پرائي هنڌ يا ڪي جيسٽ جون بسيون آچاڻ جي ڪم آئيندا آهيون. (رڳو هو آئيندو آهي). ٻار به اهڙا ڏنگا آهن، جو مونکي هر وقت پريشان ڪن ٿا. جڏهن سندن پيءُ کين ڇڙٻ ڪندو آهي ته هڪ آءٌ به هٿي ڪيندي آهيان. پنهنجي هر خياليءَ کي ظاهر ڪرڻ خاطر ايئن ڪرڻو پوي ٿو.

منهنجون ڪيترئون سهيليون آهن. انهن ڏي وڃڻ کان مونکي ڪڏهن به ڪونه روڪيندو آهي. بلڪ گڏجي هلندو آهي. بلڪل ٺهي جڙي ائين هلندو آهي، جو آءٌ محسوس ڪندي آهيان ته منهنجن جذبن جو هُن کي گهڻو خيال آهي. منهنجون سهيليون جڏهن مون وٽ ايندئون آهن ته گهر ۾ مون وٽ موجود رهندو آهي ۽ انهن جي ڪاڏي پيتي ۽ خاطر داريءَ جو ايترو ته خيال رکندو آهي، جو آن وقت ڪو دوست ٻاهر ايندو آهي ته ٻار کي چوندو آهي ته: ’وڃ چئين ته بابا گهر ۾ ڪونهي‘.

ادي!! مون کي ايئن پيئي لڳو آهي ته منهنجو ايترو خيال اٿس، جو منهنجين سهيلين ۽ انهن جي مائٽن جي ڪمن خاطر مختلف آفيسن ۾ خود ويندو آهي ۽ آءٌ محسوس ڪندي آهيان ته ڪاش جي اڄ ڪو حاتم طائي، ممتاز يا دمساز يا مسڪين جهان خان منهنجي روبرو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اچي ته ڪيس ٻڌاوان ته هيئن خلق جي ڀلي خاطر ڪم ڪيا آهن. پر ماڻهو ڪٿي ٿا مڃين!

قناعت ۽ ڪفايت ته ڪو منهنجي مڙس کان سکي. مون ڪڏهن هن کي فضول ۽ اجايو خرچ ڪندي ڪونه ڏٺو. اڪثر ماڻهو پنهنجيءَ تان پيٽ پيا اُڇلائيندا آهن، پر منهنجو مڙس هڪڙو مانيءَ جو ڀور به ضايع نه ڪندو آهي. ٻين ماڻهن وانگر ٽوري ٽوري پنڌ لاءِ ٽيڪسي نه ڪندو آهي. پيادو هلڻ وڌيڪ پسند ڪندو آهي. اُن ڪري صحت به سٺي اٿس. هر وقت چُست ۽ وڻندڙ پيو لڳندو آهي. ماڻهو ته وري ساڙ به اهڙو ٿا رکن، جو ڪنهن جي صحت ۽ سونهن کي به اُن جي خامي ڪري پيش ڪندا آهن. اڪثر ماڻهو عجيب عجيب عيب ڪيندا آهن. انهن اندازن کان ڪو پڇي ته مڙس منهنجو آهي. آءٌ ان کي وڌيڪ سمجهي سگهان ٿي. ماڻهو اُن ڪري سڙن ٿا، جو هو صاف صاف ڳالهه چوڻ ۾ ڪيٻائيندو نه آهي. سچي ڳالهه ته هر ڪنهن کي ڏکي لڳندي آهي. هُن جو اُن ۾ ڪهڙو ڏوهه آهي. ڏڄندو ته خان خان جي پٽ کان به ناهي.

حقيقت ۾ هُن سان ٻي انصافيون به ٿيون آهن. هو پنهنجي اهليت ۽ تعليم جي لحاظ کان جنهن عهدي جو لائق آهي، اهو ڪيس نه مليو. ڪالهوڪا ڇوڪرا جيڪي هُن جي اڳيان ڪلارڪ به مس سونهن سي ڇٽو ڇوا ڪرائي وڏا عهدا وٺي ويا. منهنجو مڙس ويچارو هيڏو

قابل چا آن لائق نه آهي جو ڪيس کو وڏو عهدو ڏجي. پر قدر ڪٿي آهي. انگريزي اهڙي لکندو آهي، جو جيڪڏهن آن جو سنڌي ترجمو ڪجي ته ٿي نه سگهي. جيستائين پاڻ خود آهو ترجمو نه ڪري، پر جن کي خود ڪجهه ڪونه ٿو اچي سي ههڙي املهه ماڻڪ جو قدر چا ڪندا! منهنجي مٽي جو موڙ آهي. مونکي خبر آهي ته هُو چيز ڪهڙي آهي. هڪڙي ڀيري شاهي بازار ۾ هڪ عورت هار سوڙي ڪيلي جي کل تان ترڪي ڪري پيئي. ڪو ماڻهو ويجهو ڪونه ويس. منهنجو مڙس ڊوڙي ويو، عورت کي ٻانهن کان وٺي آٿاريائين ۽ ٻارڙو ڪٺي ڪنڌائيندو رهيو. آن کي ڇمون به ڏيندو رهيو، تان جو عورت ڪانئس هار وٺي لاهه هٿ ڊگهو ڪيو. منهنجو مڙس کيس هار ڏيڻ لڳو ته، عورت جي هٿ سان هٿ ڇُهي ويا. بازار ۾ بيٺل ماڻهو وري اهڙا ذليل جو ڪنهن چيو "ته: 'اهوئي مطلب هو.' رن به ڪا نياڳي هئي. ٿورو به ڪونه مڃيائين ۽ لڏندي لمندي هلي وئي، ڇڏڪ هي مڙس جو نوڪر هو، جنهن هيڏي هلاڪي ڪئي. مون ته کيس ڪيترو چيو پر هي اهڙن ڪمن کان مڙي ڪونه ٿو.

منهنجي اٿري ڳالهه رکندو آهي، جو آءٌ رڳو اکر وات مان ڪيان ته هڪدم منهنجي ڳالهه مڃيندو آهي. ڏک ۽ سک بيماريءَ ۾ منهنجي اٿري پرگهور لهندو آهي، جو ٻاڙي جون زالون ڪڏهن ڪڏهن مون کي

چونديون آهن ته: ’اوهين ليليٰ مجنان آهيو.‘ ڪي چونديون آهن ته ڪو مڙس تي جادو منتر، ٽوڻو ڦيڻو ڪرايو هجيئي ته ’آهو اسان کي ڏس ڏي.‘ هڪڙيءَ چيو ته: ”مائي! مڙس کي تو چڱو سڳيو ڪيو آهي. مون وارو ته رڳو پنڻ ۾ پورو آهي.“ ــ ۽ اهڙا ٻيا سوين رايا ٻڌڻ ۾ آيا. آءٌ اهڙا رايا ٻڌي هميشه خوش ٿي ويندي هيس. آن سان گڏ پنهنجي مڙس لاءِ منهنجي محبت وڌندي ويئي. رنن تي ڪڏهن اعتبار ڪونه ڪيم. گلا ۽ واڪاڻ ٻڌي گهٽ اثر ورتم. جي ورتم ته وقتي.

ڪن رنن وري وقت بوقت پئي چيو آهي ته: ’مرد جي ذات تي ڪو اعتبار ڪونهي. هونئن به سچا نه هوندا آهن. دل ڪنهن ٻئي طرف هوندي اٿن. بلڪ گهڻن طرفن ڏي هوندي اٿن. رڳو ٻاهريون ٻنو زال سان رکيو ايندا آهن‘. مون انهن ڳالهين تي تمام گهٽ ڌيان ڏنو. ڦيريون گهيريون ته پيون دنيا ۾ ٿين.

پر ادي!! هڪڙي ڏينهن هُو جڏهن ٿي گهر موٽيو ته مونکي سندس رويو گهڻو بدليل نظر آيو. ٻارن کي ڪٽيندو ڪٽيندو مون تائين اچي پهتو ۽ مون مان به خوب هٿ ٺاريائين. آءٌ ڪجهه به سمجهي نه سگهيس. هُو چوندو رهيو. ’آءٌ سخت تنگ ٿي پيو آهيان.‘ ’عذاب ۾ آهيان.‘ وغيره. وغيره. ماني به نه کاڌائين. مون پنهنجي عادت موجب ڪيس گهڻيون منٿون ڪيون.

نيٺ ڪليو، 'آءُ شادي ڪرڻ ٿو گهران.' منهنجا نه حوصلا خطا ٿي ويا. مون ڪيس ماني ڪائي لاه وري وري چيو، پر نه مڃيائين. گهر ۾ اونڌو ٿي ڪٽ تي پئجي رهيو.

سڄ لهڻ مهل مون وري ڪيس منٿون شروع ڪيون. هڪ انچ به پنهنجي ضد تان نه لٿو سڄ لٿو ۽ منهنجي دنيا ۾ به اونده ٿي وئي. نيٺ مون چيو: 'ٺيڪ آهي، تون پلي پنهنجي نئين ڪنوار کي وٺي اچ، پر منهنجن ٻچن جي پارت اٿئي. اسين به گهر جي ڪنهن ڪنڊ ۾ پيا هونداسين.' هڪدم اٿي ڪڙو ٿيو، ماني به کاڌائين ۽ منهنجي تجويز تي ذرو به اعتراض نه ڪيائين. ليليٰ جي به مجنون سان شادي ٿئي ها ته پهاڄ آن تي به پوي ها.

(۱۹۸۱)

بادشاهه جي ڌيءَ

بادشاهن جو بادشاهه خدا آهي، پر هي هن ڪوڙي دنيا جو بادشاهه هو. هڪ ڏينهن بادشاهه پنهنجي ٽنهي ڌيئرن کي پاڻ وٽ سڏايو، جيئن سندن شادي ڪرڻ سان گڏ کين ملڪيت ۽ ملڪ جا حصا ورهائي ڏي. ٽئي شهزاديون دربار ۾ حاضر ٿيون ۽ وزير امير توڙي پاڙيسري بادشاهن جا حڪمران به موجود هئا. آهي حڪمران شهزادين لاءِ پنهنجي طرفان شادين جا پيغام کڻي آيا هئا. شاهه پهرين وڏي شهزاديءَ ڏانهن نهاري کيس چيو "پٽ! تون وڏي آهين ۽ مونکي ٻڌاءِ ته تون مون سان ڪيتري محبت ڪرين ٿي؟ جيئن توکي ڏاج ۾ ڏيڻ لاءِ آءٌ ڪو مناسب فيصلو ڪري سگهان."

وڏي شهزادي مشڪندي جواب ڏنو "بابا حضور! اوهين ڪهڙو سوال پڇي رهيا آهيو؟ گلاب جي گل کان ٻه پڇبو آهي ته 'ڇا تو ۾ خوشبو آهي.' آءٌ اوهان جي ذات سان جيتري محبت ڪريان ٿي، ان جو بيان ڪرڻ لاءِ مون وٽ لفظ نه آهن. آءٌ ڄاڻان ٿي ته لغت جي پنڊار عالمن وٽ به ڪي لفظ نه آهن. اوهين ته منهنجي خيالن جا روشن منارا آهيو. دنيا جي تختي تي ٻيو ڪو به

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

انسان اهڙو نہ آهي، جيڪو اوهان سان مون کان وڌيڪ
محبت ڪندو هجي.“

بادشاهہ تمام خوش ٿيو ۽ چيائين ”شاباس! مون
کي تو مان اهائي اميد هئي. هيڏانهن ڏس هي ملڪ
گنبٽ جو بادشاهہ تنهنجي پاڻهن جو طالب آهي. تون
نہ رڳو گنبٽ جي راڻي ٿيندئين پر منهنجي ملڪ جا
آترهان ٿي سرسبز ۽ سکيا صوبا توکي ڏاج ۾ ڏيان ٿو.“
وڏي شهزادي تمام خوش ٿي ۽ بادشاهہ وري
وچٽ شهزاديءَ ڏانهن نهاريو ۽ پڇيو ”پٽ! تون ڇا
ٿي چوين“- وچٽ شهزادي جواب ڏنو ”بابا حضور!
منهنجا جذبا بہ منهنجي وڏي ڀيڻ جهڙا آهن هڪ تر
بہ گهٽ نہ. بلڪ مون پنهنجي رعيت کي وڌيڪ
خوشحال بنائڻ لاءِ تمام وڏيون رٿائون تيار ڪيون آهن.
اوهان سان محبت سبب ئي منهنجي اکين ۾ نور آهي،
نہ تہ آءٌ انڌي هجان ها.“ بادشاهہ اهو ٻڌي خوش ٿيو
۽ چيائين ”شاباس! تنهنجو سڱ آءٌ ملڪ هنڙيءَ جي
هن شهزادي سان ڪريان ٿو. توکي ٻڌي خوشي ٿيندي
تہ تنهنجي شادي ۽ شهزادي جي تاج پوشي هڪ ئي
ڏينهن ٿيندي. هنڙيءَ تائين سوزڪمن ۾ اوهان جو جيڪو
جلوس هوندو، سو اهڙو هوندو جهڙو ايشيا ۾ اڳ
ڪڏهن بہ نہ نڪتو آهي. توکي ملڪ جي وچ وارا ٿي
سکيا ستابا صوبا ڏيان ٿو. جن ۾ ڪروڙين رهن جا
ڪيلا، ڪمند ۽ ڪپهہ پيدا ٿئي ٿو.“

شهزادي خوش ٿي ڪنڌ جهڪايو. بادشاه آخر ۾ ننڍي شهزاديءَ کان ساڳيو سوال پڇيو ”پٽ پڌاءِ ته تون مون سان ڪيتري محبت ڪرين ٿي؟“ ننڍي شهزادي ڪنڌ مٿي ڪيو ۽ نهايت ڳنڀيرتا سان چيائين ”بابا حضور! اهتري محبت جيتري ڏيءَ کي پيءُ سان ڪرڻ کپي.“

بادشاه جو منهن ڳاڙهو ٿي ويو ۽ دڪل ڪري چيائين ”بي ادب! سرد دل!! مون توکي سيني کان گهڻو گهريو هو، تون مون کي فيلسوفيءَ جو ڊوز ٿي ڏين؟ هاڻي وڃ، تنهنجو سڳ آءٌ ميرپور ٻنوري جي هن ڪنڌل بادشاه کي ٿو ڏيان، جنهن جو فصل هر سال پيا ڳڌر ۽ مهلي جي ڪري تباهه ٿئي ٿو پيا مڪڙن جو ڪاڄ ٿئي ٿو.“

ننڍي شهزادي ادب سان خاموش بيٺي رهي.

وزير اعظم رحم جي اپيل ڪئي پر بادشاه ڪنهن جي هڪ به نه ٻڌي ۽ صفيه جو حصو به وڏي شهزادي ملڪا ۽ وچٿ زلفا جي نالي ڪري ڇڏيائين. تنهي جون شاديون ٿيون. صفيه ته هتيئن خالي وڃي ٻنوري جا وڻ ڏٺا، جن جا پن به جيت کائي ويا هئا. فصل دستور موجب تباهه ٿي چڪا هئا. هوءَ مڙس ۽ ملڪ جي خوشحالي ۽ آباديءَ لاءِ سنجيدگيءَ سان سوچڻ لڳي.

هوڏانهن وڏين شهزادين بادشاه کان سڀ ڪجهه حاصل ڪري ورتو هو ۽ چند ڏينهن ۾ ڪس ٿي اڪيون

ڏيکارڻ لڳيون. هو محلات جي ڪمپائونڊوال سان لڳ چوڪيدار جي هڪ ڪوٺڙيءَ ۾ ڪنگهندو رهندو هو. چوڪيدار منجهانئس ڏڪ ٿيو تہ ملڪہ شهزاديءَ وٽ شڪايت پهتي تنهن حڪم ڏنو تہ ڪيس گڏهہ تي چاڙهي ٻنوري واري روڊ تي ڇڏي اچو نوڪرن حڪم پورو ڪيو ۽ بادشاهہ منڊي گڏهہ تي سوار ٻنوري روانو ٿيو.

ملڪہ ۽ زلفا پنهنجن ملڪن ۽ پيءُ جي ڏنل علائقن تي حڪمراني ڪري رهيون هيون. پنهنجن علائقن ڏي اونهاري جي وئڪيشن ۾ ايندڙيون هيون. زلفا جيئن تہ وچٽ هئي ۽ وچٽ جا واڪا بہ مشهور ليکيا وڃن ٿا. ان ڪري ان جي ثقافتي خدمتن جو مختصر جائزو وٺڻ فائدي وارو آهي.

پهرين اونهاري جي وئڪيشن ۾ زلفا پنهنجي ڏاج وارن صوبن جو دؤرو ڪيو تہ محلات جي جهروڪي مان رعيت کي ديدار ڪرايائين. رعيت چري ٿي پيئي. شهزادي زلفا پنهنجي شخصيت جي ايڏي پوڄا ڏسي تمام خوش ٿي ۽ رعيت کي هٿ سان پيار جي پچارن جا جواب ڏيندي چيائين "منهنجا پيارا پائرو ۽ پياريون ڀيڻرون! اوهين سڀ هنر، فن ۽ ڏنڌي جي لحاظ کان قطارون ٺاهيو." ماڻهن هڪدم قطارون ٺاهڻ شروع ڪيون. هاري جدا، مزور جدا، ملازم جدا، اديب ۽ شاعر جدا، مصور جدا تہ ڳائڻا جدا. جڏهن قطارون ٺهي ويون تہ

شهزادي زلفا وري تقرير شروع ڪئي:

”هائي ڪن ڏيئي ٻڌو! آءٌ اوهان جي ڀلي خاطر ڪي تمام اهم تجويزون تيار ڪرائي رهي آهيان ۽ انهن جو نفعو اوهان سڀني کي ٿيندو. محنت سان ڪم ڪريو، زرعي آپت وڌايو، سهڻن عمارتن سان ملڪ جو ناماچار وڌايو، آفيسن ۾ ڪارڪردگي سٺي رکو، فن وسيلي دنيا کي ثابت ڪري ڏيکاريو تہ اوهين دنيا جا بهترين فنڪار آهيو. ٻئي ڀيري آءٌ اوهان کي اوهان جي محنت جو قل ڏيڻ لاءِ هن ئي جهروڪي مان اعلان ڪنديس.“

ماڻهو تقرير ٻڌي خوش ٿيا ۽ هليا ويا وچي ويچارا پنهنجي پنهنجي ڪم کي لڳا. زلفا جڏهن پنهنجي مڙس سان واپس محلات ۾ اچي ملي تہ ان چيس:

”راڻي تنهنجو دماغ صحيح ناهي.“

”ڇو؟“

”آءٌ سمجهان ٿو تہ بادشاهي انهن ڀڪين کي ورهائي ڏينديئن ۽ پوءِ ٻئي پنهنجي نظر اينداسين.“

” ها ها ها ها“ راڻي ٽهڪ ڏيندي چيو- ”ڪين بيوقوف بڻايو اٿم. اينڊز وڪيشن ۾ آءٌ ڪين جيڪي گارين جا دس چاڙهيندس سي ٻڌج. محنت جو قل عرف گاريون! آءٌ ملڪ جي ننڍي ڀيڻ آهيان زلفا! ڪو صفيہ ڪونہ آهيان.“

ٻي وڪيشن ۾ رعيت زلفا جي جهاڪ ڏسڻ

لاءِ اچي گڏ ٿي. هاري، مزدور، ملازم، اديب، فنڪار ۽ موسيقار قطارن ۾ اچي ويٺا. زلفا کنگهڪار ڪري نڙي صاف ڪئي ۽ هڪل ڪري چيائين: ”دنيا جا چوندا ٿوتي، ڪم چور، سست، نڪما، گونگا ۽ ٻڪيا انسان، بلڪ جيئامڙدوا اوهان کي خبر آهي ته اوهان ملڪ جي زراعت، ثقافت ۽ ساک کي ڪيترو نقصان رسايو آهي.“ سڀ خاموش ۽ ڏڪل هئا.

زلفا وري هڪل ڪئي: ”هتو. آءٌ اوهان کي ڀڙاڻان. آءٌ چاهيان ته ٻنا ڀڙاڻن جي به اوهان کي گڏهه جي ڪل ۾ بند ڪري ٻهورو موڪلي سگهان ٿي، جتي اوهين به صفحي جي ويران ٻنين ۾ جيئڻ جو ڪاڄ ڏيو، پر آءٌ گڏهه جون ڪلون ضايع ڪرڻ نٿي چاهيان“

ائين چئي هارين جي قطار جي سامهون ٿي بيٺي ۽ واڪو ڪيائين:

”ڏاڍي محنت ڪئي اٿو، جو انعام لاءِ ڏڙهون ٿنگي اچي ويٺا آهيو حيف آهي اوهان جي سڄي ڪڙم قبيلي تي. فصل گذريل سال جي اڌ جيترو به ڪونه ٿيو، ٿري وڃو منهنجي منهن تان نه ته ڪرٻانو ٿي ڪتن جي ٻيچ.“ هاري منهن پلڪڙو ڪري پوئين پير نڪري ويا. شهزادي زلفا مزورن جي قطار جي سامهون اچي ساڳي طرح ڪين چيو: ”اوهين آهيو آها دنيا جي مظلوم خلق جنهن کي اڃان به ڪي حق ڪپن ٿا. آءٌ اوهان کي ڦاهو ڏيئي سگهان ٿي ۽ هنن سرڪاري

ملازمن کي به درياءَ ۾ ڄام شوريءَ جي پل تان ڌڪو
ڏيئي سگهان ٿي جيڪي رڳو ڪاٺ جا ڪرا آهن ڪنهن
کي ڏاڍيپ ڪونه اچي ته ڪو قميص جا بٽڻ کوليو
لوفرن وانگر وراندن جا چڪر ڏيندو وتي. سڀ بي ايمان
آهيو، سڀ گٽر جا ڪيڙا آهيو، نڪري وڃو."

هڪل ٻڌڻ سان سيڪنڊن ۾ ٻئي قطارون ڀڄي
ويون. شهزادي اڳتي اچي ڏند ڪرٽيندي چيو: "۽
اوهين حضور! سقراط جا ٻچڙا!! ڪاغذن ۾ ٻال پيئڻ
جا وڏريءَ!! زندگيءَ جو تفسير لکڻ وارا!! هي ڏسو
سنهو سيپڪ جيتامڙو! گذريل ٢٠ سالن ۾ مون هن
جي صحت سڌرندي نه ڏٺي. گذارو ٿي ڏري ۽ ٽاڙي
تي ائس. چي 'اسين رات کي رات ڇوندا رهياسين' آءٌ
وري ڪو رات کي ڏينهن تي ڇوان ڇا؟ ڪفگير ڪٿي
جو! ۽ هو قطار ۾ ٻهرئين نمبر تي ويٺو آهي بي ٻولو،
مڪار، لفظن جو مداري. شعر ٿو چوي ڄڻ ٻٽاڪ ٿو
هڻي، مونکي يورپ ڪان هن جي خلاف شڪايتون
مليون آهن. هر شعر قبايل، هر سٽ چوري! ۽ هو
ميسڙو جيڪو هدايت پرڻم ۽ حليم ٻروهي جي وچ ۾
ويٺو آهي. ڄڻ مونکي سندس معيار جي خبر ئي ڪانهي.
ٻاهر زيب زبان سين اندر هڇا.و! ۽ هيڏانهن هن محترم،
ڏي ڏسو اديبه آهي فلم ائڪٽريس! ڇا هار سينگار آهي،
ڄڻ سويمبر ۾ آئي آهي. لکن ٻيا ڻالو هن جو! وري
مشهوريءَ جي پٺ اهڙي جو گهر ٻاري ڏياري ڪرڻ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

واري! منهنجو چهرو بہ نہ ڪيائين ۽ وڃي للو پنهنجو اديبن کان ڪتاب جي مهورت ڪرايائين.

ڪنهن ڪنهن جا لڇڻ ڏسان، هتي تہ ٽيهو ئي اونڌو آهي. او اهو جيڪو خان محمد پنهور ڪي پنهنجي پنيان لڪايو بيٺو آهي. چي: ’ادب کي ساهت ڪندو تہ خان محمد ڪندو! هن صاحب کي اچي ڇا ٿو رکو مڻ مڻ ڪرڻ! ڪم گوئيءَ جي حد اها آهي جو بلبل کي ’بل‘ ڪشمڪش کي ’ڪشمش‘ چوي. چهرو ڏيءِ زال جو بہ ڪونہ ميجي. مون اهڙو بي چهرو اديب ڪونہ ڏٺو.

هي ڇامڙا وري گهڙي گهڙي قطار مان جهڪي جهڪي مون ڏي نهاري رهيا آهن ڇو آءٌ راڻي نہ پر هنن جي ڪا رنڊل محبوبہ آهيان، بد اخلاق ڪنهن جاءِ جا! ٽري وڃو منهنجن نظرن کان متان ڪرايانو بيچ!

ليڪڪ پلڪڙو منهن ڪري هليا ٿا وڃن. شهزادي وري مصورن جي سامهون اچي، انهن ڏي ڌڪار سان نهاري تي ۽ گجگوڙ ڪري چوي ٿي: ’اوهان جو ڪو شاهڪار ملڪ جون سرحدون ٽپي ٻاهرين دنيا کان داد حاصل ڪري سگهيو آهي؟ موڪا جواب ڏيو! تون ٻڌاءِ هنن جا پيجرا! گهڻا شاگرد پيدا ڪيا اٿئي؟ خود منڊا ٽنڊا ڪارا ڪوجها، اوهين کهڙو ڪائنات جو حسن ڪينواس تي منتقل ڪندا. مونکي اوهان مان هرهڪ جو ڪم ناپسند آهي. پنهنجين انهن ڏنگين ڦڏين تصويرن

مان هڪ ٻہ، ڪڏهن محلات لاءِ تحفي طور ڏني اٿو؟ رکيو پئسي جي لالچ اٿو. وڃو ۽ وڃي پنهنجي ڪوجهي قسمت تي اوڇنگارون ڏيو“.

آن ڪانپوءِ شهزادي آخري قطار سان مخاطب ٿيڻ لاءِ آئي، جنهن ۾ ڳائڻ وارا ويٺا هئا. غور سان قطار ۾ نهاري چوي ٿي: ”هون! ڪيڏانهن وٺي هوءِ بلبل بدين!! ڪانءُ آئي آهي. پاڻ کي ڪا شئي ٿي سمجهي. آءٌ سندس دماغ مان هوا ڪڍي ڇڏينديس. وڃي ٻڌائجوس تہ تنهنجي لاءِ هتي ڪوبہ مقام ڪونهي. وڃ ۽ وڃي راسوڙا ڳائي. ڪپڙن پائڻ جو بہ سليقو ڪونہ اٿس. هيڏانهن هيءَ ڏسو منهنجي وزير جي بيگم ڪهڙو نہ سهڻو ولائتي ڪوٽ پتلون پهريل اٿس.

ملاحظہ ٿئي اسان جو هي ڏندن ڍڳل فنڪار! اٿي ٿي ڇٽي! ڳائي ٿو يا ڪبوتر وانگر ’گهو گهو ٿو‘ ٿو ڪري آئي دڪتاري سوڙو پيچ. تنهنجو وجود آءٌ برداشت ڪري نٿي سگهان. بابا بہ ڪهڙن مسخرن کي درباري ڳائڻو رکي خزاني جي بيڙي ٻوڙي هٿي، فنڪار روانو ٿي ٿو وڃي.

اوهين ڪهڙي قسم جي مخلوق آهيو ڪپڙن پائڻ جو سليقو ڪونہ اٿو. هيڏانهن ڏسو هي منهنجي موسيقيءَ جو صلاحڪار. ڏسو سندس بيگم ۽ پاڻ هڪ ٻي نموني جو يونيفارم پائي ويٺا آهن. منهنجي سرتاج

کي ڏسو کھڙو نہ سمارٽ لڳي رهيو آهي. اوهان جي ڏنگن پٺڪن تہ منهنجي پٽ وڃائي ڇڏي آهي. هر وقت اوهان جي ميرن ڪپڙن مان بدبوء اچي ٿي.

هڪ ڳالهہ ٻڌي ڇڏيو ايندڙ جمعي تي منهنجي شاديءَ جي سالگرهہ آهي. محلات جي صحن ۾ جشن موسيقي ملهايو ويندو. جيڪو فنڪار ان ۾ شريڪ نہ ٿيندو، تنهن سان جيڪو سلوڪ آءٌ ڪندس، سو راڄ ڏسندا. اوهان جو راڳ ٽيپ بہ ڪيو ويندو، ان ڪري وڌيڪ ڪتر ۾ آڇلايو ويندو. هاڻي وڃو. حقيقت ۾ مون اوهان سان نرمي ڪئي آهي اميد تہ دل ۾ نہ ڪندا. موسيقار هليا ويا.

راڻي پنهنجي اسٽاف سميت غلام گردش ۾ آئي. سندس سرتاج تمام ناراض ٿي نظر آيو. چيو: ”تو اڄ انسان ذات جي توهين ڪئي آهي.“

اندرو ٻڌڻ سان سرتاج کي ٻہ سٽ سريون ٻڌايائين- ’هي جيتامڙا انهيءَ لائق آهن جو هنن جي ڪل سان جتي ٻہ نہ لهرائجي. مون تہ پاڻ هنن کي اهو موقعو ڏنو تہ منهنجي گفتگو ٻڌن ۽ پاڻ کي سڌارين.‘

قصو ڪوتاهہ- بدمزگي وڌندي وئي، ٿي وڏيون پيرون پنهنجي پيءُ کي تہ کھڻو اڳ کھر مان ڪڍي چڪيون هيون. سندن ايراضيءَ ۾ بہ ڪجهہ آسماني آفتون آيون ۽ ڪجهہ سندن لڇڻن جي ڪري ڪي بہ نہ بچيو. ٿي سينئر شهزاديون ڪشڪول هٿن ۾ ڪئي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پنھنجن سرتاجن سان گڏ پڻ ٿي نڪتيون.

پيارا پڙھندڙو! ھاڻي ھن قصي کي اتي ڇڏي اوھان کي ٻڌايون ٿا ته شھزادي صفيه ڏي وٺي ھلون ٿا. ڏسون ته ان جو ڇا ٿيو.

شھزادي صفيه صبر ۽ شڪر سان پنھنجي خاوند سان گڏ ٻڌوري پھتي ته ملڪ بلڪل ويران ھو، پر ٿورن ئي ڏينھن ۾ قسمت سات ڏنو ۽ ملڪ جيئن پوءِ تيئن سرسبز ٿي ويو. آن جا انبار ٿي ويا. ڪيلا به تمام پيلا ٿيا ۽ ڪمند جا ڪيچ ٿي ويا. شھزادي صفيه پنھنجي پيءُ کي گھڻو ياد ڪندي ھئي.

ھڪ ڏينھن ھڪ فقير محلات جي موڙ گيٽ تي صدا ھڻي. شھزاديءَ جي ماڻھن ٻانھي وٺي ۽ موٽي آئي ته شھزاديءَ کي ٻڌايائين ته فقير بلڪل پنھنجي بادشاه جھڙو پئي لڳو. شھزادي صفيه کي پنھنجن پيءُ جا پار سڄھا پيا، تنھن کي شڪ پيو. ھڪدم فقير کي محلات ۾ گھرايائين ۽ پيءُ کي سڃاڻي گھڻي تعظيم ڏنائين ۽ کيس چيائين ته: ”بس ائين سمجھو ته ھي ملڪ اوھان جو آھي.“ اجان اتي ئي ويٺا ھئا ته چوبدار اطلاع ڏنو ته گنبٽ ۽ ھنڙي ولايتن ڪان کي ڏنڙيل ماڻھو آيا آھن، ڳالھيون ته وڏيون ٿا ڪن. شھزادي صفيه چيو ته ڪين خيرات ڏيئي روانو ڪريو. صفيه جي والد چيو ته شڪ نه آھي ته ملڪه، يا زلفا ھجي. چو

جو سنڌن ملڪ تباهه ٿي چڪا آهن اهڙي ڳالهه، مون بلڙيءَ ۾ پڙهي هئي.

هو ٻه ائين، صفيه پنهنجن ڀينرن ۽ سنڌن سرتاجن کي ٻه گهٽي تعظيم ڏني ۽ پاڻ سان حڪومت ۾ شامل ڪيو، سندس والد کيس چتايو ته چاهيون قابو رکجين متان پوءِ ميار ڪرين.

صفيه هنن جي تمام گهٽي پرگهور لهندي هئي. جهڙو ميڙو هنن جو ٿيو، تهڙو شل ڪل جهان جو ٿئي.

(شيڪسپيئر جي ڊرامي King Lear ۾ هڪ اهڙي ئي سنڌي لوڪ ڪهاڻيءَ جي پاڇي ۾ لکيل).

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سنڌي زبان ۾ ڪو هڪ اڌ اديب اهڙو هوندو جيڪو نه رڳو ادب جي مختلف صنفن ۾ طبع آزمائي ڪندو هجي پر فنون لطيف ۽ علم جي ڪجهه ٻين شاخن ۾ به دسترس ... هجي. انهيءَ هڪ اڌ اديب ۾ جيڪو اهم ترين نالو آهي، اهو آهي ڊاڪٽر عبدالجبار جوڻيجو. جيڪو هڪ ئي وقت نقاد، محقق، شاعر، افسانه نگار لسانيات جو ماهر، چيني ۽ جهڙي ڏکي زبان جو ڄاڻو، قابل استاد ۽ موسيقي ۽ جو ماهر آهي، سندس شخصيت جي انهن مختلف پهلوئن مان عام طور تي کيس محقق جي حيثيت ۾ وڌيڪ ڄاتو سڃاتو ويو آهي ان کانپوءِ سندس شاعر جو نمبر ٿو اچي، جيڪو شايد وڌيڪ آهي ۽ عبدالجبار جو ٽيجهو گهٽ آهي.

پر منهنجي خيال ۾ کيس محقق ۽ شاعر جي قبول مان ڪڏهن افسانه نگار جي حيثيت ۾ پرکيو ويو ته سيڄ ڪري ٻيهو ته سندس ڪو به جواب نه آهي. هن مجموعي ۾ سندس ڪل ٢٠ سوره افسانا ڏنل آهن. عبدالجبار جهڙي ليکڪ جا سوره افسانا هڪ ڪتاب ۾ جمع ٿي وڃڻ منهنجي ڄاڻ ۾ پڙهندڙن لاءِ هڪ املهه خزانو آهي.

ڊاڪٽر عبدالجبار جو ٽيجهو جي پيدائش ٢٦ نومبر ١٩٣٥ع ڳوٺ پير فتح شاه تعلقو بدين.

تعليم- ايم-اي- پي ايڇ ڊي اسوسيئيٽ پروفيسر سنڌي ڊپارٽمينٽ سنڌ يونيورسٽي
"ڄامشورو سنڌ"

سير و سفر- چين ۽ هانگ ڪانگ، راڳ رنگ جو شوقين آخري خواهش ڪاش مصور هجان ها.

بهرحال، ڊاڪٽر عبدالجبار جي ڪهاڻين ۾ ڇا ڇا آهي. ڇا ڇا نه آهي؟ ان جو ڀرپور جواب ته سندس ڪهاڻيون ئي آهن مون ته اهو ڪجهه لکيو آهي، جيڪو حال سارو سمجهي سگهيو آهيان.

خادم العلم

نور محمد عباسي

حيدرآباد سنڌ

نومبر ١٩٨١

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت

www.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت جو مشن ۽ مقصد سنڌي ٻوليءَ جي ڊجيٽلائيزيشن ۽ پکيڙ کي وسيع ڪرڻ آهي ۽ پڻ دنيا سان گڏ سندس رفتار سان هلڻ جو سانباهو آهي، ڇو تہ تاريخ هميشہ انهن قومن جو احترام ڪيو آهي جن پنهنجي علمي سرمائي جي حفاظت ڪئي آهي. سنڌ سلامت پڻ پنهنجي ٻوليءَ جي بقاء خاطر سنڌي ٻوليءَ ۾ لکيل قيمتي ۽ ناياب ورثي کي ضايع ٿيڻ کان بچائڻ ۽ ان کي نہ رڳو محفوظ رکڻ پر پنهنجي اديبن، ليکڪن، محققن ۽ شاعرن جي علم، هنر ۽ تخليقن کي ڊيجيٽلائيز ڪندي دنيا جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ موجود سنڌين تائين مفت ۾ آسانيءَ سان پهچائڻ جو عزم ڪيو آهي.
اسان جي خواهش هئي تہ سنڌي مواد تي مشتمل هڪ اهڙو ڪتاب گهر قائم ڪجي جتي هر موضوع تي مشتمل ڪتاب موجود ملن. ڪتابن کي ڳولڻ ۽ ڊائونلوڊ ڪرڻ آسان هجي ۽ اينڊرائيڊ سميت آئي فون يا ونڊوز آپريٽنگ سسٽم سميت هر قسم جي ڊوائيس تي آساني سان آن لائين پڻ پڙهي سگهجي.
۽ اهو سڀ ”سنڌ سلامت ڪتاب گهر“ ذريعي ئي ممڪن ٿي سگهيو. اميد تہ سنڌ سلامت ڪتاب گهر ذريعي سموري دنيا ۾ موجود سنڌي نہ صرف ڀرپور لاڀ حاصل ڪندا پر سنڌ سلامت ڪتاب گهر کي وڌيڪ فائديمند بڻائڻ لاءِ پنهنجو ڀورو ساٿ نڀائيندا.

books.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت ڪتاب گهر جي اينڊرائيڊ اپليڪيشن پلي اسٽور جي هن لنڪ تان ڊائونلوڊ ڪريو:

https://play.google.com/store/apps/details?id=com.sindhsalamat.book

سورهہ سنڌي ادب جي واٽس ايپ گروپ جي لنڪ:

https://chat.whatsapp.com/Ccc0pAnEJWk79h92OCt6Nu